

A blue metal box, possibly a control panel or a small safe, is the central focus. It has a textured surface and is mounted on a blue background. At the top, there are three brass-colored cylindrical components. Two black rectangular labels with white text are affixed to the front of the box. The top label reads 'KRIG' and the bottom label reads 'FRED'. The lighting is dramatic, with strong highlights and deep shadows.

KRIG

FRED

RJ:S ÅRSBOK
2016/2017

RED. JENNY BJÖRKMAN
& ARNE JARRICK

The noble art of losing face
may one day save the human race

PIET HEIN

KRIG FRED

RJ:S ÅRSBOK 2016/2017

Red. Jenny Björkman & Arne Jarrick

MAKADAM FÖRLAG

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG · STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOK.SE

Krig/fred. Rj:s årsbok 2016/2017

© respektive författare samt Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond
och Makadam förlag 2016

Upphov till litterära citat, se förteckning på s. 257

Formgivning Johan Laserna

Foto Max Laserna

ISBN 978-91-7061-706-5 (pdf)

Innehåll

Förord	9
GÖRAN BLOMQVIST	
Krig/fred.	
Inledning till RJ:s årsbok 2016/2017	13
JENNY BJÖRKMAN & ARNE JARRICK	

HOTEN MOT FREDEN

Framtidens krig i gårdagens ljus	27
JOHAN EELLEND	
Hit, men inte länge. Den internationella flyktingregimen och andra sätt att hantera ofrivillig migration	39
PATRIK JOHANSSON	
När val leder till konflikt	59
HANNE FJELDE & KRISTINE HÖGLUND	
Ungdomspucklar och krig	67
BO MALMBERG & HENRIK URDAL	

- 91 Vatten, rättvisa och hållbar fred
NEIL POWELL, RASMUS KLØCKER LARSEN,
ANNEMARIEKE DE BRUIN & CARMEN ELRICK-BARR

VÄGEN TILL FRED

- 113 Konfliktdata.
Om nyttan av systematiska studier
av krig och fred
PETER WALLENSTEEN
- 123 Fredsarbete för 2000-talet
TIMO SMIT
- 141 Samhällets institutioner är en nyckel till freden
GAUDENCE NYIRABIKALI
- 151 Skam, skuld och upprättelse
IVANA MAČEK
- 173 Propaganda bringar ordning i krigets kaos
ANNA MARIA FORSSBERG

HÅLLBAR FRED

- 195 Jämställdhet för fredens skull
ERIK MELANDER
- 209 Den demokratiska freden
JAN TEORELL

Genus, medling och fredsdiplomati 217

KARIN AGGESTAM

På väg mot världsfred eller världskrig?

En omläsning av Steven Pinkers

The Better Angels of Our Nature:

Why Violence Has Declined 231

ISAK SVENSSON

Stolthet och lagar.

Ett rundabordssamtal med Hans Blix,

Katarina Engberg och Pierre Schori 243

JENNY BJÖRKMAN

Citatkällor 257

Medverkande författare 259

Litterära citat i årsboken är utvalda
och kommenterade av Daniel Möller
samt årsboksredaktionen

Förord

Krig och fred är teman som återkommer i den forskning Riksbankens Jubileumsfond (RJ) har finansierat under vår drygt 50-åriga historia. Det är områden där humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning har lämnat och fortsätter leverera avgörande bidrag, inomvetenskapligt liksom för den mänskliga gemenskapen. Krig och fred studeras inom traditionella ämnen som historia och statsvetenskap, och de står i fokus för de nya discipliner som ägnar sig åt fred och konflikter på tvärs över etablerade disciplinränsar. Tvärvetenskap och ämnesdjup förenas i båda fallen. Forskningen är utpräglat integrativ, och samverkan med det omgivande samhället är en naturlig och inlemmad del av det vetenskapliga arbetet. Forskningen inspireras av och utvecklas i samspelet med de praktiska lärdomarna från diplomati, utvecklings- och biståndsarbete och andra insatser för att stödja och stärka freden.

Jag vill understryka detta: humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning ökar vår förståelse av mänskliga och mellanmänskliga problem, av människors beslut, handlingar och livsstilar, av kulturer och samhällsstrukturer. Forskningen ger utrymme för det komplexa och avvisar förenklade verklighetsbeskrivningar. Studiet av sambanden mellan ekonomisk utveckling och väpnade konflikter visar hur våldsamma konflikter leder till fattigdom, skapar ohälsa och hindrar utbildning och demokratisering. Fattigdomen i världen koncentreras till konfliktdrabbade områden. De utsträckta tidsperspektiven, där

samtiden placeras längs de långa tidslinjerna, kan rent av stärka grundvalarna för praktiska tillämpningar i dagens konfliktlösning. Forskningen om konflikter, krig och fred åstadkommer dessutom resultat och rön som är prövbara på samma sätt som naturvetenskapliga eller medicinska rön och som liksom dessa gäller till dess säkrare resultat har nåtts.

Svensk forskning om konflikter, krig och fred, om nedrustning och rustningsbegränsning röner stor uppskattning. Den är starkt internationellt orienterad. Konflikt databasen vid Uppsala universitet är världsberömd, liksom SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute. SIPRI, som praktiskt taget är jämnårigt med RJ, tillkom 1966 för att markera 150 år av obruten fred i Sverige. Men detta är bara två exempel; den svenska forskningen är mycket mera omfattande än så, med en bred repertoar.

Bästa läsare: boken i din hand presenterar några resultat av forskning som har avgörande betydelse för människors och mänsklighetens framtid. Under en följd av år har forskare på ett övertygande sätt kunnat visa att världen har blivit fredligare, och forskningsresultaten har i sin tur bidragit till denna positiva utveckling. Förhandlingslösningar har blivit vanligare, samtidigt som lagarna och reglerna för mellanmänskliga relationer har vunnit växande respekt. Beklagligtvis visar analyserna ett brott i utvecklingen mot en fredligare värld under de båda senaste åren. Läsningen av denna bok har stärkt mina förhoppningar om att den långsiktiga förändringen detta till trots går i positiv riktning.

Göran Blomqvist

vd

TAGE DANIELSSON

Råd till ett nyfött barn

Innan du blir kapitalist,
kommunist, monetarist
anarkist, marxist, fascist,
terrorist, imperialist,
socialist, syndikalist,
eller rentav folkpartist
måste lilla du förstå
att så snart som du kan gå
bör du stultande gå med
i det världsparti för fred
som går före allting annat.
Alla -ismer där vi stannat
är sekunda, inte störst.
Freden måste komma först.
Gör den inte det, min vän,
kommer inget efter den.

Krig/fred

Inledning till RJ:s årsbok 2016/2017

JENNY BJÖRKMAN
ARNE JARRICK

Sedan urminnes tider har människor krigat mot varandra. På så sätt skiljer vi oss från de flesta djur, men det finns tecken som tyder på att vi långsamt rör oss mot en allt fredligare värld.

Djur dödar djur. Människor gör också det, och djur dödar människor. Och så dödar människor andra människor, och det händer att djur dödar medlemmar av sin egen art. Groddjur, spindlar och primater gör det, till exempel. Men djur lustmördar i allmänhet inte. Förmodligen gör inte ens katter det, trots att det kan se så ut. Det kostar för mycket energi. De dödar inte i onödan och söker inte strid om det inte behövs. Frågan är om de ens vet vad lust är.

Lustmördar människor? Utövar de våld mot andra utan att egentligen tycka att det behövs? Så som Alex i Stanley Kubricks film *A Clockwork Orange* gjorde. Han njöt av att plåga sina medmänniskor. Han satte det lustfyllda våldet i system – trots att han tyckte jättemycket om finkultur. Beethoven och annat.

A Clockwork Orange är en film, en fantasi. Man kan inte ta den bokstavligt. Ändå är Alex härjningar nog inte helt gripna ur luften – fast överdrivna för effektens skull. Det händer att människor gör

andra människor illa för nöjes skull. Men det är svårt att säga hur ofta det sker.

Människor har uppfunnit dödsbringande hjälpmedel som gör det mindre energikrävande att ha ihjäl andra människor, från långbågar till drönare och oräkneligt mycket små- och storskaligt däremellan. Det kostar inte på lika mycket längre att döda. Djuren, däremot, får fortsätta döda med sina tänder, sitt gift, sina labbar. Där har det inte varit mycket av teknisk utveckling trots eoner av evolution. Deras dödsregim är och förblir kroppslig, medan människans inte längre måste vara det, trots att det fortfarande stryps och bankas till döds också bland oss.

Men fast det med tiden blivit mycket lättare för en människa att utsläcka en annan människas liv, har det inte blivit fler mord med tiden, utan färre. Färre räknat per capita. Betydligt färre. Till exempel var det på 1400-talet omkring 40 stockholmare per 100 000 av medelbefolkningen i staden (man räknar så) som fick sätta livet till för någon baneman (ja, oftast man). I dag är det inte mer än en eller två.

Rörelsen mot minskat dödligt våld i Stockholm är inte alls unik. Över århundradena har utvecklingen rört sig i samma riktning på många håll i världen. Det har historiker visat bortom rimligt tvivel.

Någon sådan utveckling går inte att urskilja bland djuren, inte hos någon art. För sin överlevnad, parbildning och fortplantning fortsätter de att ha ihjäl varandra i samma skala hela tiden, årtusende efter årtusende. Dödandet varken minskar eller ökar. Å andra sidan utkämpar djuren i allmänhet inte krig. Det har de aldrig gjort och kommer aldrig att göra. Möjligen med undantag för schimpanser och myror. Myror utkämpar inte bara kollektivt våld mot varandra, utan avdelar också vissa så kallade "scouter" – man skulle kunna kalla dem soldater – att utföra de dödande våldshandlingarna mot artfränder från främmande stackar.

I början av sin historia utkämpade inte heller människor i allmänhet regelrätta krig mot varandra. Det hände, men betydligt mer sällan

än längre fram. Det berodde på att de institutionella förutsättningarna för organiserad krigsföring var ogynnsamma bland de små grupper av nomadiska jägare och samlare som kännetecknade det sociala livet före de bofasta civilisationernas framväxt. Det hindrar inte att de hade ihjäl varandra, huvudsakligen man mot man och man mot kvinna. Då som nu.

Organiserade krig är något annat. För det krävs i allmänhet ett minimum av samhällsorganisation, som i sin tur förutsätter en relativ tillväxt av materiella resurser och något rudiment till centralmakt. I allmänhet utkämpas krig mellan samhällen (nationer; länder; riken) där flertalet invånare har blivit bofasta, även om det har förekommit krigsliknande händelser bland mobila samhällen. Ett exempel är högmedeltidens mongolhorder som i ständig rörelse från hästryggarna krigade sig mäktiga på hela den centralasiatiska slätten och ända in i Kina.

Med rikenas tillväxt och allt som sammanhänger därmed tillväxte också krigen och blev allt mer storskaligt destruktiva, ända till den punkt där större delen av världen kom att dras in i ett och samma krig. Det har hittills skett två gånger i världshistorien. Men nu har en del forskare gott hopp om att det inte ska ske igen. Några påstår till och med att det krigiska dödandet på riktigt lång sikt har minskat – trots världskrigens miljonslakter. Psykologen Steven Pinker är en av dem. I sin omtalade bok *The Better Angels of Our Nature* (2011) hävdar han att krigen med tiden kommit att skörda allt färre offer per capita. Sett till dödsfall på slagfälten är andra världskriget den värsta krigshändelsen i historien. Men om man lägger till de indirekta dödsfallen är det enligt Pinker ett flertal krig som varit värre, bland dem mongolernas redan nämnda invasioner på 1300-talet. Kanske finns ett samband med att också det individuella dödandet har minskat över tiden.

Under alla omständigheter är perioden från andra världskrigets slut fram till 1990-talet troligen den längsta fredsperioden i Europa

sedan medeltiden. Längre ansåg forskare att den långa freden hade med kärnvapnens avskräckande effekter att göra. Att utkämpa ett kärnvapenkrig skulle göra alla till förlorare; det insåg också tidens supermakter USA och Sovjetunionen. Olusten inför en sådan förödelse ansågs fredsbevarande. Så har det förmodligen varit – och är än. Men rörelsen mot fred har en mycket längre historia, vilket Pinker anser sig ha visat. Kanske lyckas människorna helt enkelt med att använda sina erfarenheter till att gradvis bli fredligare mot varandra allt eftersom samhällsutvecklingen fortskrider.

Aktuell statistik ger visst stöd för sådan optimism. Enligt den nionde utgåvan av *Global Peace Index* har världen verkligen blivit fredligare.¹ Här har hänsyn tagits till 23 kvalitativa och kvantitativa indikatorer för 162 stater som sammantaget lär täcka 99,5 procent av världens befolkning. Uppgifter om utbredningen av konflikter och fred från konflikt databasen vid Uppsala universitet pekar i samma riktning. Både antalet våldsamma konflikter och intensiteten i dem har sjunkit i närtid. Att dessutom FN:s kostnader för fredsbevarande insatser dubblats sedan 2008 tycks vara i linje med den här utvecklingen.

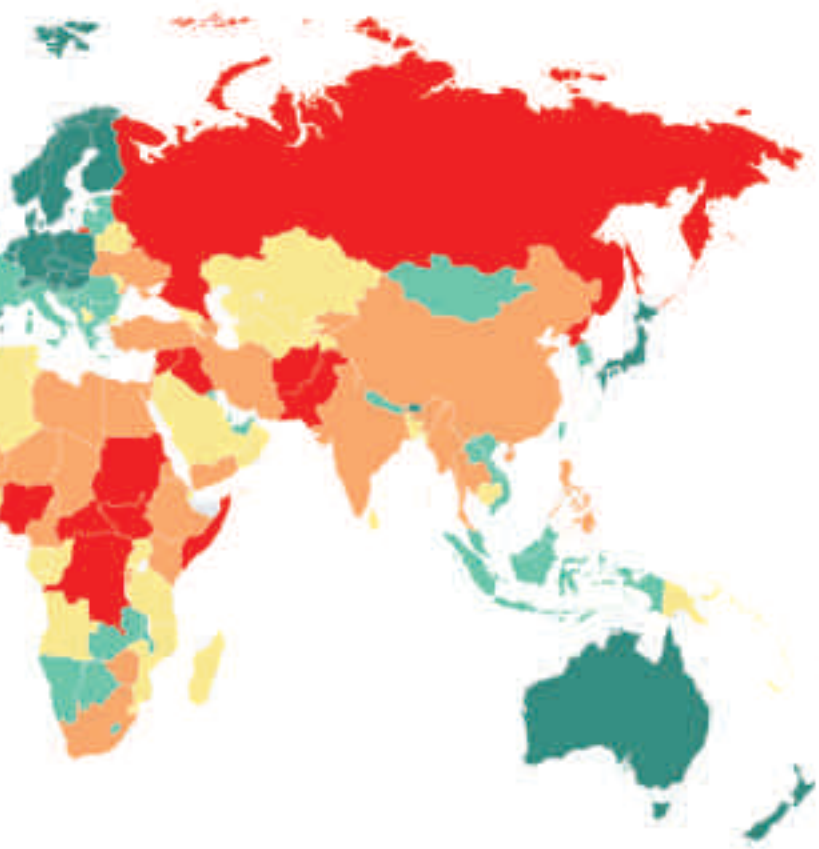
Världen är dock inte en enhetlig organism, och om man bryter ned den generella utvecklingen i dess regionala delprocesser ser utvecklingen inte längre lika entydigt fredlig ut. Enligt *Global Peace Index* (se karta på nästa uppslag) har fredligheten de senaste åren ökat i fyra av nio regioner, däribland i Afrika söder om Sahara. Av de 162 stater som ligger till grund för analyserna har 81 blivit mer fredliga och 78 mindre fredliga sedan 2014. Är det ett tecken på att utvecklingen är på väg att vända åter i destruktiv riktning?

Kostnaderna för militären, mätt som en andel av BNP, har därtill ökat totalt räknat på global nivå. Bara i tre regioner läggs mindre pengar på militären än tidigare: Europa, Nordamerika och Sydostasien (Stillahavsregionen). I ett Europa där de militära utgifterna på en samlad nivå sjunker, märks emellertid samtidigt en ökad export av vapen från Ryssland till länderna i Mellanöstern och Nordafrika.

Utvecklingen ser än mer splittrad ut om man bryter ner den ytterligare – till de nationella processerna. Tillsammans med Island räknas Sverige, Danmark, Finland, Kanada, Japan och Norge till de i bred mening stadigt fredligaste länderna (här ingår uppgifter om kriminalitet och terrorism, utöver krigshandlingar), medan Turkiet är det minst fredliga landet i Europa. Kriget och konflikterna med rebellgrupper i dess grannland Syrien, relationen till kurderna, terrordåd, det spända förhållandet till Ryssland och därtill allt mer kringskurna mänskliga rättigheter riskerar att cementera landets bottenplacering. I Guinea-Bissau har fredsutvecklingen varit starkast, men även i Elfenbenskusten och Tadjikistan har utvecklingen gått mot fred. Likadant i Georgien och andra gamla sovjetrepubliker, liksom i stora delar av Sydostasien, medan det gått åt motsatt håll i Libyen och Ukraina. Det är uppenbart att de stora flyktingströmmarna äventyrar fredsutvecklingen, inte bara där de drar fram utan i världen som helhet. Forskarna bakom *Global Peace Index* tror till och med att de är av central betydelse för rörelsen mot eller bort från fred.

Sådana uppdelade betraktelser kan få vem som helst att tvivla på att världen långsamt rör sig mot fredligare förhållanden. Men Pinkers analyser implicerar att världskrigens tid är över. Han har dock inte fått stå oemotsagd. En del påstår till och med att vi redan befinner oss i ett tredje världskrig.

Att det blir strid om krigen är väntat. Så är det bland människor med det mesta som rör mänskliga (och omänskliga) angelägenheter. Vi grälar om krigen, gör betraktelser över dem, men dessutom är det ett ansevärt antal människor som söker fakta om krigen, om dess förutsättningar, orsaker och följder, liksom dess pendang freden. De bedriver vetenskaplig forskning i frågan. De vetenskapliga striderna rör inte bara hur de empiriska observationerna ska förstås, utan också med vilka metoder och definitioner krigen, freden och växlingen däremellan ska studeras. Det är ju inte självklart vad ett krig är – eller när det råder fred.

Inte att undra på att krigen fångat forskarnas intresse, eftersom de tycks vara en evig följeslagare på människans vandring genom historien. Därför är det inte heller det minsta förvånande att kriget är ett av de allra mest framträdande temata också i konsten och litteraturen.

Intet mänskligt ska vara vetenskapen främmande och särskilt inte något så konstitutivt som det mellanstatliga våldet. Det är det enkla skälet till att temat för RJ:s årsbok 2016/2017 är krig och fred. Lagg märke till det: inte bara krig, utan också fred. Kanske särskilt fred, eller förutsättningarna för fred. Även litteraturen får en viss uppmärksamhet genom några kommenterade exempel från den oöverskådliga flod av romaner, teaterstycken, dikter och annat som genom årtusendena framställts om krigen.

Några av årsbokens bidrag kan sägas ge visst stöd för Steven Pinkers påstående att världen långsamt är på väg mot fredligare förhållanden. Det kan vara svårt att tro, mot bakgrund av de ovanligt många krigiska våldshärdar som präglar världen just nu. Men som Isak Svensson framhåller i sin diskussion av Pinker: de långsiktiga utvecklingslinjerna kan inte bedömas på basis av kortsiktiga fluktuationer, här lika lite som då det gäller förhållandet mellan väder och klimat. Och man kan ju alltid hoppas att människovärlden en gång ska bli lika fri från krig som djurens värld.

Naturligtvis kan den positiva bilden bestridas. Gör gärna det – men i fredliga diskussioner. Vi hoppas att årsboken stimulerar till det.

1. *Global Peace Index 2015: Measuring Peace, its Causes and its Economic Value*, Institute for Economics and Peace, Report 34, June 2015, http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Global-Peace-Index-Report-2015_o.pdf, hämtat 4 mars 2016.

HOTEN

MOT FREDEN

ASSEA

Drivmotor
taktglvare:

ASSEA

KRIG

FRED

ASEA

Spjærmagnet
hæskoppling

ASEA

LEO TOLSTOJ

Krig och fred

I historiska arbeten om 1812 betonar franska författare hur Napoleon anade faran i att linjen bakåt blev allt längre, hur han sökte tillfälle att leverera batalj, hur hans marskalkar rådde honom att stanna i Smolensk, och de anför andra liknande skäl som anses bevisa att man tidigt insåg faran med fälttåget. Ryska författare älskar å sin sida att berätta hur man redan i början av kriget hade beslutat sig för ett "skytiskt krig" där Napoleon skulle lockas långt in i Ryssland. Och denna plan tillskrivs än Pfuël, än någon fransos, än Toll, än kejsar Alexander själv, och det förs fram anteckningar, projekt och brev, i vilka man faktiskt finner antydningar att så kunde vara fallet. Men alla antydningar om att man skulle ha förutsett det som faktiskt ägde rum, såväl från franska sidan som från ryska sidan, har förts fram långt senare när skeendet redan var ett faktum. Om det hade gått på annat sätt, då skulle antydningarna ha glömts bort, såsom skedde med tusen, ja miljoner antydningar och förmodanden vilka då fördes fram, men sedan inte passade in utan glömdes bort. Hur varje händelse skall sluta finns det så många förutsägelser om att oberoende av hur slutet blir, finns det alltid människor som säger: "Jag sade redan då att just så här kommer det att gå." Och de glömmet helt och hållet att bland de otaliga förutsägelseorna finns sådana som helt strider mot det som skedde.

Översättning Barbara Lönnqvist

Krig och fred (1868–69) har ansetts vara Tolstojs främsta roman, trots att författaren själv mer såg den som en historisk traktat. Med sina 580 rollfigurer och sin rikedom på dramatiska scenarier är den verkligen en storslaget episk berättelse, som det tog sex år för författaren att färdigställa. Men den är också en historiefilosofisk moralitet, skriven av en kristen anarkist under inflytande av en annan anarkist, Pierre-Joseph Proudhon, möjligen otidsenlig i sin tid men aktuell i alla andra tider. Leo Tolstoj (1828–1910) må ha varit en stor individualist, men hans budskap är samtidigt att individernas inverkan är obetydlig, om de så var kejsare och hette Napoleon eller Alexander, liksom att många av människornas strävanden och planer är fåfängliga, distinkt fångat i den citerade sekvensen. Och det är den man särskilt minns, när minnet av själva berättelsen bleknat bort.

Red.

Framtidens krig i gårdagens ljus

JOHAN EELLEND

Ingen förklarar längre krig. Dagens krig saknar ofta en tydlig början och kan fortgå långt efter att de formellt avslutats. Till skillnad från tidigare kan man dessutom med modern teknik kriga 24 timmar om dygnet i vilket väder som helst. Ändå är det till stor del historiska erfarenheter som formar våra krig.

Krig brukar med vissa variationer definieras som organiserat dödligt våld mellan stater och ibland mellan grupper i stater. I allmänt språkbruk vidgas kriget ibland till väpnade konflikter i allmänhet, till exempel mellan kriminella grupper. Dessutom är krig en kraftfull metafor som inte sällan används i politisk retorik mot obestämda motståndare: man för krig mot droger och mot terrorismen.

Enligt militärteoretikern Carl von Clausewitz närmast klassiska definition från 1830-talet är krig, fritt översatt, "bara en fortsättning på politiken med andra medel". Det som skiljer kriget från andra former av fysiskt våld är att det fyller ett politiskt syfte eftersom angriparen strävar efter att påtvinga motståndaren sin vilja. Politiken definierar därigenom krigets mål och ramar.

Ur folkrättslig synpunkt är krig också ett rättsmedel, varför det är staten och inte individen som bär ansvar för våldet, förutsatt att det utövas i enlighet med krigets lagar.

Dagens krig följer samma principer som under antiken, även om den samhällseliga och tekniska utvecklingen lätt får oss att tro att utvecklingen har varit dramatisk. De tunga och slagkraftiga eller lätta och rörliga militära förband som fanns då har sina motsvarigheter än i dag, och de kan lösa sina uppgifter och komplettera varandra, men inte ersätta varandra.

Det som främst har förändrats är att det globala samhället har gjort det möjligt att bedriva krig över stora geografiska områden och att antalet döda ökat dramatiskt i 1900-talets konflikter. Undantaget från de antika principerna är kalla krigets kärnvapenhot, där ett krig skulle ha kunnat utplåna hela mänskligheten. Just detta är också en av anledningarna till att det inte blev verklighet.

Vår bild av kriget är starkt påverkad av populärkulturella framställningar som filmer och datorspel, vilka i sin tur har påverkat hur kriget framställs i media. Dessa fokuserar oftast på själva striden men bortser från krigets samhällseliga kontext eller dess politiska mål. I stället för krigets komplexitet skildras tydliga hjältar och motståndare. Med detta negligeras också många av de icke-militära förhållanden som påverkar krigets utgång.

Både i folkrätten och i praktiken har kriget en anfallande och en försvarande part eller kombattant, även om krigets dynamik med tiden kan suddas ut gränserna mellan dem. Men till skillnad från i kriget under 1600- eller 1700-talen så förklarar ingen längre någon annan krig, utan krig har allt oftare vuxit fram ur en process utan tydlig brytpunkt.

FN-stadgans ”förbud” mot anfallskrig har medfört att ingen vill framstå som anfallande part, varför även den mest aggressiva anfallare strävar efter att skapa en osäker bild av konflikten eller lägga skulden på sin motståndare. De begränsade möjligheter till rättfärdigt krig som FN-stadgan ger utrymme för – till exempel humanitära interventioner för att försvara ett folk mot folkmord och vanstyre – har i praktiken aldrig använts. Vietnams försök att rättfärdiga sin

intervention i de röda khmerernas Kambodja 1979 röstades ner av det ideologiskt splittrade säkerhetsrådet.

Det internationella samfundets syn på krig, sammanfattat i FN-stadgan, har formats av ett behov av att åstadkomma säkerhet mellan stater i den internationella miljö som kalla kriget skapade. Även befrielseörelser och andra inomstatliga grupper har dock i takt med de krig som följde på avkolonialiseringen kommit att betraktas som krigförande parter. I dag ser emellertid världen annorlunda ut och helt andra grupper spelar en allt större roll i konflikter. Det kan handla om löst sammanhållna nätverk, och till och med privata företag. Många sådana grupper har en otydlig rättslig status och använder sig gärna av okonventionella militära metoder för att kunna slåss mot en konventionell och ofta överlägsen motståndare. Inte sällan benämns de – i synnerhet de mer löst sammansatta grupperna – terrorister av sina motståndare.

Den glidande skalan för när kriget börjar och ibland även slutar, har blivit ett av det moderna krigets kännetecken. Den har därmed utvecklats till att bli en del av den militära strategin och den säkerhetspolitiska diskussionen. Ett exempel på detta är de väpnade konflikterna i Irak. Efter den amerikanskledda invasionen av Irak förklarades kriget som vunnet av de allierade, men trots det fortsatte striderna i Irak i årtal, mot andra grupper, med andra politiska mål och i andra former.

Rysslands upplevda underläge mot Väst har fått landet att lägga ner förnyad kraft på att hitta strategier och taktiker för att försvaga motståndarens vilja och förmåga att slåss *innan* en väpnad konflikt utbryter. Genom att nå politiskt inflytande, ta kontroll över information och media och sprida osäkerhet och uppgivenhet hos tänkta motståndare och andra aktörer, hoppas man kunna minska behovet av militärt våld. Dessa avsikter finns väl dokumenterade i säkerhetspolitiska strategier och taktiska manualer och är därför ingen hemlighet.

På ett övergripande plan passar de här förändringarna av det moderna kriget också ihop med tanken om att det moderna västerländska samhället i allt större utsträckning försöker eliminera risker och undvika, särskilt egna, förluster i människoliv. Rysslands agerande kan ses som ett sätt att så långt som möjligt flytta fram sina positioner utan att utmana den gräns för krig som Nato-länderna skapat genom alliansens artikel 5. En överträdelse av vad som där betraktas som krig utlöser alliansens kollektiva försvarsförpliktelser, vilket Ryssland naturligtvis vill undvika. Genom sitt agerande har Ryssland strävat efter att testa och vidga gränsen för artikel 5, och att därigenom utöka sitt politiska och militära handlingsutrymme utan att för den skull riskera en väpnad konflikt.

För Nato-länderna har Rysslands utmaning av artikel 5 lett till en diskussion om hur regler som formulerades under kalla kriget ska tolkas i dag. Många av de nya Nato-länderna har därför strävat efter att också omfattande cyberangrepp eller sabotage av energisystem ska jämföras med väpnade anfall och således aktivera Nato-ländernas kollektiva försvarsförpliktelser. Argumenten mot en sådan vidgad definition har varit att det i dag saknas bra metoder för att avgöra vad som är ett angrepp och vem som är angripare, samt att bilden av vad som skulle vara ett proportionerligt svar på cyberangrepp och liknande inte är helt klar.

Fram till nyligen har dylika angrepp inte heller lett till några dokumenterade dödsoffer. Dock har USA:s förmodade cyberangrepp på det iranska kärnenergiprogrammet sannolikt lett till både dödsoffer och materiell förstörelse.

Västvärlden har länge varit i stort förskonad från krig. Dess militära övertag och den "liberala freden" som byggts under 1900-talets andra hälft har medfört att de krig som berört regionen har flyttat från det egna territoriet till grannskapet och periferin. Hoten riktas därmed inte mot staternas territorier eller suveränitet, utan deras handel och värden. I och med Rysslands ockupation av Krimhalvön

har kriget som möjlighet dock återvänt till Europa, men knappast i form av en okkupation, utan snarare som politiskt påtryckningsmedel.

Krig och teknik

Den tekniska utvecklingen har genom historien spelat en avgörande roll för krigets former – om än inte för dess grundläggande principer – och kommer att göra det även i framtidens krig. Det grekiska tunga kavalleriet har ersatts med stridsvagnar och det lätta med helikoptrar, men funktionerna är fortfarande desamma. Utvecklingen av olika innovationer går med viss precision att förutse. Det är dock mycket svårare att sja om teknikutvecklingens sociala konsekvenser. De personer som under slutet av 1970-talet utvecklade internet och mobiltelefoni kunde i någon mån förutse teknikens utvecklingspotential, men knappast de sätt som teknikområdena kunde kombineras på och de många sociala konsekvenserna för individer och samhällen. Samma möjligheter, svårigheter och synergier påverkar också de militärtekniska förändringarna.

Det brukar sägas att varje ny armé som har satts upp under historien har kunnat besegra en dubbelt så stor armé, skapad av generationen dessförinnan. Det stämmer till viss del, men den föregående armén är också starkt normgivande för hur den senare ser ut. Militärteknisk utveckling tar ofta lång tid och utformas för att kunna möta nya förändringar och anpassas till delvis okända behov. Den strategi, taktik och teknik som utvecklades under första världskriget kom att ligga till grund för den strategi, taktik och teknik som användes under andra världskriget. Det tyska *Blitzkrieg*, som gav landet avgörande framgångar både på väst- och östfronten, var således en utveckling av första världskrigets uppdragstaktik och utgjorde i praktiken en kombination av det krigets innovationer, flyget och stridsvagnen. Det var framför allt synergier mellan de nya områdena och

ett för tiden okonventionellt tänkande som initialt gav framgångar. Också motståndaren drog lärdom av det föregående kriget och strävade efter att inte åter bli fast i skyttegravarna.

På ett liknande sätt utvecklades mycket av den teknik som präglade Gulfkriget 1991 redan i slutet av andra världskriget. Det handlar exempelvis om infrarött mörkerseende, ballistiska missiler och fjärrstyrda vapen. Tekniken finns kvar i dag, men har kommit att användas på nya sätt.

Gulfkriget betraktades av sin samtid som det sista stora kriget, det vill säga ett krig där stora mekaniserade arméer ställdes mot varandra. De krig som utspelats efter al-Qaidas angrepp på USA i september 2001 har i stället varit lågintensiva och tekniken har anpassats för att möta en sådan motståndare.

Materiel som hangarfartyg och flygplan som B-52:or är mycket kostsamma; de måste ha en lång livslängd och anpassas därför ständigt till nya krav, miljöer och syften. Till följd av detta är militärteknisk utveckling av stora vapensystem normgivande för krigets former och för hur de kan utvecklas.

Den militära spetsteknologin har historien igenom alltid varit dyr och förunnad en mindre elit. Riddaren var under tidig medeltid dyrbar, men samtidigt så överlägsen att behovet av hans militära förmåga fyllde en tydlig funktion i den feudala samhällsstrukturen. Under 1900-talet blev på samma sätt de västerländska arméerna så tekniskt och taktiskt överlägsna att det blev lönlöst för mindre avancerade arméer att möta dem på slagfältet. Tydligast var detta under Kuwait- och Irakkriget då den irakiska armén, med en utrustning baserad på en tidigare utveckling, var helt chanslös mot västmakterna. För att möta konventionell styrka som i princip bara ett fåtal länder har möjlighet att slåss mot, har därför fler och fler motståndare kommit att utveckla olika former av okonventionell krigföring.

Än i dag kan nämligen militär spetsteknologi endast utvecklas och köpas av ett fåtal. Vapen som moderna ubåtar och flygplan når dess-

utom sin fulla potential först när de sätts in i större system och samverkar. Det leder ofta till att såväl stora som små stater kombinerar spetsteknologi med mindre avancerade system som kan erbjuda en något lägre militär förmåga till ett mycket lägre pris.

I dag kan dessutom vardaglig teknik, som vem som helst har tillgång till, täcka många militära behov. Organisationer som IS, vilka utövar ett till synes lågteknologiskt våld, är exempelvis beroende av teknik för att koordinera sina anfall, styra sina landvinningar och sprida det budskap och den fruktan som är så betydelsefull för deras framgångar.

De västerländska arméernas vapen och taktik bygger på att motståndaren är tydlig och synlig, vilket har både en historisk bakgrund och ett folkrättsligt stöd. Svaret på den typen av militärstrategi är en taktik där motståndaren är så otydlig och oförutsägbar som möjligt och i längden undviker att direkt konfrontera fienden. En motståndare kan till exempel undvika den teknologiskt överlägsnes kontroll över slagfältet genom att i möjligaste mån beblanda sig med civilbefolkningen och det civila livet och därmed inte framstå som stridande innan striden börjat.

Den psykologiska effekten av raketattacker och självmordsbombare som till synes slumpvis väljer ut sina mål är långt större än den fysiska skada de kan åsamka. De syftar inte till att direkt slå ut fienden utan att i stället långsiktigt underminera och trötta ut fiendens samhälle. Det tydligaste exemplet på en sådan typ av konflikt är den mellan Israel och Palestina, där Israel lyckats besegra samtliga grannländer i konventionell strid, men har stött på stora problem med de palestinska miliserna.

Tekniskt underlägsna konventionella arméer har utvecklat liknande taktik. Under Kosovokriget undvek den serbiska armén systematiskt att uppträda i större formationer, vilket gjorde den svår att slå ut med det flyg som västmakterna använde. Serberna utnyttjade därmed Västs ovilja att sätta in markförband samtidigt som man

uppträdde på ett sätt som flyget inte var utformat för att möta. Först då den serbiska armén mötte en organiserad motståndare på marken tvingades de uppträda i militära formeringar och blev då också tydliga mål för flyget.

Men den moderna tekniken har även kommit att utmana krigets lagar och gränser. Genom flygbombningar och drönarattacker förs krig i dag – av dem som har tillgång till sådan teknik – på stora avstånd och i en högt automatiserad form, där gränsen för det folkrättsliga tänjs och där mycket av det mänskliga beslutsfattandet tagits över av sensorer och automatiserade processer.

Den nya tekniken medför också att det blir lättare för vanliga soldater att använda tekniskt avancerade vapen samt vapen som utsätter dem för mindre stress och fara i stridens hetta. Till exempel finns i dag pansar- och luftvärnsrobotar som själva söker sig till målet efter att de avfyrats. Precisionsvapnen försvårar dessutom för motståndaren att ta skydd. Samtidigt ökar behovet av underhåll och därmed behovet av teknisk kompetens.

Samma teknik möjliggör att krig kan föras dygnet runt och i praktiskt taget alla väder. Det är också en av de moderna krigets förändringar. Tekniken har därmed bidragit till att krig i dag förs i ständig rörelse. Vår tids slagfält är glesare, och de trupper som finns består av färre soldater. Där det under kalla kriget stod en division står i dag en brigad eller till och med bara en bataljon. Det glesa slagfältet medför också en minskad benägenhet att acceptera förluster, eftersom de förband som ställs upp blir dyrare och svårare att ersätta.

En omdiskuterad fråga är om den moderna teknologiska kriget ger upphov till proportionellt sett större eller mindre förluster bland soldater och civila. Tanken är förstas att de högteknologiska vapnen gör det möjligt att till exempel slå ut bara de viktigaste målen och därmed skona annat. Emellertid har högteknologi hittills alltid kombinerats med stora mängder lägre teknologiskt materiel, varför det är svårt att avgöra om detta stämmer. Hur ett krig drabbar civil-

befolkningen avgörs i stället främst av hur de stridande väljer att använda sina vapen. I till exempel Falklandskriget 1982 mellan Storbritannien och Argentina, eller det så kallade sexdagarskriget 1967 mellan främst Israel och Egypten, Jordanien och Syrien, berodde den låga andelen civila offer inte främst på att krigen bedrevs i en obyggd utan på att de stridande parterna använde en strategi och taktik som skonade civila.

Kriget och hur det organiseras speglar i stort det samhälle där det äger rum. I det antika Grekland utgjordes hären av fria män, där rätten att delta i det politiska livet också medförde en skyldighet att försvara samhället. Krigets koppling till politiken blev dessutom tydlig genom att de personer som beslutade om kriget också var de som deltog i striderna.

I kontrast till detta står det medeltida samhället och den absoluta staten där det samtida krigets krav i mycket var avgörande för hur samhället organiserades. 1600-talets och det tidiga 1700-talets värvade arméer kan ur detta perspektiv främst ses som politiska redskap utan koppling till den politik de skulle verkställa. Med tiden fick kostnaden för dessa värvade förband också betydelse för den strategi och taktik som användes. Då duktiga soldater var dyra och svåra att få tag på undvek härförarna ofta att mötas i direkta slag utan strävade i stället efter att nå sina mål genom rörlighet.

Detta förändrades delvis till följd av franska revolutionens medborgarideal och delvis på grund av industrialismen, vars medborgare och möjlighet att massproducera en likformig utrustning skapade de stora värnpliktsarméerna. Kvantiteten utmanade kvaliteten, vilket den teknologiska utvecklingen till trots gällde också under hela kalla kriget.

I vår tid har den tekniska utvecklingens kostnader och krav på kunskande medfört att även det väpnade våldet i stora delar av världen har specialiserats. Betoningen av internationella operationer på bekostnad av försvaret av det egna territoriet har minskat behovet av

militära förband, samtidigt som de mer diffusa säkerhetspolitiska mål som kopplats till de internationella operationerna har gjort det svårare att motivera användningen av värnpliktiga. Detta har medfört att värnpliktsarméerna i nästan hela Europa har ersatts av yrkesarméer.

De västerländska samhällenas specialisering i kombination med en allt otydligare gräns mellan krig och fred har fört denna utveckling ännu ett steg längre. Precis som vaktbolag i många länder har tagit över delar av polisens uppgifter, har privata "militära" företag tagit över en del av militärens uppgifter i internationella operationer. Detta gäller särskilt i den gråzon som ofta råder innan kriget brutit ut eller efter att de regelrätta stridigheterna avslutats. Genom detta krig på *franchise* har en del av det statliga våldsmonopolet flyttats till privata aktörer som inte omfattas av krigets lagar och demokratisk kontroll i samma grad som stater och deras krigsmakter. På samma sätt som privata företag har hyrts in, har också lokala grupperingar och ibland även kriminella organisationer anlåtats för dessa uppdrag.

Det framtida kriget

De krig som västvärlden har planerat för sedan kalla krigets slut har i stort handlat om att möta en okonventionell motståndare som skapat konflikter i omvärlden. Det våld som spillt över på västlänternas egna territorier i form av till exempel terrordåd betraktas också på skilda sätt av de drabbade staterna, som ibland möter det med rent militära och ibland polisiära metoder. De stora konventionella krigsmakter som lämnades kvar efter kalla kriget har därför successivt omformats för att möta detta nya hot. Den västerländska strävan efter säkerhet har samtidigt genererat en ovilja att acceptera egna förluster i krig, varför teknik och taktik sakta anpassats för att undvika direkt konfrontation med motståndaren. En motsvarande utveckling pågår också hos andra stora militära aktörer som Ryssland

och Kina. Hög skyddsnivå, avancerad underrättelseinhämtning, obemannade farkoster och lång räckvidd har fått en stor betydelse för de militära enheterna. I allt större utsträckning har också det militära våldet kommit att utövas av andra än de egna staternas militära förband.

Samtidigt har tekniken visat sina tillkortakommanden. Sedan flyget blev en del av krigföringen efter första världskriget har det funnits en förhoppning om att motståndaren ska kunna besegras endast genom flyg. Tanken har antingen varit att få civilbefolkningen att ge upp genom bombningar riktade mot dem eller att få motståndaren att ge upp genom att slå ut vitala samhällsfunktioner. Detta har dock inte lyckats. På samma sätt har dagens bemannade och obemannade flyg endast lyckats störa eller fördröja en motståndare, men inte besegra den.

Analogin med den tekniska utvecklingen i stort är tydlig: man kan planera för hur vapnen ska användas, men inte fullt ut för vilka sociala konsekvenser användningen kommer att få och hur motståndaren kommer att reagera. För att nå framgång måste flyganfallen följas upp av betydligt riskablare mark- eller sjöoperationer. De dyra och fåtaliga förbanden kommer dock att medföra att framtida markkrig kommer att utkämpas av ännu färre, mindre förband. Dessa förband kan antingen bli ännu tyngre än dagens, för att kunna skydda sig bättre, eller rörligare och mer dolda, för att undgå upptäckt. Det är inte långsökt att göra jämförelser med 1600-talets krig där arméer var i ständig rörelse för att undvika att mötas.

Här bör också tilläggas att den moderna tekniken gör det möjligt för de flesta soldater att slå ut mycket avancerade mål. Samtidigt blir också soldater och civila mer utsatta då strid kan bedrivas dag och natt och i alla väder och då möjligheterna att skydda sig blir allt mindre. Huruvida den moderna tekniken i slutändan leder till fler eller färre dödsoffer bland civila beror inte på tekniken, utan på hur de stridande väljer att använda den.

Målet för det konventionella kriget har också förändrats. Ett krig mellan stormakter i Europa eller Asien är inte troligt. Men om det ändå skulle bryta ut, är de främsta målen i en globaliserad värld inte att erövra territorium utan att uppnå inflytande. Kärnvapen kommer aldrig att användas för att utplåna motståndaren, men väl för att hota eller nå begränsade mål.

Den tydligaste utvecklingen i både konventionell och okonventionell krigföring är dock att inslaget av icke-militära medel stadigt ökar, och att gränsen mellan krig och fred därmed kommer att bli ännu otydligare. Krigföringen sker i dag inte minst genom medier och via terror mot civilbefolkningen. Det händer att kriminalitet, informationsövertag och drogkarteller blir en medveten del av krigföringen mellan länder som inte vill förklara varandra krig. Då utvidgas det traditionella krigsbegreppet och hela förståelsen av kriget som fenomen. Det är där vi är i dag.

Hit, men inte länge

*Den internationella flyktingregimen
och andra sätt att hantera
ofrivillig migration*

PATRIK JOHANSSON

Folk flyr för att det är krig, men det är inte säkert att fred gör att de kan återvända hem. Flyktingströmmar kan dessutom orsaka konflikter, och i dagens värld är det långt ifrån självklart vem som är på flykt och vem som bara flyttar.

I slutet av 2013 rapporterade United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR; FN:s flyktingorgan) att 51,2 miljoner människor runt om i världen befann sig på flykt undan förföljelse, krig, andra typer av våld, samt brott mot mänskliga rättigheter – det största antalet sedan andra världskriget. Den nyheten följdes av den största ökning som noterats under ett år – i genomsnitt 40 000 nya ofrivilliga migranter varje dag – och en ny rekordnotering på 59,5 miljoner ofrivilliga migranter i slutet av 2014, ett större antal än vad som någonsin tidigare registrerats. Siffror för det totala antalet ofrivilliga migranter i världen finns i skrivande stund inte tillgängliga för 2015, men UNHCR:s prognos är att det kommer att handla om långt fler än 60 miljoner.¹

De nästan 60 miljonerna ofrivilliga migranter består av 19,5 miljoner

flyktingar, 38,2 miljoner internflyktingar och 1,8 miljoner asylsökande. Antalet flyktingar är tillbaka på samma nivåer kring 20 miljoner som i början av 1990-talet, efter att ha varit nere så lågt som 13 miljoner för tio år sedan – inklusive de cirka 5 miljoner palestinska flyktingar som sorterar under United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA; det separata FN-organ som ansvarar för de palestinska flyktingarna) och därför inte alltid omfattas av UNHCR:s statistik. Men det är antalet internflyktingar (*internally displaced persons*, eller IDPs) som växt explosionsartat de senaste åren. Efter att ha legat kring 25 miljoner sedan millennieskiftet har antalet internflyktingar ökat från 26,4 miljoner 2011 till 38,2 miljoner 2014.

De senaste årens stora ökning beror till stor del på konflikten i Syrien. År 2012 fanns Syrien inte med på topp-30-listan över flyktingproducerande länder, men i slutet av 2014 var landet nummer ett. Då hade Syrien också fler internflyktingar än något annat land: 7,6 miljoner, en femtedel av världens alla internflyktingar.

Ofrivillig migration orsakas ofta, som i fallet Syrien, av väpnad konflikt, men det är inte så enkelt som att väpnad konflikt driver människor på flykt och fred gör att de kan återvända hem. För det första går påverkan inte bara i en riktning, från krig eller fred till migration, utan migration kan även påverka krig och fred. För det andra är problemen med ofrivillig migration – och lösningen av de problemen – mer mångfacetterade än flykt och återvändande. Jag kommer i den här texten att ta upp båda dessa aspekter, och argumentera för större flexibilitet och kreativitet i hanteringen av ofrivillig migration.

Ofrivillig migration och väpnad konflikt

Väpnad konflikt leder ofta till ofrivillig migration, men ofrivillig migration kan också bidra till konflikters uppkomst och spridning. I de flesta fall handlar det om stridande som drivs på flykt och fortsätter

striderna i exil, men det förekommer även att ofrivilliga migranter rekryteras till rebellgrupper och miliser.

Den amerikanska statsvetaren Sarah Kenyon Lischer delar in flyktingar i tre grupper med olika benägenhet att bedriva väpnad konflikt. *Situationsdrivna flyktingar* flyr väpnad konflikt för att undkomma våld och otrygghet. De vill vanligtvis återvända så snart det är säkert att göra så, och det är ovanligt att de beväpnar sig. *Förföljda flyktingar* flyr undan etnisk rensning eller förtryck som riktar sig mot dem på grund av deras etniska eller politiska identitet. De har större benägenhet att organisera sig och delta i väpnad kamp, och för att de ska vara villiga att återvända krävs att de skyddas från ytterligare förföljelse. *Exilregeringar* består av politiska och militära ledare, och de återvänder hem endast som segrare. De har stor benägenhet att organisera sig och använda våld.

Ofrivillig migration kan också göra en konflikt mer svårlöst, särskilt när frågan blir en del av den politiska konflikten, såsom har skett till exempel med det palestinska flyktingproblemet och med internflyktingsituationen i Azerbajdzjan.

Kopplingarna mellan fred och återvändande är också komplexa. Inom forskning om konfliktlösning och fredsbyggande betonas ofta återvändande som en förutsättning för hållbar fred efter väpnad konflikt, medan forskning om ofrivillig migration tvärtom framhåller vikten av hållbar fred som en förutsättning för återvändande. Många FN-resolutioner, fredsavtal och policydokument nämner återvändande som en självklar del av övergången från krig till fred, ofta i termer av att återvändande är nödvändigt för fred eller åtminstone bidrar till fred. Diskussioner kring *hur* återvändande bidrar till fred förekommer däremot mer sällan.

I *The State of the World's Refugees: A Humanitarian Agenda* beskrev UNHCR 1997 fyra sätt på vilka återvändande bidrar till fred. För det första visar flyktingar som återvänder frivilligt att de har förtroende för det samhälle som bygg(t)s upp efter konflikten; för det andra kan

återvändande flyktingar bidra till återuppbyggnaden av landet, inte minst ekonomiskt; för det tredje vore det svårt att hävda att en konflikt är löst så länge en stor grupp människor fortfarande befinner sig på flykt, och frivilligt återvändande är ett tecken på att de omständigheter som gav upphov till flykten inte längre råder, det vill säga att konflikten är löst; för det fjärde, i fall där flyktingfrågan är en central del av konflikten eller där flyktingar utgör en part i konflikten, kan återvändande vara ett sätt att lösa konflikten.

De här fyra sätten är dock inte i första hand svar på en öppen fråga om hur hanteringen av ofrivillig migration kan bidra till hållbar fred, utan snarare argument avsedda att främja den lösning – återvändande – som UNHCR och många värdländer sedan 1980-talet förordar. Att återvändande verifierar och legitimerar freden är det starkaste argumentet, men det förutsätter en grad av frivillighet som ofta saknas i verkligheten; att återvändare kan bidra till återuppbyggnaden stämmer, men sådana bidrag kan även göras från diasporan (exempelvis genom remitteringar, pengar som internationella migranter eller medlemmar av olika diasporor skickar till sina ursprungsländer); att människor inte längre ska befinna sig på flykt och att flyktingproblemet kan vara en central del av själva konflikten är starka argument för att flyktingproblemet måste lösas, men inte för att det måste lösas specifikt genom återvändande.

Ett femte sätt, som förutsätter just lösningen återvändande, är att återvändande bidrar till att återskapa etnisk heterogenitet efter etniska konflikter. Det här bygger på tanken att endast genom att människor från olika etniska grupper möts och interagerar kan stereotyper och fiendebilder motverkas, och endast så kan försoning bli möjlig. Den förklaringen har kommit tydligast till uttryck i implementeringen av Daytonavtalet efter kriget i Bosnien-Hercegovina på 1990-talet. Där gjordes stora ansträngningar för att uppmuntra så kallat minoritetsåtervändande (*minority return*), som innebar att ofrivilliga migranter skulle återvända, inte bara till Bosnien, utan till just den plats där de

levt före kriget trots att deras egen etniska grupp numera var i minoritet där.

De här olika antagandena om återvändandets betydelse för freden är ganska vanligt förekommande, men bygger egentligen inte på någon omfattande forskning, utan snarare på att det verkar rimligt att tro att det är så. För att på ett mer systematiskt sätt studera hur återvändande och fred förhåller sig till varandra genomförde jag därför i min doktorsavhandling en analys av 43 konflikter, som samtliga gett upphov till omfattande ofrivillig migration, och undersökte ifall återvändande var en förutsättning för fred eller om fred kunde uppnås även utan återvändande. Det övergripande resultatet var att det inte finns något tydligt samband mellan återvändande och fred. Det tycks vara viktigt för hållbar fred att problemet med ofrivillig migration blir löst, däremot inte att det löses just genom återvändande.

Flyktingar som inte återvänder kan, som nämnts, också bidra till utveckling i sina ursprungsländer, exempelvis genom remitteringar. Enligt Världsbanken uppgick de globala remitteringarna 2015 till 5 000 miljarder svenska kronor. Av dessa gick 3 700 miljarder till utvecklingsländer – cirka tre gånger så mycket som det samlade utvecklingsbiståndet.

Det här betyder inte att återvändande bör undvikas. Människor som har drivits på flykt har rätt att återvända, och vill också i många fall göra det, och i sådana fall finns all anledning att hjälpa dem att nå det målet. Däremot bör återvändande inte användas instrumentellt, som ett medel för att uppnå målet fred.

Det finns dock de som uttryckligen är emot återvändande. Den ståndpunkten representeras tydligast av den amerikanske statsvetaren Chaim Kaufmann, som menar att etniska grupper bör hållas åtskilda efter en väpnad konflikt. Hans argument är att det blotta faktum att etniska grupper ställts mot varandra i väpnad konflikt – oavsett vad som från början orsakade konflikten – gör att misstroendet mellan grupperna helt enkelt är så stort att det inte kan överbyg-

gas. I stället för att propagera för återvändande bör det internationella samfundet, enligt Kaufmann, hjälpa till att skilja etniska grupper åt på ett fredligt sätt.

Återvändande kan också leda till motsättningar mellan dem som återvänder och dem som inte lyckades fly, och därför kanske har drabbats ännu hårdare av konflikten. Risken för sådana spänningar ökar om återvändare prioriteras vid fördelning av bistånd.

Det är värt att notera att väpnad konflikt också kan leda till *frivillig* migration, exempelvis i form av att en pågående urbanisering ökar i omfattning. Jag arbetade själv i Makedonien 2001 när en grupp makedonska internflyktingar från den albansk-dominerade orten Aračinovo några mil utanför Skopje visade sig vilja stanna kvar i Skopje när konflikten var över. De hade gärna flyttat till Skopje tidigare om de haft råd. Nu hade konflikten tvingat dem dit – om än under traumatiska omständigheter som de naturligtvis inte hade önskat – och de föredrog att stanna kvar.

Tre hållbara lösningar

Enligt den rådande internationella flyktingregimen (det norm- och regelsystem som styr politikområdet) finns tre hållbara lösningar på flyktingproblem. Den första lösningen är *återvändande till ursprungslandet*. Under de senaste 20 åren har 18 miljoner flyktingar återvänt hem, men trenden är nedåtgående. År 2014 återvände bara 126 800 flyktingar till sina respektive ursprungsländer, det lägsta antalet sedan 1983, och knappt en tredjedel av det antal som återvände under 2013. UNHCR räknar med att siffran för 2015 kommer att bli ännu lägre.

En annan lösning är *bosättning i tredje land*, som innebär att flyktingarna tas om hand i ett tredje land som så kallade kvotflyktingar. Olika länder åtar sig då att ta hand om ett antal personer som av UNHCR i förväg bedömts motsvara flyktingkonventionens definition

(se s. 48). Under de senaste 20 åren har 18 miljoner fått bosättning i tredje land, men 2014 blev det lösningen för endast 105 200 flyktingar. Över 70 procent av dessa togs emot av USA. Återigen ser det ut att bli färre 2015. Den tredje lösningen är *lokal integration*, som innebär att flyktingarna beviljas asyl, integreras och ges medborgarskap i det land de flytt till. Sådan naturalisering bokförs ofta inte lika tydligt, så statistiken är mindre pålitlig, men under 2014 rapporterade 27 länder att de gett medborgarskap till sammanlagt 32 000 flyktingar. Här var Kanada klart i topp med 27 000.

Sedan 1980-talet är återvändande standardlösningen, den lösning som förespråkas av UNHCR och de flesta värdländer, och som ska prövas först innan de andra lösningarna kommer i fråga. Den officiella retoriken framhåller, som nämnts, rätten till återvändande och det viktiga bidrag återvändande ger till återuppbyggnad av samhällen och ekonomier. Samtidigt är prioriteringen av återvändande till stor del samma andas barn som försöken att begränsa möjligheten för asylsökande att ta sig in i Europa.

Flyktingkonventionen formulerades i en tid då frivilligt återvändande inte ansågs aktuellt. Den indiske juristen B. S. Chimni menar att behovet av arbetskraft i Västeuropa och USA i kombination med kalla krigets politiska logik gjorde bosättning i tredje land till den föredragna lösningen under decennierna efter andra världskriget. Dessutom välkomnades politiska dissidenter från östblocket som bevis för att det socialistiska systemet inte fungerade, och de kunde naturligtvis inte sändas tillbaka.

Allt eftersom de internationella kommunikationerna utvecklades lyckades ofrivilliga migranter i allt större utsträckning ta sig längre än till sina grannländer, och sedan 1980-talet har större antal kommit till Västeuropa och USA samtidigt som motsättningarna från kalla kriget minskat. Enskilda förföljda regimkritiker har ersatts av stora grupper människor som flyr från krig och konflikt. Dessa förändringar medförde att återvändande blev standardlösningen. Kriget i före

detta Jugoslavien under första halvan av 1990-talet spelade stor roll för den här utvecklingen, inte minst genom införandet av *tillfälligt skydd*, som å ena sidan gjorde att många ofrivilliga migranter kunde få skydd utan att behöva gå igenom en tids- och resurskrävande asylundersökning, men som å andra sidan innebar att de senare kunde skickas hem på lösare grunder än om de faktiskt haft asyl. Även många länder i Syd stödjer återvändande som standardlösningen på problemet med ofrivillig migration, enligt Chimni till stor del därför att Europas och USA:s restriktioner mot asylsökande gör att länder i Syd fortfarande är de som tar emot den största delen av världens flyktingar.

Tabell 1. Antalet flyktingar i olika värdländer i slutet av 2014

Värdland	Flyktingar (totalt 16 176 404)	Andel av totalen (%)
1 Turkiet	1 693 752	10,5
2 Pakistan	1 511 052	9,3
3 Libanon	1 161 474	7,2
4 Iran	982 069	6,1
5 Jordanien	672 930	4,2
6 Etiopien	663 648	4,1
7 Kenya	585 363	3,6
8 Sydafrika	576 132	3,6
9 USA	455 048	2,8
10 Tchad	454 697	2,8
29 Sverige	198 991	1,2

Här avses flyktingar, människor i flyktingliknande situationer och asylsökande, exklusive de palestinska flyktingarna under UNRWA. Statistik från slutet av 2014. Källa: UNHCR.

Tabell 2. Antalet internflyktingar i olika länder i slutet av 2014

Land	Internflyktingar (totalt 38 207 193)	Andel av totalen (%)
1 Syrien	7 600 000	19,9
2 Colombia	6 044 151	15,8
3 Irak	3 276 000	8,6
4 Sudan	3 100 000	8,1
5 Demokratiska Republiken Kongo	2 756 600	7,2
6 Pakistan	1 900 000	5,0
7 Sydsudan	1 498 200	3,9
8 Somalia	1 106 751	2,9
9 Nigeria	1 075 300	2,8
10 Turkiet	953 700	2,5

Statistik från slutet av 2014. Källa: Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), www.internal-displacement.org.

Samtidigt som antalet ofrivilliga migranter har ökat dramatiskt under de senaste åren har alltså det antal som funnit hållbara lösningar minskat lika dramatiskt. Och även tidigare var det endast en minoritet av alla ofrivilliga migranter som fann hållbara lösningar varje år. De flesta flyktingar, och en stor del av internflyktingarna, befinner sig med andra ord på flykt väldigt länge. UNHCR definierar utdragna flyktingsituationer (*protracted refugee situations*) som sådana där minst 25 000 människor befunnit sig på flykt i minst 5 år – inte nödvändigtvis samma individer, utan flyktingsituationen som sådan. De 2,6 miljonerna afghanska flyktingar utgör den största utdragna flyktingsituationen i världen i dag.

År 2003 befann sig 5,7 miljoner människor i utdragna flyktingsituationer. 2014 var de 6,4 miljoner.² Den genomsnittliga varaktigheten för utdragna flyktingsituationer har under samma tid ökat från 17 till

25 år. Det här har fått aktivister och forskare att börja tala om *warehousing* (lagring) av flyktingar, en term som sätter ljuset på skillnaden mellan att å ena sidan administrera en flyktingsituation och å andra sidan arbeta för att lösa den.

Andra möjligheter

Dagens tre standardlösningar på flyktingproblem handlar enkelt uttryckt om flyktingars geografiska placering. Det problem som ska lösas är att flyktingarna ofrivilligt befinner sig på en plats utanför sitt eget hemland, och lösningen innebär att de en gång för alla återvänder hem, integreras där de befinner sig, eller genom FN:s försorg flyttas till ett tredje land.³

Betraktas frågan rent geografiskt, med utgångspunkt från var i världen flyktingarna befinner sig, är det naturligtvis svårt att se något alternativ till A (där de kom ifrån), B (där de är nu), eller C (någon annanstans). Men, som den brittiska historikern Katy Long framhåller – lösningen på ett flyktingproblem handlar inte bara om att placera flyktingarna någonstans rent geografiskt, utan om att finna lösningar som innebär att de inte riskerar att åter utsättas för förföljelse eller andra kränkningar av sina mänskliga rättigheter, inklusive rätten att resa och flytta på samma sätt som andra människor.

FN:s flyktingkonvention från 1951 anger flyktingars rättigheter och värdländers ansvar.⁴ Den formulerades med hänsyn till den situation som rådde i Europa efter andra världskriget, och definierar en flykting som en person som

i anledning av välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, religion, nationalitet, tillhörighet till viss samhällsgrupp eller politiska åskådning befinner sig utanför det land, vari han är medborgare, samt är ur stånd att eller på grund av sådan fruktan, som nyss sagts, icke önskar att begagna sig av sagda lands skydd [...].⁵

Konventionens definition illustrerar att ofrivillig migration inte bara är en humanitär fråga, utan en mycket politisk. Som bland andra den amerikanske juristen James Hathaway påpekat erbjuder flyktingkonventionen skydd till den vars västerländskt influerade politiska och medborgerliga rättigheter hotas, men inte till den vars socialistiskt inspirerade sociala och ekonomiska rättigheter hotas (ett resultat av den maktbalans som rådde inom FN när konventionen antogs), samtidigt som hot mot båda typerna av rättigheter ger upphov till omfattande ofrivillig migration.

Dagens tre lösningar på flyktingproblem bygger, liksom konventionen, på antagandet att flyktingströmmar orsakas av ideologiska motsättningar och politisk konflikt. Det antagandet är framför allt en produkt av de politiska motsättningar som präglade kalla kriget, och som kom till uttryck i flyktingkonventionen.

Tidigare var det andra lösningar som gällde, till exempel att justera gränserna mellan länder, att genomföra folkomflyttningar och att upprätta internationella garantier för minoritetsrättigheter. Som den kanadensiske flyktingforskaren Howard Adelman noterat användes de här lösningarna vid tiden kring första världskriget, när väpnad konflikt antogs vara resultatet av motsättningar mellan etniska grupper eller nationer.

Efter kalla krigets slut har vi åter kommit att tolka allt fler konflikter som etniska, identitetsbaserade – inte nödvändigtvis i betydelsen att konflikten tar sin början i identitet, men att politisk mobilisering, när en konflikt väl börjat, sker enligt etniska skiljelinjer snarare än enligt ideologiska skiljelinjer. Fredsbyggande har också utvecklats så att vi inte bara försöker återuppbygga det som fanns före kriget, utan vi vill bygga nytt. Men när det gäller lösningen av flyktingproblem är det samma tre hållbara lösningar som står till buds, och samma fokus på återvändande som standardlösningen.

Retoriken till trots finns exempel på att de gamla lösningarna används igen. Ett exempel: i samband med kriget om Nagorno-Kara-

bach i början av 1990-talet drevs hundratusentals människor på flykt; azerer flydde från Armenien till Azerbajdzjan, armenier flydde från Azerbajdzjan till Armenien (och många azerer flydde inom Azerbajdzjan). Den åtgärd som uppmuntrats av det internationella samfundet är lokal integration, en lösning som i praktiken bekräftar en folkomflyttning som gjort båda länderna mer etniskt homogena.

Dagens juridiska och institutionella ramverk för migration bygger fortfarande på den tvivelaktiga uppfattningen att det går att göra en tydlig uppdelning mellan ofrivillig flyktmigration av de skäl som anges i flyktingkonventionen (som medför rätt till skydd), och frivillig migration av ekonomiska skäl (som inte medför någon rätt till skydd). Till detta har på senare år kommit frågan om ofrivillig migration på grund av miljöförstöring, utvecklingsprojekt eller klimatförändringar. Så kallade klimatflyktingar är per (konventionens) definition inte flyktingar, men icke desto mindre ofta i stort behov av skydd.

Den brittiske flyktingforskaren Alexander Betts har lanserat begreppet överlevnadsmigranter för att beskriva personer som befinner sig på flykt till följd av existentiella hot som de inte har tillgång till någon inhemsk lösning på. Idén om överlevnadsmigration bygger på nödvändigheten av att utgå från ofrivilliga migranternas faktiska skyddsbehov snarare än att, som den rådande flyktingregimen gör, sortera människor utifrån orsaken till deras skyddsbehov. Om (när?) lågt liggande öar försvinner under stigande havsnivåer blir människorna därifrån inte flyktingar, men överlevnadsmigranter.

De flesta länder är dock ovilliga att utöka sina juridiska skyldigheter i relation till ofrivilliga migranter, så provisoriska lösningar kommer sannolikt att präglade världens hantering av ofrivillig migration under överskådlig tid – i den mån vi alls kan tala om lösningar.

Vad är problemet med ofrivillig migration?

Olika försök att lösa problem med ofrivillig migration tenderar att ha som mål att avsluta migrationen, men de skulle också kunna fokusera på att avsluta ofrivilligheten. På sin hemsida skriver FN om migration som en självklar del av vår globaliserade värld, som en positiv kraft för utveckling, och som en prioritet för det internationella samfundet. Enligt Världsbankens prognoser kommer antalet migranter världen över att passera 250 miljoner under 2016. (Enligt organisationen Svenskar i världen är det 660 000 svenskar som bor utomlands, motsvarande 7 procent av Sveriges befolkning.) Flyktingar utgör med andra ord under 10 procent av världens internationella migranter.

Något som kommit att uppmärksammas allt mer, av bland andra den svenska socialantropologen Marita Eastmond, är *transnationellt återvändande*. Det är ett sätt att hantera ofrivillig migration, som bygger på att det är ofrivilligheten snarare än migrationen som är problemet. Där återvändande traditionellt syftar på något som sker vid ett tillfälle och till en plats är transnationellt återvändande en dynamisk process, där flera möjligheter hålls öppna, och där flera platser eller sammanhang samtidigt kan vara "hemma". Studier av olika flyktingpopulationer visar att medborgarskap eller permanent uppehållstillstånd i värdlandet ofta utgör ett slags försäkring, som gör det lättare för flyktingar att återvända till ursprungslandet i (längre och längre) perioder – om det finns en plan B är det lättare att våga pröva.

Sammanfattningsvis finns alltså flera, delvis motsägelsefulla, samband mellan väpnad konflikt och ofrivillig migration, men det är viktigt att komma ihåg att all ofrivillig migration inte har med konflikt att göra (och vice versa). Många av de problem som uppstår i samband med konfliktrelaterad ofrivillig migration är inte unika för vare sig konfliktsituationer eller ofrivillig migration, och de är ofta

delar av större problemkomplex. Att på ett hållbart sätt lösa problem med ofrivillig migration kräver därför att de ses i ett större sammanhang, något som motverkas av de såväl legala som institutionella ramar som finns kring hanteringen av ofrivillig migration i dag. Särskilda satsningar på att hjälpa återvändande att få tillgång till land kan till exempel vara problematiska i länder i behov av större land-reformer, där många andra än de ofrivilliga migranterna drabbas av problemen.

Fler möjligheter öppnar sig om de tre standardlösningarna inte uppfattas som slutgiltiga och ömsesidigt uteslutande. För det första kan olika lösningar passa för olika individer inom samma grupp ofrivilliga migranter. För det andra är det viktigt att inte stirra sig blind på den geografiska aspekten av lösningarna: återvändande kan kombineras med minoritetsskydd, lokal integration kan kombineras med skadestånd, och bosättning i tredje land kan kombineras med remitteringar. För det tredje behöver en önskan om återvändande någon gång i framtiden inte utesluta lokal integration – med allt vad det innebär i termer av livsmöjligheter och självrespekt – i väntan på att återvändande ska bli möjligt.

Noter

1. Uppdatering av statistiken på det här området tycks just nu ta lite längre tid än vanligt. UNHCR utlovar i sin senaste rapport *Mid-Year Trends 2015* (www.unhcr.org/56701b969.html, hämtat 7 mars 2016) en uppdatering av siffran 59,5 miljoner i sin 2015 *Global Trends Report*, men den publiceras först efter denna boks pressläggning. Även Internal Displacement Monitoring Centre kör när detta skrivs med siffror från slutet av 2014.

2. De här siffrorna omfattar inte de palestinska flyktingarna under UNRWA.

3. Samma tre lösningar gäller för internflyktingar, men då inom den egna staten – de kan återvända dit de kom ifrån, de kan få hjälp att flytta någon annanstans, eller de kan stanna och integreras på den plats dit de flydde.

4. När det gäller internflyktingars rättigheter finns sedan 1998 en uppsättning *vägledande principer*. Dessa är inte juridiskt bindande, men bygger delvis på

bindande regler från närliggande områden som mänskliga rättigheter och humanitär rätt.

5. Flyktingkonventionen på svenska finns på regeringens webbplats om mänskliga rättigheter, www.manskligarattigheter.se/dynamaster/file_archive/021003/3cd145847c488eb4f214b0573d57788f/fn_510728.pdf, hämtat 7 mars 2016. De geografiska och tidsmässiga begränsningar som anges i konventionens definition av vem som är flykting togs bort genom 1967 års tilläggsprotokoll.

J. R. R. TOLKIEN

Konungens återkomst

Ända sedan midnatt hade det stora anfallet pågått. Trummorna dundrade. I norr och söder kom kompani efter kompani med fiender och ryckte fram mot murarna. Där kom väldiga bestar som liknade vandrande hus i det röda flackande ljuset, Harads *mûmakil* som släpade höga torn och maskiner mellan eldarna. Men anföraren bekymrade sig inte över hövan om vad de gjorde eller hur många som dräptes: syftet var bara att pröva försvarets styrka och hålla Gondors män sysselsatta på många ställen. Det var mot porten som han skulle sätta in sin största kraft. Förvisso var den oerhört stark, gjord i stål och järn och bevakad från torn och bastioner av oövervinnlig sten; likväl var den nyckeln, den svagaste punkten i den höga och ogenomträngliga muren.

Trummorna dundrade starkare. Eldslågor slog upp. Stora maskiner krälade fram över fältet; och i mitten fanns en jättelik murbräcka, stor som ett trettio meter högt träd, som hängde i kraftiga kedjor. Länge hade den smitts i Mordors mörka smedjor, och dess vederstyggliga huvud i svart stål hade formats till en glupande varg, över vilken svartkonstformler hade lästs. Grond kallade de den, till minne av forna tiders hammare från underjorden. Vældiga bestar drog den, orker omgav den och bakom gick bergstroll som skulle svinga den.

Men kring porten var motståndet ännu styvt, och där kämpade ridarna från Dol Amroth och garnisonens främsta. Skott och pilar föll tätt; belägringstorn rasade eller flammade plötsligt upp som facklor. Framför murarna på ömse sidor av porten var marken översållad av spillror och döda kroppar; men liksom drivna av vanvett kom fler och fler.

Grond krälade fram. På dess hölje fick ingen eld fäste; och trots att det ibland hände att någon av de stora bestar som drog den greps av vansinne och spred förödelse omkring sig bland de oräkneliga orker som vaktade den, så fördes deras lik bara åt sidan och andra tog deras plats.

Grond krälade fram. Trummorna dundrade allt värre. Över högarna av stupade nalkades en vederstygglig skepnad: en ryttare som var högvuxen och bar svart huva och dräkt. Sakta kom han ridande, trampade ner dem som fallit, aktade inte längre några pilar. Han stannade och sträckte upp ett långt blekt svärd. Och när han gjorde det greps alla av stor fruktan, både angripare och försvarare; och människorna stod med hängande armar, och ingen både sjöng. Ett ögonblick var allt stilla.

Trummorna dundrade och smattrade. Med ett väldigt ryck hivades Grond framåt av jättelika händer. Den nådde porten. Den svingades tillbaka. En dov skräll mullrade genom staden som när åskan går uppe i molnen. Men järndörrarna och stälposterna stod emot slaget.

Översättning Erik Andersson

Konungens återkomst (1955) är den avslutande delen i trilogin *Ringarnas herre* (tidigare *Sagan om ringen*) av John Ronald Reuel Tolkien (1892–1973). Tolkien verk har genom åren analyserats utan och innan. Stora delar av det som sedan blev *The Lord of the Rings* hade påbörjats och utarbetats årtionden innan böckerna gavs ut 1954–55 (den inledande berättelsen om *Bilbo* publicerades redan 1937).

Tolkien hade enligt uppgift en motvilja mot industrialiseringens och det moder-
nas avarter. Hans erfarenheter från första världskriget – han sändes till Frankrike 1916 – sägs också ha påverkat skildringarna av död och slakt på slagfältet som förekommer i böckerna. Själv förnekade dock Tolkien att trilogin egentligen skulle handla om *The Great War*, liksom att böckerna skulle vara en allegori över andra världskriget.

Red.

ERIK LINDEGREN

XXVIII

att skjuta en fiende och rulla en cigarrett
att flamma till och släckas som en fyr i storm

att sitta som en fluga i intressenters nät
att tro sig född med otur fast man bara är född

att vara en funktion av allt som inte fungerar
att vara något annat eller att inte vara alls

att som den gråa stenen passas in i hatets mur
och ändå känna stenars samförstånd som ljungens glädje

att känna allt försummat i det rykande regnet
att njuta av spänningen vid det pyrande bålet

att tvivla på att detta måste vara sista gången
att bejaka allt bara det inte upprepas

att slå sig igenom och nå fram till en utsikt
där blixtar jagar för att hämnas mänskligheten

Poeten, kritikern och översättaren Erik Lindegren (1910–1968) låg under de inledande beredskapsåren inkallad i norra Sverige. Vintern och våren 1942 befann han sig i sin forna studentstad, Östersund. I april samma år utkom *mannen utan väg*, 1940-talets mest inflytelserika svenska diktsamling, som innehåller 40 "söndersprängda sonetter" (författarens egen benämning).

"Tidens språk är hårt och brutalt", skriver Lindegren sommaren 1940 i det förord som han först tänkt inleda samlingen med men som aldrig trycktes. Längre fram heter det: "Människan har blivit ett tång, som väntar på förlösning, en pjäs i ett spel, vars regler hon aldrig får veta och inte ens frågar efter."

Särskilt i dikterna XXV–XXX är krigstematiken framträdande, och i XXVIII skildras krigets vardag och verklighet i en räkka suggererande att-satser. De två första raderna slår an tonen och kan ses som en sorts utläggning i diktens form av de citerade formuleringarna i det otryckta förordet. I samma andetag som en fiende skjuts – och lika självklart – rullas en cigarett. Uppsätligt dödande normaliseras i krig och blir en naturlig del av livet. Det är diktens essens.

D.M.

När val leder till konflikt

HANNE FJELDE
KRISTINE HÖGLUND

Relationen mellan demokrati, konflikt och fred är komplicerad. Demokratiseringsprocesser kan till och med skapa nya konflikter, inte minst i samband med politiska val.

Demokrati är i grunden ett system för att hantera och lösa konflikter på fredlig väg och det finns starkt stöd för demokratis fredsfrämjande kapacitet. Men vår forskning om orsaker till inbördeskrig visar att demokratiseringsprocesser i sig kan ligga till grund för nya konflikter.

Demokratis utbredning

Antalet stater där de högsta politiska positionerna tillsätts genom val har ökat avsevärt det senaste halvsekle. I början av 1970-talet hade 30 procent av världens länder ett politiskt system där invånarna genom allmän rösträtt valde sina politiska ledare i regelbundna, fria val. Strax efter millennieskiftet var motsvarande andel 60 procent. I länder med ett auktoritärt förflutet har införandet av flerpartival varit en central del i övergången till ett demokratiskt styrelseskick. Ur ett globalt perspektiv har demokratis framväxt bidragit till en ökning av politiska rättigheter och civila friheter, detta enligt data från organi-

sationen Freedom House. Val är numera också en grundpelare i det internationella samhällets strävan att skapa fred i konflikttrabbade länder.

I länder präglade av en historia av väpnat förtryck och inbördeskrig utgör politiska val en mekanism för att fredligt fördela den politiska makten. I teorin är politiska val ett strategiskt substitut för våld. Valet, inte våldsamma strider, ska avgöra vem som ska inneha makten fram till nästa val och enligt demokratiska principer underordnar sig de centrala politiska aktörerna valresultatet. Genom valen skapas också kanaler för att utkräva ansvar från politiska ledare. I idealfallet – och så är det också ofta – bidrar politiska val till att legitimera en ny politisk ordning. I exempelvis länder som Liberia och Moçambique har val efter avslutade konflikter varit ett avgörande steg på vägen mot demokratisk konsolidering.

Men i strid med dessa ideal har vägen mot demokrati i många länder varit förenad med våldsamerheter under just valperioder. Snarare än att val fungerar som ett substitut för våld, har valstrategier och våldsstrategier i praktiken många gånger blivit komplementära. Politiska och militanta grupper har antingen använt våld i samband med val för att främja politiska syften, eller så har de utnyttjat valen strategiskt som en del av pågående konflikt. Demokratins ökade utbredning har därmed ställt relationen mellan val och våld på sin spets, särskilt i konflikttrabbade länder.

Valrelaterat våld eller väpnad konflikt?

Vår forskning har satt fokus på sambandet mellan val och våld. Dels har vi utifrån ett freds- och konfliktperspektiv utvecklat konceptet valrelaterat våld och teoretiserat kring orsakerna till dess förekomst. Dels har vi genom studier av enskilda fall och genom statistiska analyser försökt förstå våldets drivkrafter. Studierna visar att valrelaterat våld i många fall är kopplat till en pågående väpnad konflikt eller

politiskt förtryck. Men vår forskning visar även att det bör betraktas som en egen kategori av politiskt våld som skiljer sig från andra typer av våld genom sitt syfte och vem som är våldets måltavlor. Syftet är i all väsentlighet att påverka valets utgång. Våldet kan i sin mest extrema form ha för avsikt att skapa så stor osäkerhet och politiskt kaos att fria och rättvisa val inte kan hållas. Det kan både syfta till att hindra att medborgarna röstar eller påverka hur de röstar genom våld och hot. Våldet kan dessutom påverka valet om det leder till att politiska kandidater avskräcks från att ställa upp i valen. Det är till exempel inte ovanligt att politiska motståndare mördas. Våldsamma protester mot ett offentligt valresultat är också en form av valrelaterat våld, där syftet kan vara att få resultatet omprövat eller tvinga fram en politisk kompromisslösning. Våldet har således en temporal dimension. Det är dock viktigt att inte bara fokusera på tiden i direkt anslutning till valdagen. Hela valcykeln, från registreringen av röstberättigade och primärval inom de politiska partierna till de processer som följer efter offentliggörandet av valresultatet, kan stimulera olika former av våld.

Många kvantitativa studier, inklusive vår egen kartläggning av orsakerna till valrelaterat våld i Afrika, har funnit att valrelaterat våld ofta äger rum i länder som har begränsad erfarenhet av flerpartival och där det demokratiska systemet ännu inte är befäst. I Kenya uppstod valrelaterat våld i samband med den demokratiska öppning som var slutet på en lång period av enpartistyre. Nigerias våldsamma val följde på flera decennier av militärdiktatur. I en del länder har våldsamma val förekommit utan koppling till andra typer av organiserat, politiskt våld. Det är vanligt att de drivande aktörerna vid denna typ av våld är politiker som är osäkra på valutgången och som exploaterar spänningar i samhället för sina egna syften. Statsvetaren Steven Wilkinson har till exempel visat hur våldsamma religiösa upplopp i Indien har varit vanligare i de områden där politiker är osäkra på om de kommer få en majoritet av rösterna. Vår egen forskning indikerar

att en liknande dynamik finns i exempelvis Kenya, där flertalet av de val som ägt rum sedan flerpartisystem introducerades i början av 1990-talet har präglats av våldsamerheter mellan olika etniska grupper. De olika etniska grupperna har upplevt att innehavet av politisk makt påverkar fördelning av mark och andra knappa resurser och de mot-sättningararna har resulterat i våldsamerheter i samband med valen. Kenya har dock inte haft något inbördeskrig under denna period.

I många andra länder har emellertid förekomsten av valrelaterat våld varit nära förenat med en väpnad konflikt. Baserat på vårt eget kvalitativa material från länder som Sydsudan, Nigeria, Nordirland och Sri Lanka, samt andras forskning i ämnet, ser vi tre olika kopp-lingar mellan inbördeskrig och våldsamma val: 1) val under pågående inbördeskrig, 2) val i övergången från inbördeskrig till fred, och 3) val som inledning till inbördeskrig.

Val under pågående inbördeskrig

För det första kan inbördeskrig öka risken för valrelaterat våld. Valet blir då en del av den väpnade konfliktens dynamik. Många av de länder som har infört flerpartival de senaste årtiondena har också haft väpnade konflikter på sitt territorium. Det innebär att val i dessa länder hålls i en omgivning präglad av inbördeskrig. Den politiska kampanjen och röstningen äger rum under hot och osäkerhet. Under en pågående konflikt kan valperioder skapa särskilda incitament för beväpnade aktörer att använda politiskt våld och därmed kan val och valperioder leda till att konflikterna eskalerar. Valperioderna präglas av hög grad av bevakning både nationellt och internationellt, vilket också gör dem symboliskt viktiga för aktörer som vill protestera mot en sittande regim, underminera den politiska ordningen eller för-svaga demokratin.

I presidentvalet i Nigeria i 2015 sköts exempelvis valdagen upp, bland annat som ett resultat av den våldsamma konflikten mellan

regeringen och den beväpnade islamistiska gruppen Boko Haram i landets nordliga delar. Boko Haram hade i förväg uppmanat till bojkott av valet, eskalerat sina militära aktiviteter, samt hotat med väpnade attacker mot vallokaler. I presidentvalet som följde dödades flera personer på valdagen i våldsamma attacker av Boko Haram, och tusentals avstod från att rösta på grund av fruktan för våld. En liknande dynamik återfinns till exempel i Sri Lanka där val har hållits under perioder av väpnad konflikt. I de nordöstra delarna av landet, där kriget mellan de tamilska tigrarna (LTTE) och regeringen var som mest intensivt, ägde valet år 2000 rum under besvärliga omständigheter. Ett stort antal invånare befann sig på flykt och möjligheterna för de politiska kandidaterna att bedriva kampanjer var begränsade. Under valdagen besköt LTTE huvudorten i norra Sri Lanka, Jaffna, i syfte att sabotera valet. Föga överraskande var valdeltagandet lågt i dessa områden.

I Nigeria och Sri Lanka deltog rebellerna inte i valet, men det finns beväpnade aktörer som har valt att ställa upp i politiska val samtidigt som våldskampanjen fortgått eller till och med eskalerat i samband med valperioderna. Den baskiska separatistorganisationen ETA intensifierade ofta våldsattackerna i samband med att politiska val skulle hållas. Samtidigt deltog dock deras politiska falang Batasuna i valen. I sådana fall blir våld och val strategiska komplement. Var de våldsamma attackerna utförs eller vem de riktas mot kan styras av det förväntade valutfallet. Medan de formella politiska institutionerna sätter ramarna för den politiska kampanjen, används våldet för att påverka maktbalansen mellan partierna, till exempel genom att med våld hindra motståndarens anhängare att rösta.

Övergången från inbördeskrig till fred

Det finns också en stor risk att val blir våldsamma då stater befinner sig i övergången mellan krig och fred. Politiska val används ofta för

att tydligt sätta punkt för ett inbördeskrig och därmed etablera en ny politisk ordning. Trots det, eller kanske just därför, är valrelaterat våld vanligt i länder där freden är skör. I en situation där demokratiska institutioner och normer inte satt sig och där både de politiska partierna och civilsamhället är präglade av polarisering, tendererar gamla konflikter att snabbt blossa upp på nytt i samband med val. Det är dessutom vanligt att det finns mycket vapen i omlopp under efterkrigsperioder, liksom militanta aktörer som ännu inte avväpnats och som kan vara intresserade av att sabotera en pågående fredsprocess.

Drivkrafterna för enskilda aktörer att använda våld för att påverka valets utgång är delvis ett resultat av den starka koppling mellan tillgång till politisk makt och förfogande över landets ekonomiska resurser som råder i många fattiga länder. Den som har ekonomisk makt har ofta också politisk makt, och tvärtom. De politiska aktörerna i många av dessa länder har dessutom en begränsad tilltro till institutionella och politiska lösningar; de är osäkra på huruvida valets förlorare får möjlighet att ställa upp i nästa val. Risken för våld förstärks dessutom av att de politiska kandidaterna i många fall var varandras motståndare i den väpnade konflikten och fortsätter att vara beväpnade även efter att kriget avslutats. För dessa aktörer ligger våld och hot nära till hands. I Liberias val 1997, exempelvis, använde den tidigare rebelledaren Charles Taylor hot om att underminera freden och återgå till väpnad konflikt för att säkra presidentposten i ett krigstrött land.

För valets förlorare kan vägen tillbaka till ett fullskaligt inbördeskrig också vara väldigt kort. Ett exempel på det är Sydsudan. Efter de första politiska valen i landet, vilka genomfördes 2010 som en del av det fredsavtal som avslutade inbördeskriget i Sudan och etablerade Sydsudans självstyre, valde två av valets förlorare att ta till vapen. Det ledde till nya väpnade strider. Konflikten har sedan trappats upp då de beväpnade grupperna i sin tur har beväpnat civila från olika etniska grupper som sedan börjat strida inbördes.

Valrelaterat våld som inledning till inbördeskrig

För det tredje kan våldsamma val under vissa omständigheter utgöra en grogrund eller en startgista till ett fullskaligt inbördeskrig. I Peru, exempelvis, genomförde gerillaorganisationen Sendero Luminoso under valet 1980, i protest mot det politiska systemet, ett antal våldsamma attacker som riktade sig mot valarbetare och vallokaler. Attackerna blev startskottet på en långvarig konflikt som med varierande intensitet har fortsatt ända in på 2000-talet.

Ett ogynnsamt valresultat i ett politiskt känsligt läge kan också riskera att urarta om det finns tillräckligt med missnöje och om polis och militär är för svaga för att återupprätta ordningen. Om valets förlorare använder militär makt för att åsidosätta valresultatet kan det snabbt leda till ett våldsamt förlopp eftersom parterna redan har mobiliserat sina politiska följeslagare.

I en del länder har valrelaterat våld till och med fungerat som ett slags träningsläger inför en mer storskalig väpnad konflikt. Så var exempelvis fallet i Sierra Leone 1991, där unga män redan innan inbördeskriget bröt ut användes av de politiska partierna för att hota motståndarna. Enligt antropologerna Maya M. Christensen och Mats Utas hade detta en stark inverkan på de unga, som insåg att våldet blev en källa till makt och en möjlighet att klättra i en starkt hierarkisk samhällsstruktur.

Eskalerande våld är särskilt riskfyllt i länder med en historia av konflikter, där de politiska kandidaterna har band till beväpnade grupper. Det är det konfliktdrabbade Elfenbenskusten ett exempel på. Då militären 1999 tog makten i en statskupp, hade landet varit föremål för en rad politiska strider. Misslyckade kuppförsök ledde till ett regelrätt inbördeskrig, där landet i praktiken delades upp mellan den sittande presidenten Laurent Gbagbo och presidentpretendenten Alassane Ouattara. Först 2007 kom man fram till en överenskommelse som bland annat gick ut på att ge rebellerna ministerposter, men det

presidentval som skulle kröna överenskommelsen fick flera gånger skjutas upp. Valet hölls till sist 2010, och bedömdes generellt som fritt och rättvist. Efter valet blev oppositionskandidaten utropad till segrare. Den sittande presidenten accepterade emellertid inte resultatet och en våg av våldsamheter följde, delvis riktade mot civila demonstranter som stödde oppositionen. Säkerhetsstyrkorna tog parti för den sittande presidenten, medan oppositionen etablerade en beväpnad milisgrupp, som delvis mobiliserade styrkor från landets tidigare aktiva rebellgrupp. Situationen eskalerade till ett fullskaligt inbördeskrig, innan Laurent Gbagbo blev avsatt fem månader senare, och oppositionsledaren Alassane Ouattara installerades som president.

Slutord

Våld och osäkerhet undergräver de fria och rättvisa val som demokratin bygger på. För att förstå hur och varför demokratin utvecklas är det därför viktigt att känna till orsakerna till valrelaterat våld. Ökade insikter om våldets uttryck och kopplingar till inbördeskrig kan förbättra kunskapen om vilka åtgärder som krävs för att reducera risken för eskalerande våld i samband med val, inte minst i de länder som befinner sig i en skör övergång från krig till fred. På så vis ökar möjligheterna för att valen ska kunna bidra till fördjupad demokratisk utveckling och stabilitet.

Ungdomspucklar och krig

BO MALMBERG

HENRIK URDAL

Stora grupper av unga ökar risken för väpnade konflikter. Men bara om ungdomspuckeln följs av en stor grupp barn, som kräver insatser från samhället. Om det i stället finns resurser att satsa på de unga, bidrar de ofta till en fredlig utveckling och ekonomisk tillväxt.

Vid slutet av 100-årsperioden 1950–2050 kommer världen att ha genomgått en mycket dramatisk förändring i åldersstrukturen (se figur 1). Mellan 1950 och 1990 utgjorde ungdomar mellan 15 och 24 år mer än 25 procent av den vuxna befolkningen i Asien, Afrika och Nord- och Sydamerika. År 2050 är det bara i Afrika söder om Sahara som andelen unga vuxna kommer att utgöra mer än 25 procent av den vuxna befolkningen. I de flesta andra regioner i världen kommer andelen att ligga under 15 procent.¹ Den främsta orsaken till denna förändring är den stora globala fertilitetsnedgång som började på 1960-talet och som har fått allt större fart under de senaste årtiondena.

Kommer denna åldrande värld också att bli en fredligare värld – till följd av sitt åldrande? En del tyder på det. Forskning visar att en stor ungdomskull, eller ungdomspuckel², ökar risken för ett land att drabbas av interna väpnade konflikter.³ Men en ungdomspuckel är en riskfaktor bland andra och länder med stora ungdomskullar kom-

mer inte med nödvändighet att uppleva sådana konflikter. Andra faktorer påverkar också risken, och det är främst i kombination med alltför begränsad tillgång till utbildning och sysselsättning, snabb urbanisering och låsta politiska strukturer som en stor ungdomskull kan väntas skapa problem i form av våldsamma konflikter.⁴

Mot denna bakgrund har det hävdats att risken för instabilitet och väpnade konflikter kommer att minska, allt eftersom födelsetalen sjunker kraftigt i de flesta delar av världen och kommer att fortsätta att sjunka ytterligare.⁵ Idén om en sådan demografiskt betingad fred har emellertid också mötts av invändningar. En del forskare har till exempel påpekat att fertilitetsnedgången i vissa fall går långsammare än väntat, att barnafödandet kan ta fart igen när de stora barngrupperna kommer upp i fertil ålder, att färre barn inte automatiskt leder till snabbare ekonomisk tillväxt, samt att fertilitetsskillnader mellan etniska grupper kan öka.⁶

I den här artikeln ska vi diskutera den demografiska transitionen, det vill säga de förändringar i åldersstrukturen som är förknippade med först fallande dödlighet och sedan fallande fertilitet, och analysera hur och i vilken grad dessa åldersförändringar är kopplade till risken för väpnade konflikter. Målet är att söka ett svar på frågan om länderna i sista fasen av den demografiska transitionen kan komma att belönas med minskande risker för krig. Vi ska också diskutera hur den väntade demografiska utvecklingen kan påverka framtida konfliktrisker i olika delar av världen.

Med hjälp av demografiska data och konfliktdata kommer vi att redovisa det statistiska sambandet mellan ungdomspucklar och väpnade konflikter för perioden 1950 till 2007. Till skillnad från tidigare empirisk forskning på området har vi analyserat effekten av ungdomspucklar under olika faser av den demografiska transitionen och skilt mellan grupper av länder som upplever mycket höga och mycket låga tillväxttal i åldersgruppen 0–14 år. De skillnader vi hittat här är mycket påtagliga. I länder där tillväxten i gruppen 0–14 år är

hög, är stora ungdomspucklar starkt förknippade med uppkomsten av väpnade konflikter. Där fertiliteten är snabbt avtagande och ger låg eller till och med negativ tillväxt i den här åldersgruppen har ungdomspucklar ett negativt samband med utbrott av väpnade konflikter, även om detta inte är statistiskt signifikant. En möjlig tolkning är att länder med en sjunkande andel barn i vissa fall lyckas och i andra fall misslyckas med att dra nytta av de ekonomiska möjligheter som öppnar sig när andelen barn i befolkningen minskar. I de länder som lyckas torde stora ungdomspucklar därför ge en mindre tydligt ökad konfliktbenägenhet.

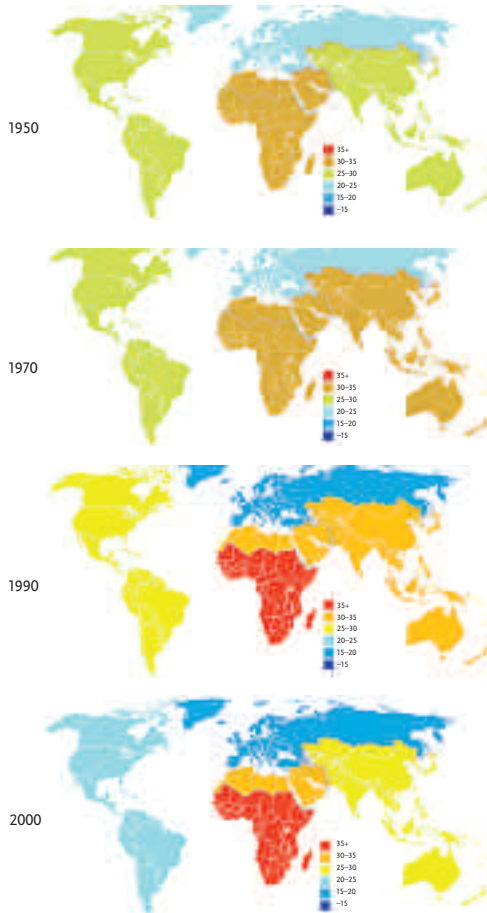
På basis av FN:s befolkningsprognoser för åldersstruktur, den totala befolkningen och spädbarnsdödlighet gör vi prognosen att konfliktrisken stadigt kommer att minska i alla regioner fram till år 2050. Processen mot fredligare förhållanden är dock betydligt långsammare i Afrika söder om Sahara än i resten av världen. Vissa länder i Mellanöstern och Asien kommer sannolikt att uppleva framtida riskmönster som liknar dem i Afrika söder om Sahara.

När ungdomspucklar leder till våld

Väpnade konflikter utkämpas nästan uteslutande av unga män,⁷ och som framgått ovan har det länge diskuterats i forskningslitteraturen om inbördeskrig huruvida den ökande andelen ungdomar, som den demografiska transitionen i vissa faser leder till, ökar risken för våldsamma uppror.

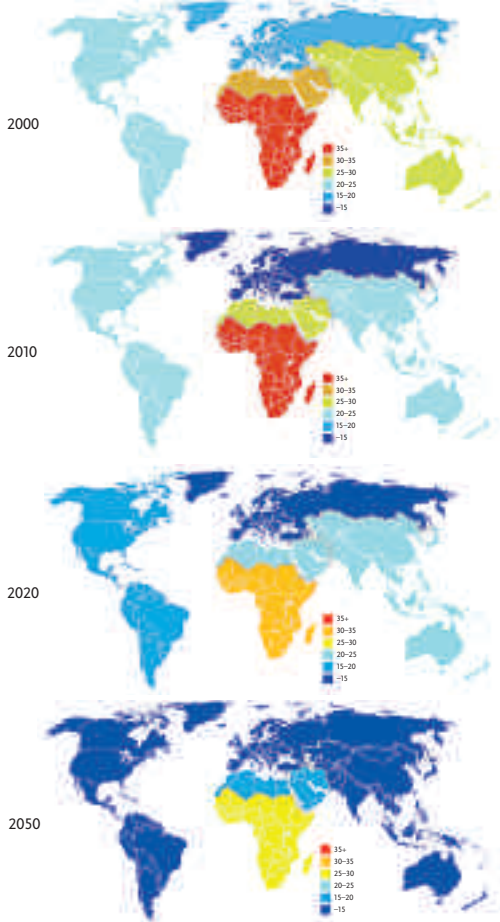
Påståendet att åldersstrukturen har betydelse för konflikter bygger på två olika orsaksförklaringar inom konfliktforskningen. Enligt den ena förklaringen kan ungdomspucklar leda till ökande missnöje till följd av socialt, ekonomiskt och politiskt utanförskap och därmed ge unga människor ett *motiv* till att engagera sig i våldsamma konflikter. Enligt den andra förklaringen kan stora ungdomskullar vara en lätt-tillgänglig och billig *rekryteringsbas* för rebellorganisationer.

1950–2000

Figur 1. Ungdomspucklar 1950–2000 och 2000–2050. Andel unga vuxna (15–24 år) i den vuxna befolkningen (15 år och äldre), procent. Källa: *World Population Prospects: The 2006 Revision*. New York: United Nations, 2007.

2000–2050

I forskningen har stor vikt lagts vid den roll som risk för arbetslöshet och risk för låga inkomster spelar för unga människors motiv till att delta i väpnade konflikter.⁸ Om arbetsmarknaden inte kan absorbera en snabb uppgång av antalet unga arbetssökande kan det leda till ökad frustration hos en stor mängd arbetslösa ungdomar. Arbetsmarknader fungerar visserligen på olika sätt, men empiriska resultat pekar ändå på att stora ungdomskullar leder till ökande bostadskostnader, lägre löner och högre arbetslöshet.⁹ Ungdomar som tillhör stora kohorter kan också vara särskilt sårbara för arbetslöshet om deras debut på arbetsmarknaden sammanfaller med perioder av allvarlig ekonomisk nedgång.

Andra faktorer kan också påverka i vilken utsträckning en stor ungdomspuckel kan ha effekter på konfliktrisen. Exempelvis kan ungdomsgrupper som strävar efter att stärka sin politiska position men utestängs från politiskt deltagande bli benägna att ta till våld i ett försök att tvinga fram politiska reformer.¹⁰ En geografisk koncentration av stora ungdomsgrupper till nationella politiska knutpunkter kan också ha en destabiliserande effekt. Sociologen Jack A. Goldstone konstaterar att ungdomspucklar historiskt sammanfaller med snabb urbanisering,¹¹ och särskilt i kombination med arbetslöshet och fattigdom har ungdomspucklar bidragit till politiskt våld. Statsvetaren Thomas F. Homer-Dixon har kopplat frågan om urbana ungdomspucklar till resursfattigdom på landsbygden och argumenterar för att förekomsten av en oproportionerligt stor andel unga i urbana centra kan medföra en betydande risk för politisk instabilitet i många utvecklingsländer.¹² Det har också diskuterats att konfliktsituationer kan uppstå när åldersstrukturförändringar skiljer sig åt mellan olika etniska grupper,¹³ till exempel att fertiliteten minskar i en etnisk grupp men inte i en annan. Men utbrett missnöje kommer sannolikt att leda till konflikter endast när det finns möjlighet att finansiera våldsutövning, när det kostar relativt lite att ta till våld samt när statsmakten är försvagad, begränsad eller manipulativ.

Givet att det alltid finns ett visst missnöje i en befolkning och likaså organisationer som kan fånga upp detta missnöje, kan man se missnöjet som en konstant som inte i sig själv förklarar ökning och minskningar av konfliktrisen. Då kan man i stället inrikta sin analys på vilka strukturella förhållanden som gör det möjligt för en potentiell rebellgrupp att starta ett uppror.¹⁴ Sådana strukturella förhållanden kan till exempel underlätta finansieringen av uppror eller bidra till lägre kostnader för att driva ett uppror. Stora ungdomskullar kan minska kostnaderna för rekrytering genom god tillgång på potentiell rebellarbetskraft när det finns få andra utkomstmöjligheter.¹⁵ Även de styrandes förmåga och vilja att orsaka förluster för rebellerna kommer att påverka hur kostsamt det är att starta ett uppror.

Stora ungdomskullar är alltså en faktor som kan underlätta rebellrekrytering.¹⁶ Både statsvetaren Jeremy M. Weinstein och ekonomen Aderoju Oyefusi visar att rebellorganisationer med tillgång till värdefulla naturresurser lättare kan rekrytera soldater med dåliga alternativa försörjningsmöjligheter.¹⁷ Det har därför betydelse för rekryteringen att en individ inom en ungdomspuckel har få alternativa möjligheter, inte minst en ung person som är född i en mindre kohort. Vilken betydelse stora ungdomskullar har för kostnaden för att rekrytera rebeller påverkas också av utbildningsnivån. Högutbildade individer har i allmänhet bättre alternativa utkomstmöjligheter än lågutbildade.¹⁸ Flera kvantitativa empiriska studier har funnit stöd för hypotesen att ungdomspucklar spelar roll för konflikter.¹⁹

När ungdomspucklar minskar konfliktrisen

Ungdomspucklar kan emellertid också leda till ekonomisk tillväxt, vilket kan bidra till att minska konfliktrisen. Uppenbarligen finns därför ingen deterministisk relation mellan åldersstruktur och politiskt våld. Stora öningar av yngre i arbetsför ålder utgör en potential för ekonomisk produktivitet i de ekonomier som förmår dra

nytta av en sådan resurs. I synnerhet gäller detta för stora ungdomskullar som föregår betydligt mindre årskullar. Ökat ekonomiskt välstånd är en faktor som minskar konfliktrisen.²⁰ Demografiskt baserad ekonomisk tillväxt kan därför medverka till att dämpa risken för våldsamma konflikter. Däremot är det inte givet att en gynnsam demografisk situation leder till ekonomisk tillväxt.²¹

Ett flertal empiriska studier visar entydigt att en ökande befolkning i arbetsför ålder har en positiv effekt på ekonomin,²² medan däremot tillväxten i de icke-produktiva ålderssegmenten har en negativ inverkan på ekonomin. Ett viktigt exempel är de östasiatiska ”tigerekonomierna” som under den demografiska transitionen från hög till låg fertilitet har genomgått en snabb ekonomisk tillväxt. En lägre beroendekvot – det vill säga en nedgång i kvoten mellan de så kallade beroende åldersgrupperna under 15 år eller över 65 och befolkningen i arbetsför ålder 15–64 år – har här skapat ett större utrymme för produktiva investeringar och även möjliggjort ett ökat arbetskraftsdeltagande framför allt för kvinnor.²³ En grupp som särskilt kan gynnas av denna utveckling är barn och ungdomar.²⁴

Vår hypotes

Mot bakgrund av det vi sagt ovan föreslår vi en modifikation av ungdomspuckelhypotesen. I länder där tillväxten i barngruppen är snabb kan resurser som skulle ha kunnat användas för produktiva investeringar i stället förbrukas för att möta barngruppens behov. Bristen på produktiva investeringar kan i dessa länder bidra till att en ungdomspuckel ökar risken för konflikter. Omvänt kan ungdomspucklar i länder med sjunkande försörjningsbörda för barngruppen indirekt reducera risken för konflikt, till följd av den lugnande effekten av inkomstillväxt och ökat välstånd.²⁵ Det man måste ha i åtanke är dock att alla länder inte med säkerhet kan dra nytta av den potential som en sjunkande försörjningsbörda för barngruppen är förknippad

med.²⁶ I länder som misslyckas med att skapa arbetstillfällen, trots att fertiliteten sjunker och den unga arbetskraften ökar, kan ungdomspucklar fortfarande leda till instabilitet och öka risken för väpnade konflikter.

Hypotesen är alltså att förekomsten av stora ungdomspucklar inte alltid ökar konfliktrisken, utan att så sker särskilt när detta sammanhänger med stora barngrupper, vilka förbrukar ekonomiska resurser som annars skulle ha kunnat förbättra utkomstmöjligheterna för en stor andel unga vuxna.

Test av hypotesen

Vi har undersökt sambandet mellan ungdomspucklar, försörjningsbörda och väpnad konflikt i en tvärsnittsanalys baserad på data för alla suveräna stater med en beräknad sammanlagd befolkning på minst 250 000 år 2007. Vi har använt demografiska data från FN:s befolkningsdivision²⁷ och konfliktdata fram till 2007. En så kallad **logistisk regressionsmodell** har använts för att studera åldersstrukturens samband med utbrott av inhemska väpnade konflikter mätt som en dikotom variabel (1 = konfliktutbrott i ett visst land ett visst år, 0 = inget konfliktutbrott).²⁸ Konfliktdata kommer från databasen Uppsala/PRIO,²⁹ som inkluderar konflikter med minst 25 döda i strider per år. En väpnad konflikt definieras där som "a contested incompatibility concerning government and/or territory, between at least two parties, of which one is the government of a state, involving the use of armed force".

Ungdomspucklar mäts som andelen 15–24-åringar av den vuxna befolkningen från 15 år och uppåt. De data som använts här är hämtade från *World Population Prospects 2006*.³⁰ Vi har vidare kontrollerat för utvecklingsnivå med hjälp av data för spädbarnsdödligheten och befolkningsstorlek.³¹ Både utvecklingsnivå och befolkningsstorlek är bland de mest robusta prediktorerna för väpnade konflikter.³² Vi har

dessutom kontrollerat för politisk regimtyp, baserat på demokrati-klassificeringen i datasetet från *Polity IV Project*,³³ som går från -10 (mest autokratiska) till 10 (mest demokratiska), och inkluderar en kvadratisk term för att ta hänsyn till ett omvänt U-förhållande mellan demokrati och konflikt. Semi-demokratier är mer konfliktbenägna än demokratier eller starka diktaturer.³⁴ Vi har använt en dummykontroll för länder som saknar information om regimtyp.³⁵ Vi har också tagit hänsyn till betydelsen av tidigare konflikter genom att inkludera en indikator, *tid i fred*.³⁶ Enligt denna antas här att risken för utbrott av våldskonflikter i ett land minskar med ökande tidsavstånd till tidigare konflikter i landet. Vi har på så sätt kontrollerat för vissa, om än inte alla, faktorer som kan påverka hur mycket demografiska förändringar slår igenom. De empiriska resultaten som presenteras nedan i tabell 1 ska därför tolkas med viss försiktighet.

Modell 1 i tabellen motsvarar basmodellen i Henrik Urdals "A Clash of Generations" (2006) med utökade dataserier. I denna modell, liksom i den ursprungliga modellen, associeras ungdomspucklar med en ökad risk för väpnade konflikter, och detta gäller även för befolkningsstorlek, låg utvecklingsnivå, semi-demokrati och kortvarig tid i fred.

För att analysera effekten av övergångar från hög till låg fertilitet, har vi delat upp data i tre ungefär lika stora delar från en femårsperiod till nästa. Det har gjorts på grundval av tillväxttakten i åldersgruppen 0–14 år: 3,6 procent tillväxt eller mindre definieras här som låg tillväxt, 14 procent eller mer definieras som hög tillväxt.³⁷ Resultaten för hög och låg tillväxt redovisas i separata kolumner i tabellen. Som synes ger denna uppdelning ett resultat som starkt stöder hypotesen att ungdomspucklar är mer betydelsefulla för konflikter under de tidiga faserna av den demografiska transitionen. Detta kan man se genom att jämföra den skattade parametern för ungdomspucklar i modell 2 och i modell 3.³⁸ I länder med låg barn-tillväxt (modell 2), där försörjningsbördan är liten relativt sett och där

Tabell 1. Risk för väpnad konflikt, 1950–2007

Förklaringsvariabler	Modell 1	Modell 2 Låg tillväxt i barnbefolkningen	Modell 3 Hög tillväxt i barnbefolkningen
Ungdomspuckel	0,036 (2,26)	-0,003 (-0,008)	0,117 (2,77)
Kontrollvariabler			
Befolkningsstorlek (logaritm)	0,279 (5,79)	0,385 (3,27)	0,259 (2,84)
Spädbarnsdödlighet	0,005 (3,11)	0,013 (2,41)	0,010 (3,05)
Regimtyp	-0,002 (-0,13)	-0,015 (-0,47)	0,009 (0,36)
Regimtyp i kvadrat	-0,013 (-4,91)	-0,007 (-0,86)	-0,009 (-1,86)
Regimtyp (dummy för data saknas)	-0,821 (-1,51)	-0,552 (0,58)	-0,163 (-0,15)
Tid i fred	1,331 (4,81)	2,406 (3,29)	0,723 (1,49)
Konstant	-7,07 (-9,31)	-8,13 (-4,87)	-10,17 (-5,30)
N	7033	2181	1985
Log Likelihood	-827,15	-140,73	-307,25
Pseudo R ²	0,090	0,135	0,066

förutsättningarna för snabb ekonomisk utveckling är stora relativt sett, är ungdomspucklar negativt associerade med utbrott av väpnade konflikter. Detta negativa samband är inte statistiskt signifikant, vilket var väntat. Det beror på att inte alla länder har möjlighet att förverkliga den ekonomiska tillväxtpotential som en sjunkande försörjningsbörda ger, varför en stor risk för våldskonflikter kvarstår. I länder med hög barntillväxt, där de ekonomiska möjligheterna följakt-

ligen är mindre gynnsamma och arbetstillfällena i allmänhet färre relativt sett (modell 3), finns det däremot ett tydligt, det vill säga statistiskt säkerställt, samband mellan ungdomspucklar och konfliktrisk.

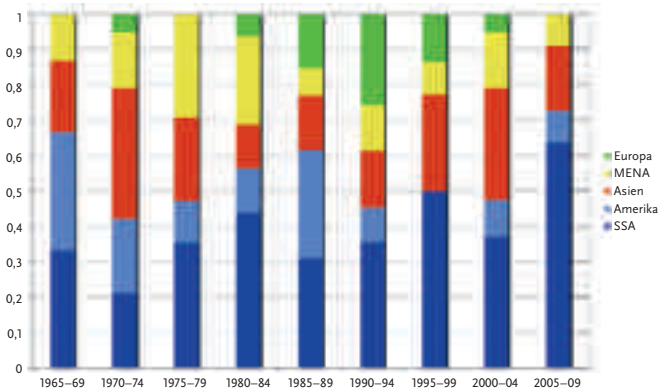
I länder med en långsamt växande barnbefolkning (modell 2) är dessutom sambandet mellan tidigare erfarenheter av våldskonflikter och risken för nya konflikter starkt signifikant, vilket inte gäller för länder med en snabbt växande barnbefolkning (modell 3). Detta kan tyda på att länderna med låg tillväxt i barnbefolkningen domineras av att "gamla" konflikter återkommer. Förklaringskraften i modell 3 är ungefär hälften av den i modell 2. Detta kan tyda på att länderna med hög tillväxt i barnbefolkningen i allmänhet är mindre stabila med en högre risk för konfliktutbrott. Och trots att åldersstrukturen förklarar en del av variationen i denna kategori kan modellen inte ge ett svar på varför vissa länder med stora ungdomskullar råkar ut för konflikter medan andra inte gör det.

Demografiska konfliktrisker förr och nu

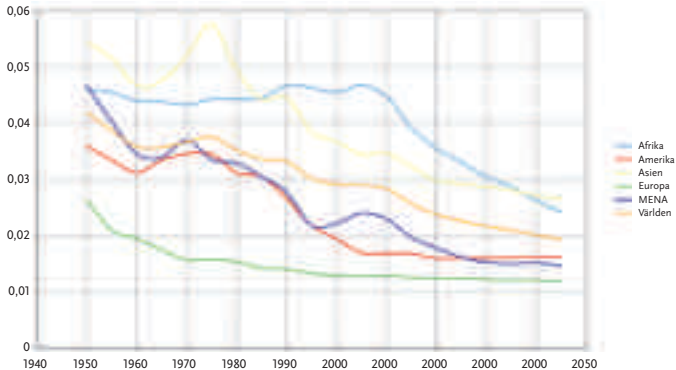
Skillnader i befolkningsutvecklingen mellan olika regioner i världen kan bidra till att förklara variationen i konfliktrisker mellan dem. Figur 2 visar olika världsdelars andel av konfliktutbrott 1965–2007.³⁹ Under denna period har Nord- och Sydamerikas andel av konfliktutbrotten minskat kraftigt, från en tredjedel av alla utbrott 1985–1989 till mindre än 10 procent efter 1990. Sedan 1995 har de flesta konfliktutbrotten drabbat Afrika söder om Sahara (SSA), nästan 50 procent, samt Asien, 27 procent. I Mellanöstern och Nordafrika (MENA), har den relativa andelen av konflikterna minskat fram till 2007, sedan toppen i slutet av 1970, medan Europa har haft en låg andel med undantag för konflikterna på Balkan och andra delar av Östeuropa efter kalla krigets slut.⁴⁰

Dessa trender kan jämföras med hur de enligt den skattade modellen väntade konfliktriskerna har utvecklats i olika delar av världen

Figur 2. Olika världsdelars andel av konfliktutbrott 1965–2007

Figur 3. Modellbestämd genomsnittlig konfliktrisk 1950–2045

(figur 3). Konfliktrisker i denna figur bygger på den demografiska utvecklingen och prognoserna omfattar endast länder med minst en miljon invånare. Trenderna är baserade på modell 3 för länder med hög tillväxt i barnbefolkningen, modell 2 för länder med låg tillväxt i

barnbefolkningen och modell 1 för övriga länder. Alla länder antas för enkelhets skull ha samma regimtyp och konflikthistoria.⁴¹ Skillnader mellan regioner och över tid återspeglar därför bara demografiska skillnader: andelen 15–24-åringar i den vuxna befolkningen, befolkningsstorlek, spädbarnsdödlighet, samt tillväxt i barnbefolkningen.

Överensstämmer de demografiskt bestämda trenderna med förändringar i det geografiska mönstret av konflikter? Ja, till viss del. Figur 3 visar att den demografiskt bestämda risken i Afrika söder om Sahara har varit relativt konstant från 1950 fram till 2010. Under samma tid sjönk den demografiskt bestämda konfliktrisken i Nord- och Sydamerika och Mellanöstern, vilket innebär att den andel av konflikterna som Afrika söder om Sahara svarar för bör ha ökat. Detta är också den långsiktiga trenden som framkommer i data. Sedan mitten av 1990-talet har dess andel av konfliktutbrotten ökat till nästan 50 procent. Asiens andel av konflikterna var hög under 1970-talet, vilket avspeglar en i hög grad demografiskt bestämd risk. Andelen utbrott har varit hög också under de följande decennierna, trots en stark nedgång i demografiska riskfaktorer, även om den senaste utvecklingen (2005–2007) är mer lovande. Europas riskmönster har varit stabilt över tid vilket, bortsett från Balkankrigen, matchar den låga andelen konflikter. Nedgången i konflikter i Mellanöstern har varit mindre uttalad än den borde, givet den demografiska riskprofilen.

Figur 3 bygger bara på demografiska faktorer och bortser bland annat från ländernas konflikthistoria. Med detta i minnet är det fortfarande intressant att se hur demografiskt drivna risker varierar mellan de olika regionerna. Europa är den kontinent som har lägst demografiskt betingad risk. År 2005 var den genomsnittliga risken för konfliktutbrott 1,3 procent, en minskning från 2,3 procent 1950. Under 2005 finns den högsta risknivån i Afrika söder om Sahara där den ligger på 4,7 procent, nästan fyra gånger så hög som i Europa. Afrika söder om Sahara har legat över 4 procent sedan 1950, och

nivån 2005 är den högsta i världen. Den näst högsta risken för konfliktutbrott 2005 (3,7 procent) hade Asien, vilket är en mycket lägre nivå än 1975, då den var 5,8 procent. Asien har alltså upplevt en minskning med 42 procent i den demografiskt betingade konflikt-risken. I Nord- och Sydamerika är minskningen 52 procent. År 1975 var den genomsnittliga risken för länder i Nord- och Sydamerika på samma nivå som de asiatiska länderna upplever i dag, medan risknivån i Nord- och Sydamerika i dag ligger nära EU-nivån (1,7 procent). År 1950 var den genomsnittliga risknivån i Mellanöstern 4,7 procent, och den minskade till 2,4 procent år 2005. Men detta är fortfarande dubbelt så hög risknivå som den som gäller för Europa, och sedan mitten av 1990-talet har Mellanöstern upplevt en ökande risknivå.

Framöver kan det noteras att de tre regioner i världen som har högst risker i dag – Afrika söder om Sahara, Asien och Mellanöstern – kan räkna med relativt snabba nedgångar i demografiskt bestämda risknivåer efter 2010. Den snabbaste nedgången, enligt modellerna ovan, kommer att ske i Afrika söder om Sahara där risknivån kan minskas med 40 procent, under förutsättning att FN:s befolkningsprognoser slår in. Modellen förutspår också en dramatisk minskning i Mellanöstern, där risknivån kan bli nästan lika låg som i Europa.

En fredligare värld

Syftet med denna artikel var att analysera hur ungdomspucklar påverkar risken för väpnad konflikt under olika faser av den demografiska transitionen. Den hypotes vi testat går ut på att ungdomspucklar skulle vara viktigast som en orsak till konflikter i länder som befinner sig i de tidiga faserna av den demografiska transitionen, då tillväxten i barnbefolkningen är som snabbast. När tillväxten i barnbefolkningen är långsammare minskar risken.

Den statistiska prövningen har styrkt denna hypotes. Vår studie kan dock inte svara på frågan varför vissa länder som upplever en

minskande försörjningsbörda lyckas minska risken för konflikt. För att svara på den frågan är det nödvändigt att genomföra en mer detaljerad studie av övergångsländer.

Våra resultat stöder tanken på en mer mogen och fredlig värld när fertiliteten minskar och andelen äldre i världen ökar. Men man får inte glömma att risken för konflikt även påverkas av andra och potentiellt ännu viktigare riskfaktorer som vi inte till fullo har kunnat inkludera i vår modell. Även om vi tycker att det finns goda skäl att anta en generellt positiv utveckling i framtiden, är det inte säkert att denna trend behöver vara linjär. Vi kan inte heller utesluta att misslyckanden med att dra nytta av en sjunkande försörjningsbörda, långsammare fall i fertiliteten och skillnader i fertilitet mellan etniska grupper kan leda till kvarstående eller till och med ökande risker för väpnade konflikter i vissa länder eller regioner. De senaste årens utveckling i Mellanöstern skulle kunna vara ett exempel på det. Men den globala demografiska utvecklingen mot lägre fertilitet och mer balanserad åldersstrukturer i befolkningen tyder på att fler länder sannolikt kommer att erfara en mer fredlig utveckling, och att världen alltså i genomsnitt kommer att bli mer fredlig under de kommande decennierna.

Noter

1. UN, *World Population Prospects: The 2006 Revision*, New York: United Nations, 2007.

2. Vanligen mätt som storleken på kohorter i åldern 15–24 år i förhållande till den totala vuxna befolkningen.

3. Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the Early Modern World*, Berkeley, CA: University of California Press, 1991; Jack A. Goldstone, "Demography, Environment, and Security", i Paul F. Diehl & Nils Petter Gleditsch (red.), *Environmental Conflict*, Boulder: Westview, 2001, s. 84–108; Gary Fuller, "The Demographic Backdrop to Ethnic Conflict: A Geographic Overview", i *The Challenge of Ethnic Conflict to National and International Order in the 1990s, Geographic Perspectives: A Conference Report*, Washington, DC: Central Intelligence Agency, 1995;

Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster, 1996; Richard P. Cincotta, Robert Engelman & Daniele Anastasion, *The Security Demographic: Population and Civil Conflict After the Cold War*, Washington, DC: Population Action International, 2003; Henrik Urdal, "A Clash of Generations? Youth Bulges and Political Violence", *International Studies Quarterly* 50(3), 2006, s. 607–630; Jeffrey D. Sachs, *Common Wealth: Economics for a Crowded Planet*, New York: Penguin Press, 2008.

4. Goldstone 1991; Paul Collier, "Doing Well Out of War: An Economic Perspective", i Mats Berdal & David M. Malone (red.), *Greed and Grievance: Economic Agendas in Civil Wars*, Boulder & London: Lynne Rienner Publishers, 2000, s. 91–111.

5. Michael Steinberger, "So, are Civilizations at War?", intervju med Samuel P. Huntington, *The Observer*, 21 oktober 2001; Cincotta m.fl. 2003; Emmanuel Todd & Youssef Courbage, *Le rendez-vous des civilisations*, Paris: Seuil, 2007.

6. Richard Jackson & Neil Howe, *The Graying of the Great Powers: Demography and Geopolitics in the 21st Century*, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2008, s. 133–159.

7. Detta innebär naturligtvis inte att unga män är i sig våldsamma. De flesta unga män som bor i konfliktområden i fattiga länder engagerar sig inte i väpnad konflikt.

8. Goldstone 1991; Goldstone 2001; Cincotta m.fl. 2003; Sachs 2008.

9. Richard A. Easterlin, "Easterlin Hypothesis", i John Eatwell, Murray Millgate & Peter Newman (red.), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, Vol. 2, New York: Stockton, 1987, s. 1–4; Diane J. Machunovich, "Relative Cohort Size: Source of a Unifying Theory of Global Fertility Transition?", *Population and Development Review* 26(2), 2000, s. 235–261.

10. T.ex. Goldstone 2001.

11. Goldstone 1991; Goldstone 2001.

12. Thomas F. Homer-Dixon, *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999, s. 58.

13. Huntington 1996; Toft 2007.

14. Se t.ex. Collier 2000.

15. Ibid., s. 94.

16. Ibid.

17. Jeremy M. Weinstein, "Resources and the Information Problem in Rebel Recruitment", *Journal of Conflict Resolution* 49(4), 2005, s. 598–624; Aderoju Oyefusi, "Oil and the Probability of Rebel Participation Among Youths in the

Niger Delta of Nigeria", *Journal of Peace Research* 45(4), 2008, s. 539–555.

18. Collier 2000; Rachel Brett & Irma Specht, *Young Soldiers: Why They Choose to Fight*, Boulder & London: Lynne Rienner Publishers, 2004.

19. Daniel C. Esty m.fl., *State Failure Task Force Report: Phase II Findings*, McLean, VA: Science Applications International, for State Failure Task Force, 1998; Cincotta m.fl. 2003; Urdal 2006.

20. Se t.ex. Paul Collier m.fl., *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy*, Oxford: Oxford University Press, 2003; Håvard Hegre & Nicholas Sambanis, "Sensitivity Analysis of Empirical Results on Civil War Onset", *Journal of Conflict Resolution* 50(4), 2006, s. 508–535.

21. Ian Pool, "Demographic Dividends: Determinants of Development or Merely Windows of Opportunity?", *Ageing Horizons* 7, 2007, s. 28–35.

22. Thomas Lindh & Bo Malmberg, "Age Structure Effects and Growth in the OECD, 1950–1990", *Journal of Population Economics* 12(3), 1999, s. 431–449; Thomas Lindh & Bo Malmberg, "Demographically Based Global Income Forecasts up to the Year 2050", *International Journal of Forecasting* 23(4), 2007, s. 553–567; David E. Bloom, David Canning & Jaypee Sevilla, *The Demographic Dividend: A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, Santa Monica, CA: Rand, 2003; David E. Bloom, David Canning, Günther Fink & Jocelyn E. Finlay, "Does Age Structure Forecast Economic Growth?", *International Journal of Forecasting* 23(4), 2007, s. 569–585.

23. Ibid.; Pool 2007.

24. Sang-Hyop Lee & Andrew Mason, "Who Gains from the Demographic Dividend? Forecasting Income by Age", *International Journal of Forecasting* 23(4), 2007, s. 603–619.

25. Collier m.fl. 2003; Hegre & Sambanis 2006.

26. Pool 2007; Jackson & Howe 2008.

27. UN 2007.

28. Följande år med konflikt censureras i modellen, eller m.a.o.: konflikter kan endast bryta ut om det var fred tidigare. Konflikter som startar efter minst två år i rad utan konflikt (mindre än 25 dödade i strid) betraktas som nya konfliktutbrott.

29. Nils Petter Gleditsch m.fl., "Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset", *Journal of Peace Research* 39(5), 2002, s. 615–637; Lotta Harbom, Erik Melander & Peter Wallensteen, "Dyadic Dimensions of Armed Conflict, 1946–2007", *Journal of Peace Research* 45(5), 2008, s. 697–710.

30. UN 2007.

31. Ibid.

32. Hegre & Sambanis 2006.

33. Monty G. Marshall & Keith Jagers, *Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800–1999*, University of Maryland, MD: CIDCM, 2000. Se även **webbsidan för Center for Systemic Peace i Virginia, www.systemicpeace.org/inscrdata.html**, hämtat 4 mars 2016.

34. Se t.ex. Håvard Hegre m.fl., "Toward a Democratic Civil Peace? Democracy, Political Change, and Civil War, 1816–1992", *American Political Science Review* 95(1), 2001, s. 33–48.

35. Dessa länder har tilldelats medianvärdet 0.

36. $\exp \{(-\text{år i fred})/4\}$

37. Dessa bör dock inte tolkas som "tröskelvärden", i den meningen att länder som passerar dem plötsligt flyttar sina riskprofiler uppåt eller nedåt. Det ska heller inte innebära att länder i det låga tillväxtsegmentet inte kan vara högriskländer. Om länder av andra skäl inte kan dra nytta av ett demografiskt gynnsamt läge och ge möjligheter för unga människor, kan stora ungdomskullar fortfarande utgöra en betydande riskfaktor.

38. Dessa resultat är inte känsliga för storleken på urvalet; vi får mycket snarlika resultat genom att använda antingen den första och fjärde kvartilen, eller genom att dela upp populationen i två delar.

39. Figuren visar endast regionala konfliktmönster som börjar 1965, eftersom endast suveräna stater ingår i analysen. Efter 1965 hade mer än hälften av länderna i Afrika söder om Sahara blivit suveräna stater.

40. Den systemchock som kalla krigets slut representerade ledde till att antalet utbrott av konflikter ökade kraftigt. Sådana chocker kan uppenbarligen knappast förklaras av demografiska faktorer, även om demografiska och andra strukturella variabler kan bidra till att förklara den geografiska fördelningen av nya konflikter.

41. Detta förfarande förenklar projektionen av framtida risker och möjliggör jämförelser av de riskfaktorer som berör denna analys. Det kan dock innebära att konfliktrisker överskattas för regioner och perioder med många stabila demokratier och få tidigare konflikter.

SVETLANA ALEKSIJEVITJ

De sista vittnena. Solo för barnröst

Hela kriget väntade jag på att det skulle ta slut, så att jag och gubben kunde spänna för hästen och åka ut och leta rätt på mamma. Evakuerade människor kom förbi och tittade in, och jag frågade alla om de inte hade sett min mamma. De evakuerade var många – så många att det i varje hus stod en järngryta med kokta nässlor. Så att det skulle finnas något varmt åt dem att äta. Något annat att bjuda på hade man inte. Men en gryta med nässlor stod det i varje hus... Det minns jag så väl. Jag brukade plocka de där nässlorna.

Kriget tog slut... Jag väntade en dag, två – ingen kom åkande för att hämta mig. Mamma kom inte för att hämta mig, och pappa var i armén – det visste jag. Så jag fortsatte att vänta på det där viset i två veckor, längre än så orkade jag inte vänta. Jag smög mig in under en bänk på ett tåg och for iväg... Vart? Det visste jag inte. Jag trodde – igen samma barnsliga idéer – att alla tåg gick till Minsk. Och i Minsk skulle mamma vänta på mig! Sedan skulle vår pappa komma... En hjälte! Med ordnar och medaljer.

De hade försvunnit någonstans under en bombattack. Grannarna berättade senare att de hade åkt iväg tillsammans för att leta rätt på mig. De sprang till stationen.

Nu är jag femtioett, jag har egna barn. Men jag vill ändå ha en mamma.

Zina Kosiak, 8 år 1941. Numera hårfrisörska.

Översättning Kajsa Öberg Lindsten

★

I *De sista vittnena* (1985) låter den belarusiska författaren Svetlana Aleksijevitj, 2015 års nobelpristagare i litteratur, barnen minnas andra världskriget. Aleksijevitjs originella litterära metod är journalistiska djupintervjuer, omformade till ett slags skönlitterära monologer. På 1970-talet sökte hon upp människor som varit unga under kriget och som ännu var bosatta i de områden som intogs av den tyska armén. Omkring 100 personer framträder i boken, varav många hamnade på barnhem när fäderna for till fronten och mödrarna försvann. Ingen hade nedtecknat dessa barns historia förrän Aleksijevitj sökte upp dem: "Jag bad dem om en enda sak: att minnas sina barnsliga ord. Sina barnsliga känslor. Att återvända till den tid då de fortfarande var änglar. För jag visste: detta kan inte berättas med andra ord."

D.M.

JACOB FRESE

Fred och krig

O du älskade fred! Du var mans roliga [lugna] levnad:
Rikens och länders flor [blomstring], regenters lycka och trevnad,
Gyllene tiders pris, nationers heder och ära,
Bokvetts idoga bruk, all konstners upphov och lära!
Ymnighet är ditt lån [gåva], allting du rikliga byter,
Kring dina ägor och strand välsignelse strömmar och flyter.
Armod må du i nöd och i nakenhet ärliga hölja,
Lag, rätt, visdom och råd din kloka styrelse följa.
Fred för örlog i band, fred stillar tvång och elände:
Fred är krigets slut och fred är farlighets ände.

Ej du skadliga krig! Du var mans sorgliga levnad:
Rikens och länders fall, tyranners lycka och trevnad,
Gyllene tiders tvång, nationers svikliga ära,
Bokvetts hat och förakt, ett gift för konster och lära!
Fattigdom är ditt lån, du torftiga delar och byter,
Fjärran ifrån din strand välsignelsen ledes och flyter.
Armod må du i nöd och i nakenhet skamliga hölja,
Rov, mord, laster och fel din blinda styrelse följa.
Krig för sämjan i band, krig föder tvång och elände:
Krig är fredens slut och krig är rolighets ände.

Jacob Frese, född omkring 1690 i den forna östfinska staden Viborg och död 1729 i Stockholm, har i poemet "Fred och krig" från 1726 reflekterat över krigens förödelse. Döden var allestädes närvarande i Freses korta liv, både på ett för honom personligt plan (han led av "skälvesot", ett slags frossa eller febersjukdom) och på grund av yttre omständigheter. I början av 1710-talet härjade pesten, som skördade tusentals offer bara i Stockholm, och samtidigt rasade det stora nordiska kriget. I Freses oeuvre finns flera hyllningsdikter till Karl XII – som han hyste aktning för – men även substantiell krigskritik, en kritik som hos honom och andra barockdiktare blev vanlig framför allt efter 1709, året för det stora nederlaget vid Poltava då den svenska armén slogs i spillror. I likhet med många andra poeter i det karolinska tidevarvet var Frese en hängiven fredsvän – det framförs ofta i hans poesi en önskan om att kungen borde åstadkomma fred.

D.M.

Vatten, rättvisa och hållbar fred

NEIL POWELL

RASMUS KLØCKER LARSEN

ANNEMARIEKE DE BRUIN

CARMEN ELRICK-BARR

Konflikter kring vattenförsörjningen ses i dag som en orsak till krig. Men om man i stället för att se vattnet som en säkerhetsrisk, ser det som en källa till rättvisa, kan vattenförsörjningen bidra till hållbar fred.

Våldsamma konflikter kring färskvattenförsörjning kan spåras minst 5 000 år tillbaka i historien. I dag är diskussioner om vatten och klimatförändringar länkade till humanitära kriser som folkmorden i Rwanda och kriget i sudanesiska Darfur. Vattenförvaltning har likt många andra globala frågor blivit allt mer (negativt) sammanlänkad med klimatförändringarna. Att förstå hur vattenförvaltning ska genomföras, och hur fördelningen och styrningen av vatten kan bidra till hållbar utveckling i allmänhet, är livsviktigt, men i många sammanhang finns en påtaglig klyfta mellan den insikten och praxis. Med utgångspunkt i den klyftan kan man fråga sig hur situationer som karakteriseras av oenigheter och konflikt kan omvandlas till hållbar fred.

Det som händer när vattenrelaterade konflikter blir ett inslag i klimatdebatten är att det blir tillåtet att införa procedurer som står i

strid med allmänna normer och etik; extraordinära insatser som annars inte skulle beviljas anses plötsligt legitima. Diskursen om vattenrättvisa är ett alternativ till detta. Det handlar om att institutions- och myndighetspraxis fungerar bäst om den överensstämmer med de perspektiv som finns hos de aktörer som riskerar att drabbas av vattenbrist eller översvämning och andra följder av klimatförändringarna. Denna artikel utforskar den så kallade *säkerhetiseringen* (*securitization*) av vatten. Syftet är att kritiskt reflektera över en rad vattendilemman och anpassningar till klimatförändringar ur ett rättviseperspektiv. Huvudargumentet är att om man kompletterar säkerhetiseringsprocessen med nya perspektiv kommer nya intressen och konstellationer att få mandat att åstadkomma förändringar och därmed bryta det maktspel som kännetecknar dagens konfliktlösningsprocesser.¹

Klimatförändringar i vår tid

Under de senaste tio åren har debatten om klimatförändringar uppgraderats från en varning till att handla om ett akut kristillstånd som hotar att underminera världsordningen. Den har sammanfallit med en växande global enighet, speciellt inom forskarsamhället, om att klimatförändringarna är reella och har drivits fram av människan.² Det speglar föreställningen om den så kallade antropocen.³ Johan Rockström, professor i miljövetenskap, är en av många som menar att människan har överskridit jordens historiska maxgräns när det gäller utsläpp av växthusgaser och försatt planeten i ett läge "out of the safe operating space for humanity".⁴

Men beskrivningarna från vetenskapligt håll har ofta misslyckats med att få politiskt genomslag, särskilt när det gäller ekonomin och utvecklingspolitiken. Dessutom präglas klimatsdiskursen av skillnader i makt: många av de föreslagna insatser som avser att mildra klimatförändringarna drabbar det globala Syd hårdare än det globala

Nord.⁵ Dessa komplexa ojämlikheter har hindrat parterna från att faktiskt komma överens, vilket inte minst de många klimatkonferenserna visat.

Under 2015, när Europa och världen försökte förstå massmigrationen och terrorismen, kom klimatförändringarna att bli en förklaring, en så kallad bekväm sanning som fyllde det tomrum som skapats under den turbulenta hösten. Det ansågs att det var klimatförändringarna som på många håll drev på både flyktingströmmarna och terrorismen. Detta framställdes inte längre som ett framtida hot, utan som ett samtida undantagstillstånd, där flyktingarna, terrorn och klimatet påverkade utvecklingen i både norr och söder. Det var troligen den pressen som bidrog till att klimatkonferensen i Paris under senhösten 2015 nådde sitt mål och ett nytt klimatavtal, COP21, såg dagens ljus. I och med COP21 har 196 länder enats om att hindra den globala uppvärmningen från att överskrida 2 grader. COP21 har dock inte lett till någon radikal förändring av de ojämlika relationerna – samma aktörer som förr, USA, Kina, EU och Indien, har fortfarande mycket stor makt.⁶

Till stöd för det här perspektivet på klimatförändringar finns ny-malthusianska tankar om att ökad resursbrist kommer att förvärra osäkerheten och obönhörligen driva samhället i riktning mot våldsamma konflikter.⁷ Klimatförändringarnas påverkan på vattencykeln anses vara särskilt betydelsefull. Prognoser från Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) tyder på att effekten på vattentillgångarna kommer att bli kännbara när havsnivån stiger och väderleksmönstren förändras; extrema väderhändelser blir då allt vanligare och påfrestningarna på vattenresurserna ökar i olika områden.⁸

Den extraordinära ordningen

Den ny-malthusianska beskrivningen får ett ännu starkare genomslag när den blandas med en mer övergripande oro kring vatten; genom

att man hävdar att ökad vattenbrist gör konflikter mer sannolika blir bristen en "hotmultiplikator", enligt Europarådet.⁹

Ett av de första tecknen på att säkerhetsriseringen hade blivit en del av klimatfrågan kunde ses redan år 2007 då IPCC släppte sin fjärde rapport, och själv efterlyste extraordinära åtgärder.¹⁰ Samtidigt definierade tre EU-länder klimatfrågan som säkerhetsproblem, Storbritannien introducerade klimatförändringar som ett ämne för FN:s säkerhetsråd och klimatfrågan togs dessutom upp på G8-mötet samma år.

Den omskrivna konflikten i Darfur har ofta använts som exempel på det intima sambandet mellan klimatförändringar och våldsamma konflikter. Situationen har beskrivits som den första moderna klimatförändringskonflikten – ett påstående som i hög grad har anammats av det internationella samfundet.¹¹

I dag beskriver många också Islamiska Statens framfart i flodområdena kring Eufrat och Tigris som klimatrelaterade. Journalisterna Jason Box och Naomi Klein hävdar just det i en artikel i *New Yorker*.¹² De menar att detta i dag är okontroversiellt; till och med USA:s utrikesminister John Kerry kopplar exempelvis kriget i Syrien till den torka som drabbade landet precis innan inbördeskriget bröt ut. Torkan ledde till att 1,5 miljoner syriska bönder tvingades flytta, vilket påverkade det politiskt oroliga läget. Box och Klein drar den träffande slutsatsen att "ISIS found fertile ground in this volatile context of too much oil and too little water".

I kontrast till allt detta menar statsvetaren Harry Verhoeven att nationer och lokala makthavare har ett intresse av att monopolisera och omformulera situationer som bygger på våldsamma konflikter för att stötta sina egna intressen, gärna genom att involvera det ofta alltför kortsynta internationella samfundet.¹³ Statsvetarna Mark Duffield och Nicholas Waddell menar att det sätt som miljökonflikter har uppfattats på – att miljöförstöring orsakar institutionella sammanbrott – gynnar lokal instabilitet och konflikt.¹⁴ Detta är en del av ett så kallat mänskligt säkerhetsparadigm. Verhoeven lägger fram liknande

argument och drar slutsatsen att ansvaret ytterst ligger hos det internationella samfundet, som har skylt miljökonflikter och bristtillstånd på biofysiska variabler i stället för på de institutionella strukturer som vidmakthåller orättvisor, vilket ofta är den reella orsaken bakom konflikterna. Samma analys har gjorts av andra, exempelvis journalisten Fred Pearce, som konstaterar att det trots all olja i Darfur inte satsas en dinar på "[w]ater health care".¹⁵

Av ovanstående framgår att man genom att utmåla klimatförändringar som ett hot mot världsordningen drar in både klimatet och vattentillgången samt hanteringen av dessa problem i en diskussion som i allt högre grad säkerhetiseras. Geografen Jürgen Scheffran hävdar tillsammans med ett antal andra forskare att klimatförändringar i dag blivit en del av den traditionella säkerhetsdiskussionen, vilken dock i sin tur ytterst bottenar i nationella intressen.¹⁶ Klimatforskaren Hans Brauch menar, med utgångspunkt i Michel Foucaults resonemang, att säkerhetiseringen av klimatförändringarna lett till att klimatfrågans governmentalitet,¹⁷ det vill säga sättet som frågan styrs på, har förskjutits till global nivå, det vill säga bort från dem som direkt drabbas.¹⁸

Färskvatten anses av många ha störst konfliktpotential i jämförelse med andra naturresursers påverkan till följd av klimatförändringarna. Det ger tyngd åt uppfattningen att flodområden löper särskilt stor risk att drabbas av så kallade vattenkrig. De flesta studier som citeras kommer från Mellanöstern och handlar om platser som Jordan-, Indus-, och Eufratområdena, vilka har en lång historia av instabilitet och osäkerhet.¹⁹ I en rapport som färdigställdes av International Institute for Sustainable Development (Internationella institutet för hållbar utveckling, IISD), och som hade rubriken *Rising Temperature, Rising Tensions: Climate change and the risk of violent conflict in the Middle East*, hävdas att många klimatförändringar som utgör säkerhetshot handlar om konkurrensen om knappa vattenresurser – vilket kommer att försvåra olika fredsavtal.²⁰

De studier som citeras understryker att det finns ett överväldigande stort antal konfliktlösningar som sker på transnationell nivå, ofta kopplade till gränsöverskridande vattendrag.²¹ Geografen Aaron Wolf har tillsammans med kollegor kartlagt flodområden med potential för politiska påfrestningar eller intressekonflikter 5–10 år framåt. Deras analys bygger på parametrar för snabba förändringsindikatorer i internationella flodområden och stora planerade projekt i fientligt sinnade och/eller instabila flodområden. Exempel som lyfts fram i undersökningen är bland annat delar av Sydafrika, Botswana, Namibia och Zambia i anslutning till olika flodområden, delar av Indien och Pakistan i anslutning till Ganges och Brahmaputra, delar av Brasilien, Bolivia, Paraguay, Uruguay och Argentina i anslutning till La Plata samt delar av Ryssland, Kazakstan, Kina och Mongoliet i anslutning till Ob i Sibirien.²²

Men utvecklingen stöder inte det resonemanget. Det har nu gått tretton år sedan denna studie utfördes och *inga* våldsamma konflikter har inträffat i de flodområden som betecknades som potentiella konfliktvärden.²³ Freds- och konfliktforskaren Ashok Swain påpekar att den enda gränsöverskridande våldsamma konflikt som någonsin har inträffat i ett flodområde är konflikten vid Eufrat och Tigris.²⁴ Den konflikten är emellertid inte ny utan drevs fram av det kaos som orsakades av Islamiska Staten.

Även om vattensäkerhetsdiskursen och dess förespråkare trots detta i huvudsak håller fast vid sina handlingsbeskrivningar på transnationell nivå, och även om representanter för länder som deltar i förhandlingar vanligtvis är de dominerande makthavarna (till exempel beväpnade grupper, politiska grupper, politiska enheter och nationalstater), så utspelas nästan alla våldsamma konflikter på subnationell nivå, med en markant ökning av inbördeskrig.²⁵ De röster som får komma till tals i dessa förhandlingar återspeglar perspektiv som överensstämmer med de befintliga makthavarnas. Samtidigt marginaliserar diskussionen om vattensäkerhet det stora flertalets röster

och perspektiv på subnationell nivå, det vill säga de som verkligen har insikt i de komplexa problemen bakom konflikterna.

Vägen fram till säkerhetsisering kan betraktas som en förvandling av en fråga som blivit såväl vetenskapliggjord som politiserad och extremt politiserad. Det är en aktiv process, som innebär att man medvetet agerar mot det som man uppfattar som hotfullt.²⁶ Vad som betraktas som framgångsrik säkerhetsisering skiljer sig dock åt mellan olika skolor. Den så kallade Köpenhamnsskolan har till exempel föreslagit att en fråga har blivit säkerhetsiserad när extraordinära nödlagar stadgas eller anses motiverade, det vill säga när det anses legitimt att köra över befintliga system med hänvisning till säkerheten.²⁷ När så skett blir vetenskapliga fakta mindre viktiga. Det betyder i sin tur att fokus flyttas från det faktiska hotet till den politiska sfären där huvudsaken är att man skyddar nationen eller andra maktavare.²⁸

Förespråkare för Köpenhamnsskolan menade således, åtminstone före klimatmötet i Paris, att klimatfrågan inte blivit helt säkerhetsiserad, eftersom det saknades en överenskommelse som legitimerade mer extraordinära insatser. Miljöforskaren Julia Trombetta menar i linje med detta att det indirekta hot som miljöförstörelsen kan innebära är litet i jämförelse med exempelvis våldsamma konflikter.²⁹

I motsats till Köpenhamnsskolan har forskare som geografen Michael Mason, liksom vi i CADWAGO-projektet, hävdade att man inte kan begränsa sig till att studera endast staters agerande i klimatfrågan om man vill förstå om och hur frågan blivit säkerhetsiserad.³⁰ Ett bredare perspektiv inkluderar en diversifiering av aktörer (där icke-statliga aktörer spelar en stor roll) och handlar mindre om geografiska gränser och nationer och mer om övergripande sociala och politiska processer kring till exempel naturresurser som vatten. Detta bredare perspektiv gör det möjligt att inkludera många olika aktörer och diskurser för att söka svar på frågan om och hur klimatet görs till en fråga om säkerhet.

Sedan 2007 har klimatet allt mer blivit en fråga om säkerhet, menar Mason, och han visar hur olika aktörer dragit nytta av detta för att öka sin makt. I sin forskning om konflikten mellan Israel och Palestina visar han hur vattenbrist är en kritisk säkerhetsfråga i regionen där både israeliska och palestinska aktörer hänvisar till klimathotet för att legitimera extraordinära aktioner. Dock använder sig aktörerna av olika och motsägelsefulla diskurser för att göra detta. Palestina hävdar (i linje med en internationell diskurs där klimatförändringar ses som ett hot mot nationell suveränitet) sin territoriella rätt till vatten och menar att detta rättfärdigar eskalerande våld i kampen för en självständig stat. Israel hävdar att grundvattnet på Västbanken, som är regionens främsta vattenkälla, är en inrikesfråga och att landets sätt att förvalta vattnet baseras på vetenskapliga och objektiva fakta. Mason menar dock att vatten är en central strategisk resurs som används av Israel för att rättfärdiga militära interventioner och hävda sin suveränitet som stat. Klimatförändringarna och vattenbristen blir därmed vad Mason kallar en hotmultiplikator som båda parter använder, men på olika sätt utifrån sina olika förutsättningar. Vatten blir en central fråga där ojämlikhet reproduceras i regionen.³¹

Ett rättviseperspektiv på vattenförvaltning

I kontrast till huvudströmningarna i vattensäkerhetsdiskussionen utformades CADWAGO-projektet för att stödja en omvandling av vattenförvaltning som hanterar osäkerhet och komplexitet relaterat till vattensäkerhet. Syftet med projektet var att bemästra problem kring vattenförsörjning genom att definiera svårigheterna och därigenom stimulera en omvandling av vattenförvaltningen regionalt och lokalt. Vi kan nu när projektet lider mot sitt slut konstatera att många insatser som syftat till att hantera klimatförändringarna tvärtom har lett till intressekonflikter och social ojämlikhet.³²

Vattensäkerhet karakteriseras likt många andra globala utmaningar av komplexitet, osäkerhet och en beslutsprocess med höga insatser. Vattenresursfrågor är sammanlänkade i komplexa system, vilket illustreras av de extrema polerna torka och översvämning. På samma sätt är problem kring vattenresurser ofta kopplade till strukturer och återspeglar breda kontexter och komplicerade ömsesidiga beroendeförhållanden mellan biofysiska och socioekonomiska faktorer. Det ömsesidiga beroendet blandar och förflyttar problem mellan områden uppströms och nedströms, mellan olika sektorer, kön, klass, etnicitet, nationalitet och så vidare. Därför är detta en global utmaning där det ofta råder osäkerhet kring orsaker och verkningar.

Dessutom är beslutsprocessen svår och komplex, och riskerna med torka och översvämningar är potentiellt katastrofala. Här finns dessutom flödeseffekter till andra globala utmaningar som livsmedelssäkerhet, förnybar energi och tillhandahållande av andra viktiga ekosystemtjänster. Allt det ovanstående kan leda till olika, och ibland motstridiga, förhållningssätt till vad som kan eller borde göras för att lösa problemen. Dessa skiftande förhållningssätt leder till intressekonflikter då olika aktörer gör anspråk på samma resurser. Och det är detta som vi studerat, liksom vad som förvärrar eller minskar dessa spänningar, vilket inte sällan är kopplat till intressekonflikter.

Vi genomförde en komparativ analys i ett antal länder i olika regioner (Europa, Australien, Nordamerika, Nordafrika och Sydostasien), men upptäckte ganska snart att en viktig pusselbit saknades i det ursprungliga forskningsupplägget. Det var genusforskarna som först såg det. Deras resultat visade att även om systemiska, adaptiva och deliberativa processer användes i vattenförvaltningen, styrdes åtgärderna i slutändan ändå av dem som hade mest makt i vattenförvaltningsorganisationerna.³³ Det borde kunna förklaras av den inneboende maktbalansen i organisationerna. Men utan en analys av maktbalansen skulle konfliktlösningen i bästa fall vara kosmetisk och ge en minimal påverkan på status quo. I värsta fall riskerade

insatserna att utnyttjas av makthavare som lockbete, för att de själva skulle stärka sin ställning på andras bekostnad.

För att hållbart kunna lösa konflikter måste man således inse att olika företrädare kommer med motstridiga krav, inte bara för att de har olika intressen, utan för att de är oense om vem som ska ha handlingsutrymme när det gäller vattenförvaltning. Det handlar alltså om makt.³⁴

Makt och vatten

Det finns flera exempel – även i situationer närmare Sverige och utan att det nödvändigtvis pågår väpnade konflikter – på hur maktbalansen påverkar vattenförsörjningen och konflikter relaterade till den. Utifrån en av våra inledande studier om EU:s vattendirektiv kunde vi emellertid konstatera att analyser om konflikter kring vatten måste kompletteras. Det är då viktigt att inte bara studera intressekonflikter, vilket varit det vanliga, utan också aktörers status och position i konflikten.

Exempel på hur olika intressen, olika positioner och olika grader av makt påverkar konflikter finns bland annat vid tillämpningen av EU:s Water Framework Directive (WFD, ramdirektiv för vatten) – trots att den konflikten inte blivit våldsamt. Inom EU bygger de miljörelaterade direktiven på olika slags expertkunskap från vetenskapen. Vad det gäller vattenförvaltningen blev det tydligt att det fanns motstridiga intressen, och idealet blev en förhandling och ett reflexivt förhållningssätt. WFD slår fast att vattnets kemiska och ekologiska status ska definieras i sin kontext och i samarbete mellan olika aktörer som berörs av frågan. Ramverket vilar på samarbetsförvaltning, särskilt vad gäller genomförandet av förvaltningsplaner för flodområden.

I CADWAGO analyserade Stina Powell och Lotten Westberg svenska länsstyrelsernas implementering av den europeiska politiken. Samarbets-

projekt som dessa fick lägre status än rent vetenskapliga ingångar. Projekten lades ofta på kvinnor och ansågs inte heller tillhöra miljöförvaltningens kärnområden, vilket gav lägre status. Kvinnor fick därmed administrativa befattningar som inte låg i linje med de traditionella vetenskapliga expertroller som annars värderades högt inom miljöarbetet. Administratörernas kön är alltså både orsak och verkan: samarbetsprojekten har låg status, vilket gör att administratörer med låg status får ansvara för projekten, vilket i sin tur gör att projekten betraktas som mindre viktiga.³⁵

Analysen tyder på att direktiven visserligen har lovande sidor när det gäller att lösa intressekonflikter. Men eftersom man inte uppmärksammar konflikter relaterade till maktförhållandena i organisationen (*agency conflict*, det vill säga en konflikt mellan dem som har makt att förändra) kommer direktiven att befästa rådande institutionella strukturer och permanenta orättvisor. Samma risker finns vid våldsamma konflikter. Utifrån analyserna av det svenska fallet har vi i projektet utarbetat en teoretisk ram som tar hänsyn både till statuskonflikter och intressekonflikter. För att lösa komplicerade konflikter måste man alltså ta hänsyn både till de existerande ramar som finns på plats, den institutionella miljön och allmän praxis vad det gäller styrning i det specifika området. I varje fallstudie inom projektet har vi sedan identifierat vinnare och förlorare dels beträffande status, dels i själva intressekonflikten. Utifrån detta anser vi att man kan åstadkomma en bättre ingång till att uppnå hållbar och rättvis lösning på vattenkonflikter. Det gäller då att omvandla ett vattendilemma från en situation där delar av de inblandade blir offer genom att berövas på olika resurser, till en situation där olika parter inte bara förhandlar utan också försöker förstå varandras inledande positioner. Det sker genom att styra och förvalta både systemiskt och flexibelt. En tydlig och systemisk förvaltning främjar förståelsen hos de inblandade och ökar hela samhällets medvetenhet om olika intressen och positioner. En flexibel eller adaptiv förvaltning och styrning bygger i

sin tur på praxis och på en förmåga att navigera mellan både osäkerhet och oreda utan att öka ojämlikheter eller risker.

Säkerhetiseringen av vattendiskursen

Det finns ett samband mellan vatten- och klimatförändringsdiskurserna, som är beroende av de inneboende biofysiska länkarna mellan klimatet och vattencykeln. Att dessa två diskurser sammanfaller gör det nymalthusianska resonemanget ännu mer övertygande; det blir till en kristallkula där man kan förutse den roll som den antropogena klimatförändringen kommer att spela för att skärpa den befintliga vattenbristen. När det sker förvärras konflikterna och börjar till och med betraktas som oundvikliga.

Det finns självklart ett värde i att bromsa den globala uppvärmningen och de hot som den för med sig, men vi menar att det också finns betydande risker med att koppla detta till det vi här kallat säkerhetiseringen. När klimatförändringar blir del av ett säkerhetsnarrativ och kombineras med den störtflod av åtgärder som kommer i de nya klimatavtalets spår, riskerar åtgärder för att bromsa uppvärmningen att ställa sig bortom viktiga samhällsliga normer. Det kommer med all sannolikhet att förvärpa existerande orättvisor.

Genom att utgå från rättvisa och jämlikhet kommer man till andra slutsatser. I säkerhetsnarrativen motiveras extraordinära insatser av de aktörer som redan är privilegierade. Den som i stället förespråkar rättvisa och jämlikhet kan styra mer deliberativt och inklusivt, genom att exempelvis bjuda in alla aktörer – också sådana som tidigare ignorerats. Om man bara ser klimatförändringar som ett hot mot den globala säkerheten och inte tar hänsyn till rättvis fördelning, lurar man sig själv och hela samhället. Genom att bortse från statuskonflikter och olika intressekonflikter i förhållande till vattnet har riskerna således ökat. Genom att fokusera på säkerheten när det gäller klimat- och miljökonflikter döljer man också det faktum att de allra flesta

konflikter – också de som rör vattentillgång och liknande – handlar om ojämlikhet och att det bara är genom att inte reproducera ojämlikhet som man kommer åt de faktiska orsakerna till konflikterna.³⁶

En säkerheterad konfliktlösning reproducerar existerande normer och strukturer, förstärker ojämlikheter och bildar därigenom grogrund för nya våldsamma konflikter. Vi menar att man i stället måste underlätta för de inblandade att definiera vattenkonflikten på ett annat sätt än som en säkerhetskonflikt, nämligen som en fråga om rättvisa och jämlikhet. Det kan göras genom att man analyserar både intressekonflikter och status, det vill säga både de biofysiska intressen som man tvistar om och den möjlighet olika grupper och aktörer på plats har att agera. Detta kan i sin tur hjälpa oss att i framtiden stödja klimatförändringarnas verkliga offer. Fler röster kan höras och fler perspektiv ges röst, inte minst på subnationell nivå.

Noter

1. Artikelförfattarna är alla knutna till projektet CADWAGO (Climate Change Adaptation and Water Governance, 2013–2016), initierat av Stockholm Environment Institute och finansierat av bl.a. Riksbankens Jubileumsfond.

2. "The Economist Explains: Why scientists are (almost) certain that climate change is man-made", *The Economist*, 2 november 2014, www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/11/economist-explains, hämtat 3 mars 2016.

3. P. J. Crutzen, "Geology of mankind," *Nature* nr 415 (7263), 2002, s. 23.

4. J. Rockström m.fl., "A safe operating space for humanity", *Nature* nr 461 (7263), 2009, s. 472–475.

5. D. Griggs m.fl., "Policy: Sustainable development goals for people and planet", *Nature* nr 495 (7441), 2014, s. 305–307.

6. M. Funder, *COP21: Wins and Losses for the Least Developed Countries*, DIIS Comment, Danish Institute for International Studies, 14 december 2015, www.diis.dk/en/research/cop21-wins-and-losses-the-least-developed-countries, hämtat 3 mars 2016.

7. T. I. Gizelis & A. E. Wooden, "Water resources, institutions, & intrastate conflict", *Political Geography* nr 29, 2010, s. 444–453.

8. S. Solomon m.fl. (red.), *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007; C. B. Field m.fl. (red.), *Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation: Special Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 582.

9. "Climate change and international security", Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council, S113/08, 2008.

10. Detta beskrivs som postnormala situationer, i vilka "facts are uncertain, values in dispute, stakes high and decisions urgent". Under sådana omständigheter har ansatser till föreskrifter, som präglas av förutfattade normer och strukturer för att åstadkomma förändringar, visat sig vara dysfunktionella. J. R. Ravetz, "Usable knowledge, usable ignorance: Incomplete science with policy implications", i W. C. Clark & R. C. Munn (red.), *Sustainable Development of the Biosphere*, New York: Cambridge University Press, 1986, s. 415–432, citat s. 422.

11. B. Ki Moon, "A climate culprit in Darfur", *Washington Post*, 16 juni 2007, s. A15; *Sudan: Post-conflict Environmental Assessment*, Nairobi: United Nations Environment Programme (UNEP), 2007.

12. J. Box & N. Klein, "Why a climate deal is the best hope for peace", *The New Yorker*, 18 november 2015, www.newyorker.com/news/news-desk/why-a-climate-deal-is-the-best-hope-for-peace, hämtat 18 februari 2016.

13. H. Verhoeven, "Climate change, conflict and development in Sudan: Global Neo-Malthusian narratives and local power struggles", *Development and Change* nr 42 (3), 2011, s. 679–707.

14. M. Duffield & N. Waddell, "Securing humans in a dangerous world", *International Politics* nr 43 (1), 2006, s. 1–23.

15. F. Pearce, "Climate change is not an excuse for genocide", *The Telegraph*, 8. januari 2008, www.telegraph.co.uk/news/earth/earthcomment/3320845/Climate-change-is-not-an-excuse-for-genocide.html, hämtat 3 mars 2016.

16. J. Scheffran, "Climate change and violent conflict", *Science* nr 336 (6083), 2012, s. 869–871.

17. Här syftar begreppet governmentalitet på ett iscensättande av det praktiska handlande (i detta fall rationaliseringar som omfattas av säkerhetsdiskursen) som globalt styr medborgarna; S. Smith, R. Pain, S. Marston & J. Jones (red.), *The SAGE Handbook of Social Geographies*, London: Sage, 2010, s. 614.

18. H. Brauch, "Securitisising climate change", Paper presented at the 50th ISA Convention, New York, February 2008.

19. P. H. Gleick, "Water, drought, climate change, and conflict in Syria", *Weather Climate and Society* nr 6, 2014, s. 331–340; A. T. Wolf & J. T. Newton, "Case studies of transboundary dispute resolution: Appendix C", i J. Delli Priscoli & A. T. Wolf (red.), *Managing and Transforming Water Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, i bearbetad version på www.transboundarywaters.orst.edu/research/case_studies, hämtat 3 mars 2016.

20. O. Brown & A. Crawford, *Climate Change Security in Africa: A Study for the Nordic-African Foreign Ministers Meeting*, Winnipeg: International Institute for Sustainable Development, 2009.

21. S. M. Jalilov, S. A. Amer & F.A. Ward, "Reducing conflict in development and allocation of transboundary rivers", *Eurasian Geography and Economics* nr 54, 2013, s. 78–109; D. B. Brooks & J. Trottier, "De-nationalization and de-securitization of transboundary water resources: The Israeli-Palestinian case", *International Journal of Water Resources Development* nr 30, 2014, s. 211–223; J. Tir & D. M. Stinnett, "Weathering climate change: Can institutions mitigate international water conflict?", *Journal of Peace Research* nr 49, 2012, s. 211–225; A. T. Wolf, "Shared waters: Conflict and cooperation", *Annual Review of Environment and Resources* nr 32, 2007, s. 241–269.

22. A. T. Wolf, S. B. Yoffe & M. Giordano, "International waters: Identifying basins at risk", *Water Policy* nr 5 (1), 2003, s. 29–60.

23. Personlig kommunikation, Ashok Swain 2015.

24. Ibid.

25. T. Homer-Dixon, *Environment, Scarcity, and Violence*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999; Verhoeven 2011.

26. S. Dalby, *Security and Environmental Change Polity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

27. B. Buzan, O. Wæver & J. De Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998.

28. Ibid.

29. J. Trombetta, "Environmental security and climate change: Analysing the discourse", *Cambridge Review of International Affairs* nr 21 (4), 2008, s. 585–602.

30. M. Mason, "Climate change, securitisation and the Israeli-Palestinian conflict", *The Geographical Journal* nr 179 (4), 2013, s. 298–308.

31. Ibid.

32. R. K. Larsen m.fl., "Towards 'hybrid accountability' in EU biofuels policy?"

Community grievances and competing water claims in the Central Kalimantan oil palm sector”, *Geoforum* nr 54, 2014, s. 295–305; N. S. Powell, R. K. Larsen & S. B. Bommel, ”Meeting the ’Anthropocene’ in the context of intractability and complexity: Infusing resilience narratives with intersubjectivity”, *Resilience. International Policies, Practices and Discourses* nr 2 (3), 2014, s. 135–150; L. Westberg & S. Powell, ”Participate for women’s sake? A gender analysis of a Swedish collaborative environmental management project”, *Society and Natural Resources* nr 28 (11), 2015, s. 1233–1248.

33. Westberg & Powell 2015.

34. Eller mera precist vad som på engelska beskrivs som *agency*, dvs. möjligheten att agera enligt sina intressen och världsbild.

35. Westberg & Powell 2015.

36. Duffield & Waddell 2006; Verhoeven 2011.

VÄGEN

TILL FRED

The image shows a close-up of a blue-painted metal control panel for an ASEA motor speed controller. The panel is mounted on a wall. At the top, there is a circular indicator light. Below it is a vertical control mechanism with two knobs. The ASEA logo is embossed on the panel. A small black label with white text is positioned below the logo. At the bottom of the panel, there is a large blue handle and a small rectangular label with the ASEA logo and technical specifications.

ASEA

Drivmotor
taktkglvare:

ASEA

A close-up photograph of a person's hand operating a vintage mechanical device. The hand is positioned on a large, black, cylindrical knob. The device has a metallic, brushed metal finish. Two labels are visible on the left side: 'KRIG' and 'FRED', both in white capital letters on black rectangular backgrounds. Below the hand, there is a clear plastic component with a white handle. At the bottom, a small label reads 'ASEA'. The background is a dark, textured surface.

KRIG

FRED

ASEA
PRODUCTS

GEORG TRAKL

Grodek

Om kvällen ljuder de höstliga skogarna
av dödliga vapen, det gyllene slättlandet
och de blåa sjöarna, solen rullar
dystrare bort; klamrar sig natten
kring döende krigare, deras krossade
munnars djuriska klagan.

Men tyst samlar på betesmarken
röda moln, där en vredgad gud har sin boning,
det utgjutna blodet sig, månens kyla;
alla vägar mynnar i svart förruttnelse.

Under nattens och stjärnornas gyllene grenverk
svävar systemens skugga genom den stilla lunden
att hälsa hjältarnas andar, de blödande huvuden;
och höstens mörka flöjter ljuder milt i vassen.

O, stoltare sorg! ni altare av brons
Andens heta flamma göder i dag en våldsam smärta,
de ofödda barnen.

Översättning Harald Hultqvist

Den österrikiske författaren Georg Trakls "Grodek" är en av det tidiga 1900-talets mest kända dikter, Trakl (1887–1914) själv en av den tidiga expressionismens viktigaste poeter. Liksom Erich Maria Remarques berömda roman från 1929 om första världskrigets blodiga och leriga skyttegravar, *Im Westen nichts Neues (På västfronten intet nytt)*, har texten utlösts av egna erfarenheter.

"Grodek" är skriven 1914 i ett narkotiskt rus och/eller psykotiskt tillstånd efter ohyggliga upplevelser på ett primitivt militärsjukhus. Johannes Edfelt har med inlevelse beskrivit händelsen:

Så kom världskrigets utbrott sommaren 1914. Trakl, som ryckte in till tjänstgöring vid sjukvårdstrupperna, drog med de österrikiska sanitetskolonnerna mot ostfronten. I slaget vid Grodek i Galizien hösten 1914, där österrikarna fick bita i gräset, erhöll Trakl elddopet. Hans ångestfulla upplevelser i samband med detta fälttåg var mer än hans ömtåliga nervsystem kunde bära. Under två dygn [...] befann han sig innesluten i en lada tillsammans med ett 90-tal svårt sårade soldater. Ingen läkare fanns till hands. Inte nog med det: Trakl hade inte heller tillräckligt med förbandsartiklar och smärtstillande medel åt de sårade. De döendes jämmerrop och anblicken av allt detta outhärdliga lidande resulterade för Trakls del i ett svårt nervsammanbrott. När han i förtvivlan störtade ut ur ladan, mötte honom en annan fruktansvärd bild: i de höstligt kala träden hängde några rutenska bönder, nyss dömda till avrättning. Trakl transporterades till ett militärsjukhus i Krakow, där han intogs på avdelningen för sinnessjuka. Efter en kort tid avled han där under omständigheter som aldrig blivit fullständigt klarlagda.

Trakl dog av en överdos kokain.

"Grodek" har översatts av Harald Hultqvist. Det Hultqvist fångar – och har mod att återge – är Trakls bitvis amorfa och komplicerade syntax, som bryter samman och blir en sorts spegling av poetens mörka, själsliga tillstånd och det multnande, kringliggande landskapet. Expressionismen handlar om att i måleri, ton- eller ordkonst återge, översätta, ett inre själslandskap.

D.M.

Konfliktdata

Om nyttan av systematiska studier av krig och fred

PETER WALLENSTEEN

Med fakta som sträcker sig över tid och rum kan vi få en mer generell bild av verkligheten, lära oss av historien – och kanske till och med säga något om framtiden.

Genom historien har en rad filosofer och politiska tänkare resonerat sig fram till olika fredssystem. De har reagerat på närliggande händelser och dragit långtgående slutsatser. Två betydelsefulla teoretiker är Thomas Hobbes och Immanuel Kant. Genom att jämföra deras tankar med nya insikter om krig och konflikter kan vi bedöma deras betydelse för dagens förhållanden.

Fredsfilosofi och konfliktdata

År 1651 utgav engelsmannen Thomas Hobbes *Leviathan*, ett ofta citerat verk. Arbetet författades i direkt anslutning till det kaos som det engelska inbördeskriget medfört och som bland annat resulterat i att kung Karl I avrättats. Hobbes beskriver i allmänna ordalag hur människor drivs till konflikter av sina egenintressen, vilket leder till ett ständigt krig alla mot alla. Detta brukar beskrivas som ett

ursprungstillstånd, "Hobbes värld". Det märkliga är att Hobbes dock tänker sig att "alla" ska inse det omöjliga i situationen och komma överens om att överlämna makten till en enda aktör, Leviathan, ett monster beskrivet i Bibeln. Det är motsägelsefullt. Detta till trots är hans arbete ständigt återoppat. Den slutsats som många drar är att det behövs en överväldigande makt som kan få krigen att upphöra. Sannolikt ser många ledare sin roll på precis detta sätt.

Det finns kritiker som menar att Hobbes med sin bok försökte ställa sig in hos den kommande kungen, Karl II. I dag är det mer intressant att fundera över om hans föreställning om den auktoritära freden visat sig stämma med verkligheten, inte minst eftersom han själv inte lagt fram några bevis för sin tes.

Ett annat utkast till en värld i fred lanserades av den tyske filosofen Immanuel Kant, som 1795 publicerade sina tankar i skriften *Om den eviga freden*. Hans utsiktspunkt var Königsberg (nuvarande Kaliningrad), varifrån han observerade den turbulens som följde på franska revolutionen. Kant såg hur en hel kontinent drogs in i en virvel av krig och våld. Följaktligen kom Kant att uppmärksamma mellanstatliga relationer. Hans lösning var att införa republik i kombination med en federation mellan republiker – alltså en annan fredsmodell än Hobbes. Här handlar det om ett öppnare samhälle med möjlighet att hålla maktens innehavare – inte en aktör utan en bredare grupp – under uppsikt. Vidare tänkte Kant sig ett omfattande handelsutbyte och öppna gränser.

Hur kan vi veta vilket – om något – av dessa två förslag som skulle kunna leda till fred inom och mellan stater? Och täcker de hela fredsproblematiken? Vad gör man om ett krig redan pågår? Detta är frågor som gett upphov till omfattande forskning i vilken användning av stora mängder data spelat en betydelsefull roll. Att det är särskilt viktigt med omfattande data beror på att förespråkare ofta tar fram exempel som ska styrka eller vederlägga det ena och det andra. Men enstaka exempel kan inte användas för att ge den generella bilden av

verkligheten. För detta krävs information som sträcker sig över tid och belyser ett antal olika situationer. Det kan ge oss ett svar på frågan om vad historien kan lära oss. Räcker det för att också kunna säga något om framtiden? Här behandlas därför följande tre frågor: Vad vet vi om hur samhällen utformats där fred råder, hur kan krig avslutas för att inte återuppstå och vilken är dessa insikers relevans för framtiden?

Den kantianska freden

Under de senaste 25 åren har forskningsvärldens intresse främst inriktats på samhällets politiska utformning i försöken att förstå krigets orsaker och fredens möjligheter. Helt naturligt har då frågan om demokratiska eller auktoritära system hamnat i förgrunden. Oftast har det förelegat en bred politisk enighet om demokrati som en viktig förutsättning för fred. För den vetenskapliga diskussionen krävs emellertid en trovärdig definition av begreppen krig och demokrati. För detta kan numera databaser konsulteras. Frågor om krig utgör givetvis ett betydelsefullt forskningsområde för internationell fredsforskning. På samma sätt är systematisk information om demokrati av central betydelse för statsvetenskapen. Under senare år har en dramatisk utveckling av samhällsvetenskapliga data skett. Definitioner har skärpts och nya data tagits fram. Globaliseringsprocessen och internet har underlättat datainsamlingen. Uppsala Conflict Data Program, UCDP, är världsledande vad avser information om samtliga krig efter 1945. Andra projekt har producerat god information om krig tidigare i historien. Nyligen har Varieties of Democracy, V-Dem, ett av de största internationella projekten om demokrati, publicerat demokratidata för tiden efter 1900. Redan tidigare finns sådana data, vilket möjliggjort inträngande systematiska studier. Mer kommer att kunna göras.

1989 publicerade Zeev Maoz och Nasrin Abdolali den första globala

studien som påvisade frånvaron av krig mellan demokratiska stater, något som tidigare observerats i relationer mellan stormakter. Under 1990-talet utvecklades en rad studier kring detta samband som tydligt knyter an till Kants föreställningar. Vissa författare, bland andra statsvetaren Bruce Russett, har beskrivit sina resultat som just "den kantianska freden". Denna utmärks av tre samverkande faktorer: demokratiska stater, medlemskap i internationella organisationer och handelsutbyte. De stater som i sina inbördes relationer uppvisar dessa tre element har överhuvudtaget inte varit i krig med varandra. Dessa data bygger på information om förhållanden allt sedan Napoleontiden eller sedan slutet av 1800-talet, det vill säga mycket långa perioder med stora samhällsförändringar. Det gör slutsatsen om att demokratiska stater inte går i krig med varandra övertygande. Bilden kompliceras dock av att de ofta är i krig med odemokratiska stater. Den fortsatta frågan blir: Hur kommer det sig att stater förhåller sig på så olika sätt beroende på sin samhällsform?

Självfallet har dessa studier utsatts för en omfattande granskning och en rad alternativa förklaringar framkommit. Några har noterat att en allt mer kapitalistisk politik i Kina under senare år lett till en fredligare hållning. Ekonomiska variabler har fått vissa forskare att tala om en "kapitalistisk" fred. Andra har replikerat och visat att demokratisambandet är starkare. Åter andra har presenterat tankar om den "territoriella freden", utgående från observationen att demokratiska stater inte haft några territoriella problem med varandra och att därmed skälen till konflikt varit få. Ett antal studier har därtill visat hur jämställdhet mellan könen lett till färre krig.

Trots alla starka resultat finns det skäl för nya undersökningar med nya data och nya metoder. Det räcker inte heller att visa samband mellan två faktorer. Det måste också studeras om de kan förklaras på annat sätt. Om det är så att de stater vi talar om i praktiken återfinns i Europa, Nordamerika och delar av Oceanien, vad har resultaten då visat annat än att det handlar om en viss typ av ekonomisk

utveckling, västerländsk integration och kanske dominans? Sista ordet är ännu inte sagt. Sambandet med demokrati, vilket väckt stort intresse, ser dock hittills ut att vara robust.

Hobbes stat

Dessa undersökningar avser förbindelser *mellan* stater. Hur är då situationen *inom* dessa? Det var ju framför allt detta som Hobbes var intresserad av. Minskar risken för inbördeskrig om länderna är mer auktoritärt styrda? En uppmärksamstudie från 2001 av freds- och konfliktforskaren Håvard Hegre med flera visar att det kan vara mer invecklat. Både tydligt auktoritära och klart demokratiska stater uppvisar få inbördeskrig, medan stater som inte har någondera samhällsformen uppvisar en mängd inbördeskrig. Det kan tolkas som att såväl Hobbes som Kant hade rätt. Bägge vägarna kan leda till ett samhälle utan inbördeskrig. Riskerna för inbördeskrig är i stället störst i stater som varken är det ena eller det andra, det vill säga i situationer där statsmakten är svag och ifrågasatt.

Dessa resultat återspeglar vad som skett under de senaste 25 åren. Under 1990-talet diskuterades riskerna för statskollaps och även i dag uppfattas utsatta, "fragila", stater som särskilda problem. De stora humanitära katastroferna efter kalla krigets slut hade inte någon direkt koppling till traditionella mellanstatliga krig, utan utgjordes just av inbördeskrig och deras bakgrund stämmer med forskarnas bild: statsmakten var omstridd och försvagad. Bosnienkonflikten, folkmordet i Rwanda, olika terrorattacker, invasionen av Irak, Darfur och Zaire/Kongo-konflikterna liksom repressionen mot de folkliga uppror som inledde den arabiska våren (i Egypten, Libyen, Syrien och Jemen) är exempel på detta. Många av dessa konflikter gäller ett auktoritärt styre som fallit samman utan att ersättas av det demokratiska styrelseskick som ofta varit oppositionens mål. Det handlar om "starka" men förtryckande regimer, som brutits upp. I

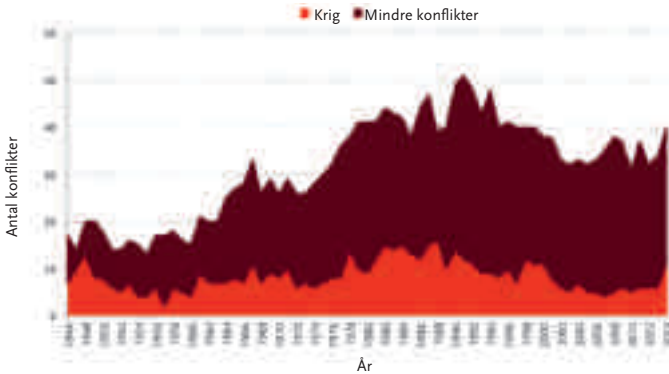
några fall gjordes försök att skapa en smidig övergång, till exempel genom en federal lösning för Jugoslavien. Helt andra krafter tog emellertid över, ofta kopplade till etniska, nationalistiska eller religiösa identiteter.

Frågan om fredlig demokratisering av auktoritära regimer är i dag av största betydelse. På det politiska planet tycks händelserna i arabvärlden ha fått en rad auktoritära regimer att dra den omvända slutsatsen och i stället öka förtrycket, samtidigt som grunden till revolterna varit just maktkoncentration, korruption och ofrihet. Tvärtemot Hobbes funderingar tycks en auktoritär regim närmast förstärka allas kamp mot alla. Det hela utspelar sig dock länge inom en etablerad regim med begränsad insyn, fram till det ögonblick då ett folkligt uppror eller en militärkupp äger rum. Motsättningarna blir plötsligt tydliga samtidigt som omvärlden ofta verkar överraskad. Hobbes stat är en fara för framtiden, inte en lösning.

Frågan filosoferna glömde

Varken Hobbes eller Kant beskrev hur de inbördeskrig och krig de reagerade på förväntades sluta. De räknade med att någon skulle segra och världen därefter organiseras utifrån detta. Det var också ofta fallet. Som exempel kan nämnas att den avrättade Karl I:s förste son insattes som kung drygt tio år senare och att denne i sin tur efterträddes av hans andre son Jakob II, vilken avsattes 1688. Seger och nederlag avlöste varandra. Ett annat exempel är Frankrikes ledare Napoleon, som var segerrik under många år men till slut besegrades varigenom en ny världsordning skapades. Den historia filosoferna kände till innehöll inte förhandlingslösningar mellan olika parter på var sin sida i ett krig. I stället resulterade krigens utgång i storstilade fredsfördrag, som formulerats av segrarna för att bekräfta nya maktförhållanden. Det gäller såväl Westfaliska freden 1648 som Wienfördraget från 1814–15 och Versaillesfreden 1919.

Figur 1. Antalet konflikter och krig per år och efter intensitet, 1946–2014.

Den nedre kurvan återger antalet "krig", den övre antalet "mindre konflikter". En konflikt är en politisk motsättning mellan en stat och en annan part (stat eller icke-statlig aktör) som resulterat i mer än 25 stridsrelaterade döda under ett kalenderår. I situationer med mer än 1000 döda beskrivs det som krig. Källa: UCDP.

Begreppet fredsavtal har i dag en ny innebörd. Det rör sig inte längre om omfattande traktater med vittgående regleringar ingångna av alla ledande stater. Snarare avser dagens fredsavtal specifika konflikter och är resultat av överläggningar mellan parter som varit i krig med varandra. Det är förhandlingar som ofta, men inte alltid, genomförs med hjälp av medlare från internationella eller regionala organisationer. I ett historiskt perspektiv är detta ett nytt mönster. Det är en möjlighet att skapa fred på ett sätt som de två filosoferna inte berört. Något nytt har tillförts. Det är processer som ägnas stor energi i hopp om ett slut på aktuella konflikter. 194 fredsavtal har ingåtts sedan 1989, enligt Uppsala Conflict Data Program, och de har reglerat 55 väpnade konflikter. Ungefär en tredjedel av alla konflikter sedan 1989 har fredsförhandlingar som resulterat i avtal. De framförhandlade lösningarna har visat sig leda till långvarigare perioder

av fred än konfliktslut genom seger, något jag själv diskuterar i en aktuell bok, *Quality Peace: Peacebuilding, Victory and World Order*.

Figur 1 på föregående sida visar betydelsen av dessa fredsavtal. Från en högsta punkt med över 50 konflikter under åren kring kalla krigets slut, sjönk antalet sakta fram till 2003. Just denna period har de mest intensiva försöken till konfliktlösning skett genom förhandlingar. Exempel på bestående lösningar är Sydafrika och Nordirland. De senaste tio åren uppvisar emellertid en påtaglig ökning av både konflikter och krig – ofta startade som revolter mot auktoritära styren. Det illustreras tydligt av den uppgång i antalet konflikter som kan registreras för 2014 (och som fortsatt under 2015) där många, särskilt i Mellanöstern, hänger samman med förtryck.

Att det i dag är svårare för en part att segra i en konflikt beror ofta på att andra stater har intresse av att komma till motsidans undsättning. Resultatet blir krig som pågår allt längre och förhandlingar som, när de väl kommer till stånd, blir mer komplicerade. Det tycks bli svårare att gripa makten och varaktigt behålla den. Den flora av konfliktlösningar som finns i fredsavtalen utgör en imponerande reservoar av tankar och idéer. Många är av betydelse för fler konflikter än dem som de avsett att reglera. De återstår att använda och utveckla för sådana situationer.

Historia i all ära, men framtiden då?

Hobbes gjorde sina iakttagelser på 1600-talet. Kants skrift utkom 1795. De samband som tagits fram sedan dess handlar trots allt om en tid som vi passerat. Världen förändras. Hobbes eller Kant kunde inte förutse fredsavtal av den typ vi sett under de senaste 25 åren. Kommer dessa samband att ha relevans också för framtiden? Det kommer ständiga överraskningar som skapar såväl trauman som hopp. Vi kan säga att förändringar i stormaktsrelationerna sannolikt påverkar en del av sambanden, särskilt när det gäller förbindelserna

mellan stormakter av olika samhällsskick. Ukrainakrisen pekar på en sådan förändring som kan ha vittgående konsekvenser för krig och fred.

Klimatforskarna förutspår stora framtida förändringar. Många varnar för nya konfliktscenarier om havsnivåerna höjs eller nederbörden fördelas på nya sätt, vilket till exempel påpekats av president Barack Obama i åtskilliga tal under 2015 och 2016. Knappa tillgångar och kontrollen över dem utgör ofta en konfliktorsak. Men de kan också resultera i gemensamt arbete mellan människor och stater – i vår tid manifesterat genom ett brett forskningssamarbete om att finna lösningar på klimatproblemen. Det är ännu få krig som direkt kan härledas till klimatförändringar.

Klimatkrisen är ett exempel på hur samband kan förändras och nya stridsfrågor uppstå. Trenden med nyttillkommande demokratier skulle kunna brytas och ersättas av allt fler nationalistiska och auktoritära stater – kanske till och med motiverade med att de är nödvändiga för att klara klimatförändringarna och deras konsekvenser (exempelvis folkomflyttningar). Det skulle betyda att den kantianska freden övergår i sin motsats, alltså till en värld som allt mer liknar den Hobbes beskrev.

Men som vi sett har världen också lärt sig att förhandla. Fredsavtalen är ett exempel på det. Det existerar en rad konventioner som starkt påverkar staters agerande. Stater har inte den autonomi som Hobbes och Kant tänkte sig. Dagens internationalisering och globala utmaningar tvingar dem samman. Det borde kunna leda till rationella förhandlingslösningar. I så fall blir resultatet knappast Leviathan som Hobbes tänkt sig, utan ett mellanstatligt samarbete av Kants modell.

Referenser

- Hegre, Håvard, Tanja Ellingsen, Scott Gates & Nils Petter Gleditsch, "Toward Democratic Civil Peace? Democracy, Political Change, and Civil War, 1816–1992", *American Political Science Review* nr 95, 2001, s. 33–48.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, 1651, www.gutenberg.org/files/3207/3207-h/3207-h.htm, hämtat 4 mars 2016.
- Kant, Immanuel, *Zum Ewigen Frieden*, 1795, <http://gutenberg.spiegel.de/buch/zum-ewigen-frieden-8301/1>, hämtat 4 mars 2016.
- Maoz, Zeev & Nasrin Abdolali, "Regime Types and International Conflict, 1816–1976", *Journal of Conflict Resolution* nr 33, 1989, s. 3–35.
- Oneal, John R. & Bruce Russett, "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence and International Organizations, 1885–1992", *World Politics* 52 (1), 1999, s. 1–37.
- Russett, Bruce M. & Oneal, John R., *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. New York: W.W. Norton, 2001.
- Uppsala Conflict Data Program, UCDP, www.ucdp.uu.se.
- Varieties of Democracy, <https://v-dem.net/en/>.
- Wallensteen, Peter, *Quality Peace: Peacebuilding, Victory and World Order*. New York: Oxford University Press, 2015.

Fredsarbete för 2000-talet

TIMO SMIT

Det sägs ofta att dagens internationella fredsarbete har blivit både farligare och mer decentraliserat. Men stämmer det? Med data från SIPRI diskuteras de rådande trenderna.

Det vanligaste sättet att hantera konflikter är fortfarande olika typer av fredsinsatser. Men fredsarbetet har förändrats och det finns en rad föreställningar om hur. Det handlar inte minst om vem som utför fredsinsatserna och hur farliga de är. Med hjälp av data från Stockholms internationella fredsforskningsinstitut (Stockholm International Peace Research Institute; SIPRI) ska jag i denna artikel se närmare på ett antal samtida fredsuppdrag och generella trender i det internationella fredsarbetet.¹

En fredsinsats ska enligt SIPRI ha en klart uttalad avsikt att

- a. underlätta implementerandet av fredsavtal
- b. stödja fredsprocessen
- c. assistera konfliktprevention eller fredsskapande insatser.

Det kan handla om att övervaka eldupphöravtal, medverka till förtroendeskapande insatser, försvara humanitära insatser, assistera vid avmobilisering och återanpassning efter konflikter, förstärka

efterlevandet av de mänskliga rättigheterna eller stärka rättsväsendet och de rättsstatliga principerna, inklusive kriminalvården och polisens arbete. Men det kan också handla om stöd och hjälp vid politiska val eller olika former av stöd till ekonomisk och social utveckling.

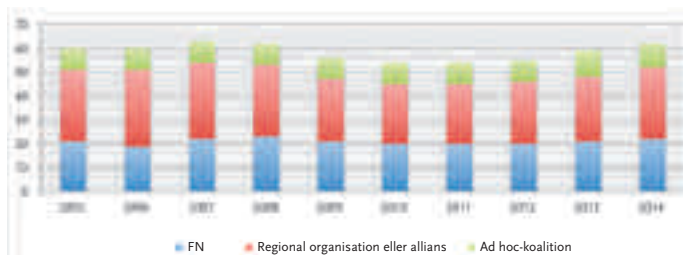
SIPRI har samlat in data kring fredsinsatser sedan början av 1990-talet. Det mesta av detta material finns i databasen SIPRI Multilateral Peace Operations Database. Här finns uppgifter om vilka mandat insatserna haft, vilka länder som bidragit, hur många som medverkat, insatsernas budget samt uppgifter om dödsfall i samband med insatserna. I databasen finns såväl FN-ledda insatser som insatser i regi av regionala organisationer eller allianser, liksom insatser ledda av mer lösliga koalitioner (ad hoc-koalitioner), samt unilaterala operationer som auktoriserats av FN:s säkerhetsråd. Där emot finns här inte uppgifter om exempelvis insatser som gjorts för att assistera val, eller vilka som medlat och förhandlat vid olika fredsinsatser. Databasen finns för nedladdning på SIPRI:s webbplats: www.sipri.org/databases/pko.

Samtida fredsuppdrag och trender

Under 2014 var mer än 162 000 personer involverade i 62 fredsinsatser utspridda över hela världen.² Av dessa var sju nystartade, och började som reaktioner på konflikterna i Centralafrikanska republiken, Mali, Sydsudan och Ukraina. Sex uppdrag avslutades; av dem är kanske ISAF:s (International Security Assistance Force) insats i Afghanistan den mest uppmärksammade. För tredje året i rad var dessutom antalet genomförda fredsinsatser större än föregående år (se figur 1).

Samtidigt var emellertid antalet personer verksamma i dessa insatser ungefär 20 procent lägre 2014 än året innan, och ungefär 100 000 färre jämfört med 2010 och 2011 (se figur 2). Det kan tyckas

Figur 1. Antalet fredsinsatser, uppdelat på vem som lett operationen, 2005–2014

Källa: SIPRI.

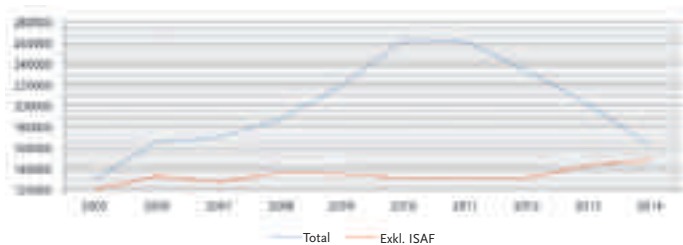
vara en avsevärd minskning av personalstyrkan, men minskningen beror helt och hållet på tillbakadragandet av ISAF från Afghanistan.

ISAF, som etablerades 2001, var en av vår tids mest omfattande fredsinsatser. Eftersom ISAF var en militärstyrka som inte sällan bedrev offensivt arbete, betraktas den ofta som en egen kategori i analyser av fredsinsatser och kommer också att behandlas separat här.

Efter att USA:s president Barack Obama beordrade en utökning av trupperna i Afghanistan år 2009, var ISAF som störst 2010 och förfogade då över cirka 130 000 personer. Ungefär samtidigt bestämde emellertid ledarna för Nato att ISAF:s insatser i Afghanistan skulle avslutas och upphöra helt vid 2014 års utgång, då Afghanistans egen regering förväntades ta fullt ansvar för landets säkerhet. Följaktligen började ISAF dra tillbaka sina trupper från Afghanistan under 2012, och vid slutet av 2014 hade styrkorna reducerats till 13 000 soldater.

Denna enorma minskning av personal tenderar att i statistiken dölja det faktum att antalet personer i övriga fredsinsatser har ökat sedan 2012. Faktum är att antalet personer anställda i olika fredsinsatser aldrig har varit större än 2014 – om man alltså bortser från ISAF (se figur 2).

Figur 2. Personal i fredsinsatser, 2005–2014

Källa: SIPRI.

I och med tillbakadragandet av ISAF blev FN:s fredsinsats i Kongo-Kinshasa, MONUSCO, världens största fredsbevarande operation. Mot slutet av 2014 var ungefär 22 000 personer involverade i MONUSCO. Näst störst var Afrikanska unionens insatser i Somalia som engagerade runt 21 000 anställda och insatsen i Darfur, ledd av både FN och Afrikanska unionen, som engagerade ungefär 17 000 personer.

Det är ingen slump att de tre största fredsbevarande insatserna gjorts i just Afrika. Nästan hälften av alla fredsinsatser som gjordes under 2014 och mer än två tredjedelar av all personal i dessa var knutna till den afrikanska kontinenten (se tabell 1). De flesta av dem har dessutom koncentrerats till områden där konflikter hållit på i många år, som Darfur, Kongo-Kinshasa och Somalia, eller områden där konflikter har återupptagits nyligen, som Centralafrikanska republiken, Mali och Sydsudan. Sex av de tio fredsinsatser som initierats sedan 2014 har riktats just mot de sistnämnda tre länderna. Av de resterande uppdragen var ett en mindre uppföljning av ISAF i Afghanistan lett av Nato, samt tre mindre civila insatser för att möta konflikterna i Ukraina, två som lemts av OSSE och en av EU.

Det finns förstås många orsaker till att lejonparten av de internationella fredsinsatserna skett i Afrika. Först och främst är detta en

Tabell 1. Antal fredsinsatser samt personal fördelat på region och organisation 2014³

	Afrika	Amerika	Asien och Oceanien	Europa	Mellanöstern	Världen
Insatser totalt	27	2	7	18	8	62
FN	13	1	2	2	4	22
Regional organisation eller allians	11	1	2	14	2	30
Ad hoc-koalition	3	–	3	2	2	10
Personal totalt	116 723	7 552	14 189	9 361	14 227	162 052
FN	88 910	7 532	419	1 087	12 340	110 288
Regional organisation eller allians	29 834	20	13 571	7 117	63	5 060
Ad hoc-koalition	4 050	–	199	1 157	1 824	7 230

Källa: SIPRI.

konfliktfylld kontinent. De många konflikter och kriser och den begränsade förmåga att effektivt hantera dem som karaktäriserar många av länderna där har lett till ett sug efter stöd i det fredsbevarande arbetet. Det handlar både om insatser för att upprätthålla fred och om insatser efter en avslutad konflikt, men också om kompetensförstärkande insatser för att skapa hållbara institutioner som i sin tur kan reducera riskerna för att nya konflikter uppstår.

Detta förklarar emellertid inte varför koncentrationen av fredsbevarande insatser är så hög just i Afrika – det finns en rad andra regioner som är lika präglade av konflikter, som Mellanöstern eller delar av Asien.

Förklaringen till de många insatserna i Afrika är snarare att insatserna här ofta ses som okontroversiella för de permanenta medlemmarna i FN:s säkerhetsråd. De kan ofta komma överens om insatser just i Afrika. Därtill är många afrikanska regeringar relativt villiga att acceptera närvaron av internationella trupper och fredsbevarande

förband på sina territorier, inte minst om det gäller att trygga säkerheten eller lösa humanitära kriser.

Detta betyder inte att det saknas behov av fredsbevarande insatser utanför Afrika. Men säkerhetsrådets permanenta medlemmar (Frankrike, Kina, Ryssland, Storbritannien och USA) har då ofta olika geopolitiska intressen eller andra motstridiga intressen som omöjliggör insatserna.

FN:s säkerhetsråd har därmed kommit att i sig självt utgöra ett viktigt hinder för fredsinsatser på ställen där de kanske behövs som mest. De ständiga misslyckandena med att finna ett sätt att ingripa i den tragedi som drabbat Syrien är möjligen det mest synliga exemplet på den impotens som drabbar det internationella samfundet så fort säkerhetsrådets permanenta medlemmar inte är överens. På grund av USA:s minskade relativa makt, de försämrade relationerna mellan västvärlden och Ryssland och ett allt mer påstridigt Kina som verkligen verkar vilja spela en större roll globalt, ser detta tyvärr inte ut att förändras inom den närmaste framtiden. Av samma anledning finns det inga skäl att tro att FN:s säkerhetsråd kommer att reformeras inom en snar framtid, även om behovet av detta är tydligt.

Fredsarbetets ledare

Precis som tabell 1 visar är FN den organisation som främst leder det fredsbevarande arbetet. FN har inte bara organiserat 22 egna fredsinsatser under 2014, utan en rad andra uppdrag har dessutom blivit godkända av säkerhetsrådet, även om de sedan har utförts av andra aktörer.

Av de totalt 62 insatser som var i gång under 2014 leddes ungefär två tredjedelar eller 40 stycken av regionala organisationer samt av tillfälligt ihopsatta koalitioner av olika stater (ad hoc-koalitioner i tabellen). De regionala organisationerna, som stod för 30 insatser under 2014, var sådana som Afrikanska unionen som stod för tre

insatser, ECOWAS (Economic Community of West African States) som ledde ett uppdrag, EU som organiserade 13 insatser, IGAD (East-African Intergovernmental Authority on Development) som svarade för en insats, Nato som ledde två, OAS (Organization of American States), som ledde en operation, och Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSCE) som organiserade nio insatser. Koalitionerna av tillfällig karaktär, bestående av en rad olika stater, basade över tio insatser.

Fredsarbetet organiseras och leds alltså på ett flertal olika sätt och av en mängd olika slags aktörer. Inte sällan gör olika organisationer insatser på samma område, antingen samtidigt eller i följd, där en organisations insatser följer på en annans. Åtminstone i teorin betyder det att aktörerna skulle kunna komplettera varandra. I verkligheten är det emellertid svårt eftersom arbetsdelningen mellan de olika organisationerna inte alltid koordineras tillräckligt, vilket ofta leder till en viss grad av dubbelarbete och ineffektivitet.

Mali är ett exempel på att insatser från olika organisationer har staplats på varandra. Här har en rad olika organisationer samtidigt arbetat med skilda insatser till följd av den väpnade konflikten som utbröt 2012. I samband med att konflikten bröt ut fattade Frankrike beslut om att göra en direkt och kraftig militär insats. För att driva tillbaka militariserade grupper och islamistiska miliser i norra Mali sjösatte Frankrike en egen militär intervention i landet i januari 2013. Syftet var att återta kontrollen över de territorier som olika miliser intagit.

Så småningom skickade även Afrikanska unionen och ECOWAS in en gemensam truppinsats i landet, som dessutom var godkänd av FN:s säkerhetsråd. Trupperna skulle understödja både Malis regerings-trupper och de franska trupperna med syftet att återställa säkerheten i Mali.

Efter ytterligare ett par månader sattes FN:s fredsbevarande styrkor, MINUSMA, in och tanken var att de skulle ersätta de styrkor som

redan fanns i landet. MINUSMA finns kvar i Mali än i dag. I enlighet med ett beslut i FN:s säkerhetsråd ska också de franska trupper som är kvar i landet stödja MINUSMA:s insatser vid behov.

Under tiden har dessutom EU engagerat sig, dels i att träna inhemska maliska militärförband, dels i att bygga upp säkerhetsstyrkor i både Mali och grannlandet Niger. Slutligen har Afrikanska unionen bestämt sig för att underlätta och stödja fredsprocessen i landet genom en regional politisk mission.

Processerna var likartade i Centralafrikanska republiken efter den konflikt som utbröt där 2013. På samma sätt som i Mali kompletterade insatserna i Centralafrikanska republiken varandra, oavsett om de leddes av Frankrike, Afrikanska unionen, FN eller EU.

Både Mali och Centralafrikanska republiken utgör exempel på de utmaningar som uppstår när det internationella samfundet möter ett plötsligt eskalerande våld i ett konfliktområde – också om det faktiskt finns en vilja att ingripa och möta våldet. Båda ländernas regeringar efterfrågade direkta insatser från Frankrike (i Centralafrikanska republikens fall också från EU), eftersom de lokala fredsinsatserna, som leddes av Afrikanska unionen och ECOWAS, av olika anledningar försenades.

Det tar vanligen FN åtminstone sex månader att planera och organisera medlemsländernas trupper till fredsbevarande insatser. De regionala styrkor som till slut sattes in i konflikterna i Mali och Centralafrikanska republiken inkorporerades därför snabbt i de FN-ledda insatserna. Detta inte minst beroende på att de afrikanska organisationerna inte har tillräckligt med resurser för att själv underhålla större insatser under en längre tid.

I verkligheten var dock övergången mellan internationella insatser organiserade av FN och regionalt organiserade insatser inte lätt, vilket resulterade i en del spänningar mellan FN och de afrikanska organisationerna. De senare ville ha mer inflytande över processerna, inte minst eftersom det var deras medlemmar som stod för huvuddelen av FN:s fredsbevarande trupper. Därtill har det, trots olika sätt

att förbättra koordinationen och förhindra dubbelarbete, funnits kritik mot avsaknaden av koordination mellan FN:s och EU:s aktiviteter. Samtidigt har FN:s insatser både i Mali och Centralafrikanska republiken haft svårigheter att leva upp till de regionala regeringarnas och befolkningens förväntningar. Dessa tycker för det mesta – ibland helt orealistiskt – att FN kan göra mer.

Trots engagemanget från en rad olika aktörer utgör den här typen av konflikter alltså fortsatt stora utmaningar, även om de positiva effekterna av aktörernas insatser inte ska underskattas.

Har FN blivit mindre dominant?

Fredsinsatser har inte alltid letts av så många olika aktörer. Fram till kalla krigets slut var det i princip bara FN som ledde internationella fredsinsatser. Under 1990-talet började emellertid flera andra aktörer att profilera sig som organisatörer av fredsarbete. Tidiga exempel på sådana regionala aktörer är nämnda ECOWAS, EG (alltså EU:s föregångare), föregångaren till Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa (OSCE, som då kallades CSCE) samt organisationen Oberoende staters samväld (CIS). Dessutom ledde USA samtidigt en stor flernationell koalition som godkännts av FN i en insats för att skydda den humanitära hjälp som gavs i södra Somalia mellan 1992 och 1993.

FN:s roll som ledare för det internationella fredsarbetet minskade också under andra halvan av 1990-talet. Under det tidiga 1990-talet hade FN etablerat ambitiösa men i stort sett misslyckade insatser i syfte att återupprätta freden och säkerheten i Somalia och på Balkan. Därtill fick FN mycket kritik för sitt misslyckande när det gällde att stoppa folkmordet i Rwanda 1994 och massakrerna i Srebrenica året därpå. Detta inledde en period av minskade FN-ledda fredsinsatser. Många länder i väst minskade dessutom drastiskt sina bidrag till FN:s fredsarbete och började i stället att engagera sig i andra organi-

sationers fredsarbete. Natos arbete (främst i Afghanistan) fick stöd, liksom en rad olika insatser av löst sammansatta koalitioner av stater som till exempel den USA-ledda militära insatsen i Irak.

Man kan tala om detta som ett slags outsourcing av FN:s insatser. Det kan också ses som ett slags regionalisering av fredsarbetet. Men det finns problem med att kalla den nya ordningen för en regionalisering.

För det första är det inte bara regionala organisationer som har lett de nya fredsinsatserna. I många fall har de icke-FN-ledda operationerna letts av ad hoc-koalitioner.

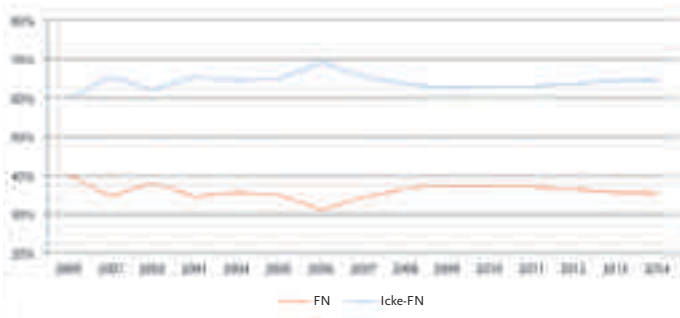
För det andra kan man få intrycket att en regionalisering skulle betyda att regionerna fått ökad makt över säkerheten och konflikt-hanteringen regionalt. Så har det visserligen varit på vissa ställen, inte minst i Afrika, men också när det gäller organisationer som CIS, CSCE/OSCE, OAS. Å andra sidan har organisationer som EU och Nato också lett många fredsoperationer i områden som de inte har någon regional anknytning till.

För det tredje har i synnerhet Nato lett fredsinsatser som inkluderat bidrag från så många icke-medlemmar att det är svårt att kalla dem för regionala insatser.

Slutligen är det viktigt att komma ihåg att många fredsinsatser som letts av regionala organisationer uttryckligen har blivit godkända av FN:s säkerhetsråd, vilket betyder att även om FN inte lett insatserna, spelar organisationen fortfarande en viktig roll, inte minst i form av att vara den som legitimerar insatserna.

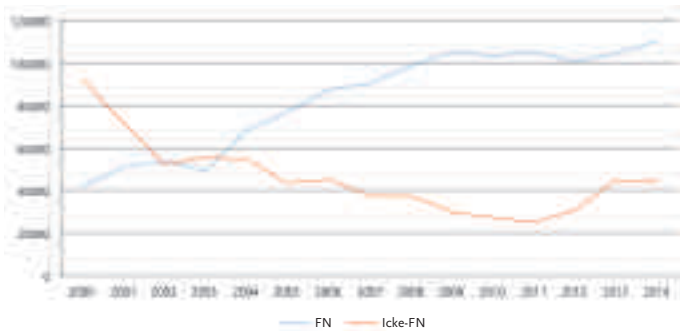
Det tas ofta för givet att decentraliseringen och regionaliseringen av fredsarbetet har varit en pågående process. Men SIPRI:s data kan visa att detta inte är fallet. Som framgår av figur 3 nedan finns det ingen tydlig trend vare sig mot decentralisering eller mot regionalisering mellan 2000 och 2014. Det är till och med så att förhållandet mellan de olika typerna av insatser – FN-ledda, regionalt styrda eller i regi av olika ad hoc-koalitioner – förblev stabilt (se figur 3).

Figur 3. Förhållandet mellan antalet FN-ledda insatser och andra, 2000–2014

Källa: SIPRI.

Figur 4. Antalet anställda per organisation, 2000–2014⁴

Källa: SIPRI.

Sedan 2000 har dessutom antalet anställda inom FN:s fredsoperationer ökat kraftigt. Figur 4 visar antalet anställda i regionala organisationer samt i de så kallade ad hoc-koalitionerna (förutom ISAF och den USA-ledda insatsen i Irak). Grafen visar tydligt att samtidigt

som antalet anställda i FN:s fredsinsatser ökade, så minskade antalet anställda i fredsinsatser som FN inte var engagerade i. Även om antalet anställda i icke-FN-ledda fredsinsatser sedan 2011 har dubblerats, så är det i sig inte ett argument för att fredsinsatserna har blivit mer regionalt styrda. Tvärtom är FN fortfarande den dominerande aktören (se figur 4).

Fler döda och farligare uppdrag för FN:s blå hjälmar?

Ett annat antagande som ofta görs om dagens fredsarbete är att det skulle vara farligare och bedrivs i mer fientliga miljöer än vad som tidigare varit fallet, och att det därför både skulle kräva större insatser för organisationerna och innebära större risker för dem som arbetar på plats. Det stämmer att FN:s fredsarbetare under de allra senaste åren har blivit attackerade av våldsamma extremistgrupper (till exempel i Mali), att de blivit tagna som gisslan av jihadisterna (som i Syrien) eller att de placerats i områden där det knappast finns någon fred att upprätthålla (som i Centralafrikanska republiken, Darfur, Mali och Sydsudan). Två tredjedelar av alla FN:s fredsarbetare befinner sig i områden där det pågår konflikter, och i vissa fall är det eskalerande konflikter.⁵

Samtidigt har emellertid också själva fredsarbetet blivit tuffare. Inte sällan betyder fredsinsatser i dag våldsanvändning, och till och med i vissa fall att FN-trupper själva anfaller väpnade grupperingar. Ändå är det så att de flesta fredsarbetare varken är tränade eller rustade för att hantera asymmetriska hot och beväpnade motståndare.

Under 2014 var det 126 av FN:s anställda inom fredsinsatserna som omkom till följd av sjukdomar, olyckor och fientliga attacker. De omkomna var både militärer/poliser och vanliga civila. Det var sjunde året i rad som fler än 100 av FN:s anställda i fredsinsatserna omkom. Enbart i Mali har FN:s arbete redan skördat mer än 60 offer under de första två åren som insatsen har pågått.

SIPRI:s data visar att antalet omkomna i samtliga pågående fredsinsatser under 2014 var mer än 300 om man också räknar in de icke-FN-ledda operationerna. Det är en rimlig gissning, men eftersom lokalanställda fredsarbetare normalt inte räknas in i statistiken över antalet omkomna, är dödssiffran troligen högre. Dessutom kan antalet döda i vissa fredsinsatser, som Afrikanska unionens uppdrag i Somalia, vara högre än vad som har uppgetts.⁶

Men när vi på SIPRI analyserar data ur databasen Multilateral Peace Operations Database för att se om fredsinsatserna verkligen blivit farligare och mer våldsamma, kan vi konstatera att tvärtom vad som ofta tas för givet finns det ingen tydlig trend som visar att dagens FN-ledda fredsinsatser är farligare än gårdagens – i alla fall inte om faran mäts i antalet dödsfall.

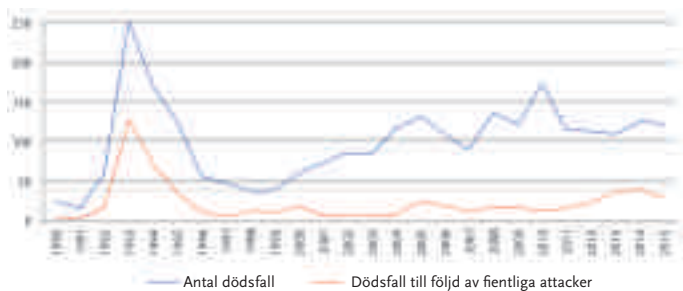
Figur 5 visar antalet omkomna per år för alla anställda inom FN:s fredsinsatser sedan 1990. Det mest anmärkningsvärda i grafen är faktiskt det höga antalet dödsfall 1993 och 1994. Det var en tuff period för FN, med stora förluster i Kambodja, ex-Jugoslavien och Somalia.

Vid en närmare granskning av data som visas i figuren går det alltså att se en viss uppåtgående trend vad gäller antalet omkomna mellan det sena 1990-talet och 2005. Sedan dess har dock kurvan varit relativt stabil med undantag för år 2010 – då nästan 100 av FN:s medarbetare dog i fredsinsatserna på Haiti som ett resultat av den jordbävning som drabbade ön.

Grafen visar också att antalet omkomna i fientliga attacker, *malicious acts* – det vill säga medvetna handlingar av våld mot FN:s personal – har ökat markant sedan 2010. Det verkar alltså bekräfta antagandet att fredsarbetet har blivit farligare på senare år.

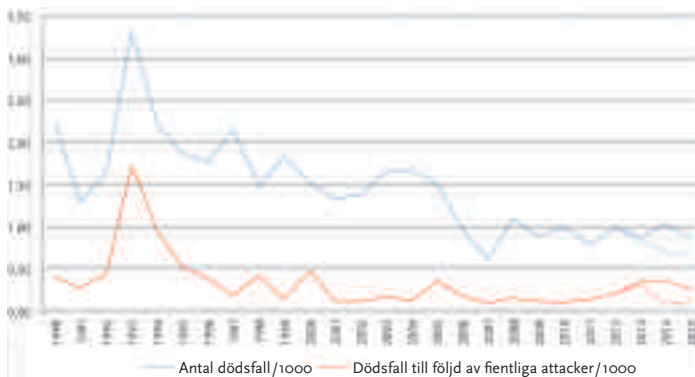
Samtidigt måste man konstatera att fientliga attacker mot FN:s personal i pågående fredsarbete är långt ifrån den främsta orsaken till dödsfall. Antalet omkomna till följd av direkta attacker uppgår vanligen inte till mer än mellan 10 och 30 procent av samtliga döds-

Figur 5. Antalet omkomna i FN:s fredsinsatser 1990–2015⁷

Källa: SIPRI.

Figur 6. Antalet omkomna i FN:s fredsinsatser, i relativa tal (per 1000 uniformerade anställda), 1990–2015

Källa: SIPRI. Anmärkning: De prickade linjerna visar antalet omkomna/1000 förutom MINUSMA.

fall. Sjukdomar och olika sorters olyckor, som inte är direkt kopplade till en fientlig omgivning, är fortfarande den stora faran för fredsarbetare världen över, och den här typen av dödsfall är än i dag till stor del underrapporterade.

Genom att fokusera på antalet omkomna i absoluta tal finns emellertid risk för att man inte ser hela bilden. Det är nämligen också ett faktum att antalet anställda i FN:s fredsinsatser har ökat exponentiellt sedan början av 1990-talet. Mellan 1990 och 2015 har de uniformerade anställda ökat tiofalt, från cirka 10 000 till mer än 100 000.

Figur 6 visar antalet dödsfall per 1000 militärer/poliser per år för FN:s anställda. I motsats till vad man skulle kunna tro har antalet dödsfall mätt på detta sätt minskat stadigt de senaste 25 åren. Ser man alltså till omkomna till följd av fientliga attacker bland militär och polis i FN:s fredsarbete går det inte att påstå att fredsarbetet har blivit farligare. Även om det har skett en markant ökning av sådana typer av dödsfall sedan år 2010, är statistiken för 2013 och 2014 inte särskilt anmärkningsvärd jämfört med statistiken för övriga år det senaste kvartsseklet. Det var till och med ungefär fem gånger färre som dog då än till exempel 1993.

De här trenderna för dödsfall till följd av fientliga angrepp blir ännu mer intressanta om man dessutom plockar bort FN:s fredsarbete i Mali (MINUSMA) från statistiken. När insatserna där helt exkluderas visar det sig att även om man söker sig tillbaka ända till 1990, så har det aldrig funnits ett år då lika få dog till följd av fientliga, våldsamma attacker mot fredsinsatser. Det betyder alltså att det är insatserna i Mali som sticker ut och att dagens fredsinsatser i FN:s regi verkar vara relativt trygga jämfört med tidigare.

Sammanfattning

Trots motgångar, tillkortakommanden och en rad återstående utmaningar, är fredsinsatser fortfarande ett viktigt verktyg för att hantera

konflikter och för att bygga hållbar fred. Mängden fredsinsatser som genomförs över hela jorden och av en rad olika organisationer, liksom mängden människor som är verksamma i dessa operationer, visar på insatsernas fortsatta och möjliga till och med ökande relevans. Och även om det sedan kalla kriget finns många nya aktörer på fältet, som gör viktiga insatser, är det fortfarande framför allt FN som står för de flesta insatserna och i samtliga insatser bidrar med mest personal.

FN:s fredsinsatser lider fortfarande av ett stort antal omkomna, men andelen som dör i fält har minskat, trots det faktum att de områden där fredsinsatserna pågår i allt högre grad är konfliktfyllda miljöer. Det är inte överlag farligare i dag än för 25 år sedan att arbeta med FN:s fredsinsatser, i alla fall inte när man ser till andelen omkomna. Undantaget är Mali och FN:s insats där (MINUSMA), som illustrerar att fredsarbete trots allt fortfarande kan vara ett farligt företag.

Det finns tyvärr inte anledning att tro att behovet av fredsinsatser kommer att försvinna i den närmsta framtiden. Huruvida behovet kommer att öka, återstår att se. Faktum är att internationella fredsinsatser, trots all kritik, är efterfrågade – nya mål för olika fredsinsatser föreslås hela tiden och kan gälla allt från skyddsstyrkor i östra Jerusalem till FN-ledda fredsstyrkor i Ukraina. Men precis som tidigare konstaterats ska det inte bara finnas ett behov av en insats, den måste dessutom vara både politiskt och praktiskt möjlig att genomföra – vilket ofta är det stora problemet.

Och under tiden fortsätter de våldsamma konflikterna, som de i Syrien, som i dag fångar världens uppmärksamhet. Efter nästan fem års inbördeskrig saknas fortfarande konkreta lösningar. Och innan fredsinsatser kan förverkligas, måste ett vapenstillstånd och en politisk lösning på konflikten nås.

Men det finns exempel där långvariga fredsinsatser har nått sitt mål och operationerna dras tillbaka eller där ett tillbakadragande i alla fall diskuteras. På vissa platser, som i Liberia, är tillbakadragan-

det följd en av ett framgångsrikt fredsarbete och en allt mer stabil utveckling. På andra, som i Darfur eller Kongo-Kinshasa, diskuteras ett tillbakadragande trots att det ännu inte går att tala om en hållbar fred. Slutligen illustrerar Afghanistan att närvaron av internationella insatser kan bli långvarig och ändå inte leda till ökad säkerhet. Säkerheten där är fortfarande extremt ömtålig och kan snabbt försämr as om de internationella styrkorna försvinner.

Med det sagt är det också viktigt att nämna att fredsinsatser ofta måste hantera oresonligt höga förväntningar. Det är ofta de misslyckade fredsinsatserna som får mest uppmärksamhet – de framgångsrika insatser som faktiskt finns negligeras eller glöms bort. Och det är trots allt inte fredsinsatserna i sig som ska lösa de långvariga och komplexa motsättningar som ligger bakom konflikterna. En senior FN-tjänsteman sade under hösten 2015 att fredsbevarande insatser var som ta en huvudvärkstablett när det var antibiotika som behövdes ("peacekeeping missions are like aspirin, but what we really need to look for are antibiotics that address the root causes of the conflict").⁸

Vi måste alltså acceptera att fredsinsatser aldrig kommer att bli ett perfekt verktyg, samtidigt som vi fortsätter att lära oss av misstag och bygga vidare på de begränsade framgångar som nationella, regionala och globala aktörer faktiskt haft. Det kan göra fredsinsatserna ännu bättre i framtiden.

Noter

1. Artikeln skrevs år 2015 och baserades på data tillgängliga per den 31 december 2014.

2. Enligt SIPRI:s data och definitioner. Se J. van der Lijn & T. Smit, "Global and Regional Trends in Peace Operations", i *SIPRI Yearbook 2015*, Oxford: Oxford University Press, 2015, samt SIPRI:s Multilateral Peace Operations Database, www.sipri.org/databases/pko, senast kontrollerad 4 mars 2016. Sektionen fokuserar på data från 2014, när detta skrevs saknades ännu data från 2015.

3. FN:s data inkluderar fredsinsatser ledda av UN Department of Peacekeeping Operations och UN Department of Political Affairs samt UNAMID. Uppdrag som inte motsvarar SIPRI:s definition av fredsinsatser är inte inkluderade i tabellen eller i analysen. För att undvika dubbelräkning vad det gäller antalet anställda i insatser i Afrikanska unionens regi i Centralafrikanska republiken (MISCA) är de inte medtagna i aggregerade data för Afrika, eftersom all personal stannade kvar i Centralafrikanska republiken när MISCA övergick till att vara en FN-ledd fredsbevarande operation. Dock är MISCA:s personal inkluderad i totalen för regionala organisationer eller allianser, vilket får betydelse för siffrorna i tabellen. Lokalt rekryterad personal är dock inte med alls.

4. Data från 31 december 2014. Inkluderar inte personal i ISAF och Multinational Force-Iraq (MNF-I).

5. *Report of the High-Level Independent Panel on United Nations Peace Operations*, A/70/95-S/2015/446, 17 juni 2015, www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2015/446, hämtat 4 mars 2016.

6. J. Van der Lijn & J. Dundon, "Peacekeepers at risk: The lethality of peace operations", *SIPRI Policy Brief*, 2014, <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIPB1402.pdf>, hämtat 4 mars 2016.

7. Värdena för 2015 års insatser baseras på det som inträffade under första halvan av året.

8. Martin Kobler, "PSC Interview: 'Peacekeeping missions are aspirin, what we need is antibiotics'", i *Peace and Security Council Report*, Institute for Security Studies (ISS), nr 75 (November), 2015, www.issafrika.org/uploads/PSC_75_Eng.pdf, hämtat 4 mars 2016.

Samhällets institutioner är en nyckel till freden

GAUDENCE NYIRABIKALI

Varaktig fred kan skapas genom de samhälleliga institutionerna. Genom att bygga upp institutioner som är inkluderande och rättvisa läggs en bra grund för framtida fred. Med ofärdiga institutioner riskerar å andra sidan konflikterna att komma åter.

Både politiker och akademiker brukar ofta förstå fred som en flerdimensionell process i syfte att förhindra att våld uppstår eller återuppstår. Det kan ske bland annat genom att rikta in sig på de underliggande processer som gynnat konflikten och genom att fokusera på konfliktens negativa resultat. Målet är förstås en hållbar fred. Ofta innebär fredsarbetet institutionella förändringar, som syftar till att stödja de sociopolitiska strukturer som gör det möjligt att angripa underliggande konfliktproblem utan våld. Man vill åstadkomma ett samarbetsklimat mellan parterna så att de gemensamt kan genomföra överenskomna åtgärder.

Den här uppfattningen av fredsbyggande finner man till exempel i de ledande fredsforskarna Johan Galtung och John Paul Lederachs arbeten, och den syns också i policyarbeten från FN-organ som Peacebuilding Support Office, liksom inom EU, till exempel i EU:s övergripande inställning till externa kriser och konflikter.¹

Men trots att det är så allmänt erkänt att fredsbyggande i huvudsak består av en förändringsprocess, där inte minst institutionella omvandlingar krävs, har det visat sig vara svårt att i praktiken möta behovet av förändringar. Särskilt svårt är det att åstadkomma när det gäller inomstatliga konflikter, där institutionella svagheter som exempelvis exkluderande politiska system och orättvisa socioekonomiska strukturer är vanliga, och dessutom ofta utgör en del av motståndningarna mellan de stridande parterna. Trots dessa ovedersägliga fakta och en rad kraftfulla interventioner, är många samhällen också efter att konflikten lösts fortsatt präglade av institutionella hinder, vilket hämmar den politiska stabiliteten och den fredliga samexistensen mellan olika samhällsgrupper. Så är det exempelvis i Burundi, Mali, Sydsudan och Somalia.

Det låga antalet framgångsrika fredsbyggande interventioner i just inbördeskrig illustreras också av den höga nivån av bakslag. Enligt 2011 års *World Development Report* ägde 90 procent av alla konflikter mellan 2000 och 2009 rum i länder som tidigare hade upplevt inbördeskrig.² Med tanke på att institutionella förändringar är så avgörande för möjligheten att skapa varaktig fred, är det relevant att diskutera vilka institutionella mekanismer som leder till en hållbar fred som kan förena fredlig samexistens och interaktion mellan medborgarna.

Inkluderande principer

Kreativitet är viktigt om man vill bygga en hållbar fred, inte minst för att kunna utnyttja den förändringspotential som finns. Det gäller ju att hitta alternativa sätt att lösa konflikter och meningsmotsättningar. Johan Galtung definierar fredsbyggande som icke-våldshandlingar som syftar till att förändra konflikter och skapa gränsöverskridande lösningar på oenighet mellan parterna.³ Förutom kompromisser måste man identifiera lösningar som är fördelaktiga för alla inblandade.

Ofta handlar det om helt nya sätt att se på konflikten, samhället och framtiden. Galtung menar i *Transcend and Transform* från 2004 att termen *transcend* eller överskridande avser just en sådan förflyttning från respektive parts faktiska krav till identifierbara mål som alla kan acceptera, det vill säga en hållbar väg mot en gemensam framtid, vilket minskar risken för hämnd, det vill säga en återgång till våld.⁴

I praktiken innebär de här processerna en långsiktig plan för en rad relaterade aktiviteter, ett institutionellt ramverk och ett hållbart samarbete vid implementeringen av de överenskomna åtgärderna. Det är då nödvändigt att vara inkluderande, inte bara för att identifiera en ömsesidigt fördelaktig handlingsplan, utan även för att konkretisera planen under själva processen.

När relationen mellan de stridande ska institutionaliseras medför det dessutom en rad risker för freden och fredsbyggandet, något som är tydligt i Burundi, Sydsudan, Mali och Nordirland. Genom att titta närmare på de här fyra länderna kommer jag att visa att institutionella förändringar är viktiga. För att kunna skapa en hållbar och varaktig fred måste man bygga upp samhällsliga institutioner som inkluderar alla grupper och som kan stå stabilt också när det finns motsättningar, för att därigenom undvika en återgång till att lösa konflikter med våld. De grupper som varit involverade i konflikten måste helt enkelt känna sig delaktiga i det nya samhället och i dess institutioner.

Burundi

I Burundi öppnade fredsavtalet från år 2000 vägen för en övergångsregering där maktdelningen baserades på rebellgruppernas etniska uppdelning. Även om detta ansågs underlätta dialogen mellan grupperna och deras representanter inom de politiska institutionerna, var det en temporär lösning för en treårsperiod.⁵ Därefter återgick man till konkurrensutsatt politik genom flerpartival, utan ytterligare åtgärder

för att försäkra sig om att de olika etniska grupperna inkluderades i den politiska representationen och i den politiska processen.

Striderna i samband med valet i juni 2015 tyder bland annat på att de utlovade institutionella reformerna misslyckades med att etablera en inkluderande demokratisk process som garanterar ett rättvist politiskt deltagande för Burundis olika etniska grupper. Det är enbart inkluderande institutioner som kan skapa en grund där olika grupper kan samexistera, vilket är nödvändigt för att freden ska bli varaktig.

Sydsudan

Situationen i Sydsudan liknar den i Burundi. Det var inbördeskriget i Sudan 1983–2005 som ledde till att södra Sudan bröt sig loss. Utbrytarna hade krävt att Sudans arabdominerade regering skulle undanröja de politiska och sociala orättvisor, den exkludering och andra kränkningar av mänskliga rättigheter som den sydliga regionens etniska grupper utsattes för.

Enorma insatser gjordes för att komma fram till en fredsuppgörelse och än mer uppmärksamhet ägnades åt de mellanstatliga relationerna mellan Sudan och Sydsudan. Däremot uppmärksammades de samhälleliga institutionerna inte alls. De användes inte heller för att organisera samarbetet mellan interna aktörer inom den nya staten Sydsudan. Där hade robusta samhälleliga institutioner kunnat användas för att förverkliga målet om självbestämmande för landets etniska grupper. Och trots att det omfattande fredsfördraget från 2005 som visade vägen för Sydsudans uppbyggnad innehöll grunden för ett decentraliserat styrelseskick, fanns enbart krav på ”fria val” för att underlätta och säkerställa att de olika sociala och etniska grupperna inkluderades och representerades i regeringen. Det är ofta inte tillräckligt i den här typen av stridigheter, där val utan regler om rättvis representation och liknande ofta leder till en återgång till forna konflikter.

Bristen på adekvata samhällliga institutioner innebar att enskilda individer ackumulerade politisk makt, vilket i sin tur ledde till en fortsättning inom staten Sydsudan på de orättvisor som en gång orsakat kriget. Detta bekräftades i konflikt- och säkerhetsexperten Richard Reeves granskning av den sydsudanska fredsprocessen 2012. Reeve understryker att både politikens beskaffenhet och marginaliseringen av olika grupper eller individer utanför en liten militärpolitisk krets skapar missnöje och fortsatta konflikter.⁶

Både på nationell och regional nivå klagar olika grupper i dag på bristande tillgång till makt och begränsade politiska möjligheter för dem som inte tillhör Sudan People's Liberation Movement/Army (SPLM/A). Fortfarande förekommer också oenigheter om vilken auktoritet en rad traditionella ledare de facto har.

Den pågående interna konflikten utlöstes av maktkampen inom det regerande SPLM, och bristen på politisk struktur och institutionella ramverk för hur politisk makt ska fördelas mellan de olika grupperna har bidragit till att överenskommelsen tagit tid att genomföra. Därtill blandade sig grannländerna i konflikten genom att stödja den part vars intressen gagnade det egna landet mest.

Men det går att skapa fred i Sydsudan, trots de många underliggande utmaningarna med att leda en multietnisk stat. Då måste man emellertid basera styrelseskicket på en princip om att makten ska komma nerifrån och därtill ha en inkluderande representation på alla nivåer inom administrationen.

Mali

Sedan 1990-talet har Mali ingått åtminstone fyra olika fredsavtal för att lösa konflikter till följd av bristande förvaltning och svagt styre samt den socioekonomiska marginaliseringen av landets nordliga delar.

Fredsavtalet den 11 april 1992 byggde bland annat på en decentralisering av makten, där det till och med infördes ett visst mått av

självstyre – främst rörande lokala tillgångar – i de norra delarna av landet. I en analys av decentraliseringsprocessen har professor Cheibane Coulibaly vid Mande Bukari-universitetet identifierat ett antal utmaningar för processens genomförande. Precis som i Sydsudan handlar det om var makten faktiskt finns. Coulibaly pekar bland annat på oklarheter beträffande den lokala administrationens autonomi och vilken status de lokalt valda representanterna har.

När allt kom omkring ledde det nya lokalstyret inte till en varaktig fred. En förklaring till det är att de samhälleliga institutioner som krävdes för att implementera processen och för att inkludera alla grupper inte var tillräckligt robusta eller tydliga, och inte heller adekvat finansierade.

Men också i det senast underskrivna fredsavtalet den 15 maj och 20 juni 2015 ses decentraliseringen som en viktig del i fredsprocessen. Därför är det viktigt att man nu tar lärdom av de tidigare erfarenheterna och uppmuntrar utvecklingen av samhällets institutioner, så att de kan utgöra den grund som krävs för en inkludering av utsatta grupper. Därtill krävs förstås en rimlig finansiering av de processer som man sätter igång.

Nordirland

Ytterligare lärdomar kan dras från den nordirländska fredsprocessen. I motsats till de andra exemplen har fredsavtalet i Nordirland från den 10 april 1998, Långfredagsavtalet, institutionaliserat maktdelningen i parlamentet. Enligt fredsavtalet måste bland annat båda parter (katoliker/nationalister och protestanter/unionister) stödja större beslut, för att försäkra sig om att inte endera parten helt dominerar församlingen.

Även rekryteringsprocessen till poliskåren institutionaliserades som en del av fredsprocessen. Detta för att öka tilltron och tilliten till de samhälleliga institutionerna där polisen ju är en viktig del. I den

poliskår som tidigare dominerats av protestanter fördelades i och med fredsavtalet tjänsterna jämnt mellan katoliker och protestanter.

Även om sekterism och ojämlikheter består i Nordirland har fredsprocessen hållit. Den politiska makten har varit inkluderande och hållit fast vid en både-och-princip. Detta syns till exempel i Sinn Féins och Demokratiska unionistpartiets lagstiftningsprogram från 2014 som fått rubriken *Together: Building a United Community Strategy*.

Ovan beskrivna exempel visar på vikten av vad jag kallar institutionell ingenjörskonst (*institutional engineering*), det vill säga att man tar hänsyn till institutionella förutsättningar i fredsprocessen och att man bygger stabila samhällliga institutioner som i sin tur kan förebygga fler konflikter.

En analys genomförd av konfliktforskaren Susan L. Woodward, om sambanden mellan konflikters grundorsaker och utformningen av olika fredsinterventioner, visar några av de faktorer som påverkar interventionernas resultat och ibland kan förklara varför freden inte finns sig.⁷ Woodward har undersökt ett antal olika modeller och pekar på att de ibland har skiftande och till och med motstridiga mål. I den så kallade liberala internationalism-modellen, som har den liberala demokratiska staten som mål, och som är mycket vanlig, finns det exempel på hur mål om att nå social jämlikhet krockar med mål om ekonomisk stabilitet. Det gäller till exempel privatisering, som ofta sägs gynna ekonomisk stabilitet men inte nödvändigtvis bidrar till förbättringar inom sociala sektorer som hälsa och sanitet.

Denna kritik är relevant, men den liberala internationalismen och den fredsmodell som bygger på den spelar trots allt en avgörande roll. Modellens huvudingredienser är just sådant som en god förvaltning, demokrati, rättssäkerhet och respekt för mänskliga rättigheter, vilket ju är essentiellt för att lösa konflikter kring exkludering och

dålig förvaltning. Detta är vanligt i många konfliktutsatta områden, inte minst i de länder som diskuterats här. Därför kan fredsbyggande interventioner baserade på de liberaldemokratiska idealen hantera de vanligaste institutionella hindren i konfliktutsatta länder. Liberaldemokratiskt fredsbyggande leder alltså – trots allt – till att man i länder med stora interna konflikter integrerar olika grupper och ger dem möjlighet att delta både socialt och politiskt.

Det är således snarare den fredsbyggande praktiken, inte modellerna eller teorierna, som har allvarliga brister. Bland annat handlar detta om en otillräcklig uppmärksamhet på de samhälleliga institutionerna och hur de byggs upp, och en bristande förståelse för hur viktiga de är för att skapa en varaktig och hållbar fred.

Vägen framåt

Lejonparten av de områden där det i dag råder konflikt lider av bristfällig politisk styrning. Man har helt enkelt inte lyckats möta medborgarnas behov av att delta, vilket ju är en av den liberala demokratis grundpelare. Sedan kalla kriget upphört har de flesta större inomstatliga konflikter dominerats av problem som har att göra med etnisk och regional marginalisering, ojämn tillgång till ekonomiska och politiska möjligheter, brist på talan och representation i politiska processer samt otillräckligt deltagande i beslut som påverkar medborgarnas egna liv. De här frågorna kan dock hanteras med hjälp av de verktyg som den liberala internationalismen erbjuder, förutsatt att de demokratiska värden som erbjuds i fredsprocessen är anpassade till de lokala omständigheterna.

Som det visade sig i tre av de exempel som tagits upp här, ökar risken för en återgång till våld som medel för att lösa oenigheter om man misslyckas med att stärka jämlikhet och inkludering i beslutsprocesserna. Bara i Nordirland har den fredliga utvecklingen hållit i sig, och det beror på att man där skapade ett institutionaliserat sam-

arbete tvärs över de forna konfliktlinjerna. Än i dag är det konsolidering man strävar efter.

Eftersom parterna i inomstatliga konflikter måste leva sida vid sida i samma miljö, behöver de först och främst komma överens om den jämlika samexistensen – det går helt enkelt inte att se förbi det. Först i nästa steg behöver de fundera över hur de ska lösa sina motsättningar utan att ta till våld. En grundsten i fredsbyggandet är alltså stöd till de stridande parter som ska övervinna sina respektive ursprungliga positioner och identifiera nya alternativ som tillfredsställer dem båda två – detta kallar jag för en både-och-lösning. Dessutom måste de här processerna översättas till inkluderande handlingar och rättvisa samhälleliga institutioner om freden ska bli varaktig.

En sådan inkluderande både-och-lösning är nödvändig både för att identifiera en gemensam väg ut ur konflikten och för att realisera processen. Att sedan institutionalisera denna relation – till exempel som man gjort i Nordirland – spelar en avgörande roll för fredens kvalitet.

Noter

1. European Commission, *Joint Communication to the European Parliament and the Council. The EU's Comprehensive Approach to External Conflicts and Crises*, JOIN (2013) 30 final, Brussels, 2013, www.eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131211_03_en.pdf, hämtat 4 januari 2016; Council of the European Union, Council Conclusions, "Increasing the Impact of EU Development Policy: An Agenda for Change", 3166th Foreign Affairs Council Meeting, Brussels, 14 May 2012, www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/130243.pdf, hämtat 4 januari 2016.

2. The World Bank, *Conflict, Security and Development*, World Development Report 2011: Overview, s. 2.

3. Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means*, London: Sage Publications, 1996, s. 265.

4. Johan Galtung, *Transcend and Transform: An Introduction to Conflict Work*, London: Pluto Press, 2004.

5. Conciliation Resources, *Accord Programme: Engaging Groups in Peace Processes (Burundi Primer)*, www.c-r.org/downloads/BurundiPrimer_EAG.pdf, hämtat 4 januari 2016.

6. Richard Reeve, *Peace and Conflict Assessment of South Sudan*, International Alert, 2012, s. 28, www.international-alert.org/sites/default/files/publications/201207PeaceSouthSudan.pdf, hämtat 4 januari 2016.

7. L. Susan Woodward, "Do the root causes of civil war matter? On using knowledge to improve peacebuilding interventions", *Journal of Intervention and Statebuilding*, vol. 1(2), 2007, s. 143–170.

Skam, skuld och upprättelse

Ivana Maček

Barn påverkas av sina föräldrars krigsupplevelser. Även de som är födda i Sverige berörs av föräldrarnas erfarenheter av kriget i Bosnien.

Från tidigare forskning – huvudsakligen om erfarenheter från Förintelsen – vet vi att föräldrar som erfarit någon form av massivt politiskt våld tenderar att antingen helt undvika ämnet eller överösa barnen med minnen, minnesceremonier och till och med döpa barn efter dödade familjemedlemmar. I min forskning undersöker jag följderna för barn av ett krig som var väldigt annorlunda än Förintelsen. Syftet är att se vilka fenomen som är generella och vilka som är mer bundna till sitt sammanhang. Forskningen handlar om överföring av krigserfarenheter mellan generationer i Sverige, närmare bestämt mellan föräldrar som lämnade Bosnien och Hercegovina till följd av kriget, och deras barn som föddes i Sverige. Vad vet barnen om 1990-talets krig i Bosnien, vad vet de om sina föräldrars erfarenheter, vilken bild har de av kriget och hur beskriver de det?

Forskningen bygger på intervjuer gjorda under 2014 och 2015 med ett tjugotal familjer där jag talat både med barnen och föräldrarna om kriget och vilka upplevelser de har av kriget, och för barnens del om föräldrarnas upplevelse av kriget. Jag kom i kontakt med olika

familjer dels genom mina bekanta och dels via bosniska föreningar i Sverige. De flesta intervjuer gjorde jag i familjernas hem, men med varje familjemedlem separat. Detta för att skapa största möjliga trygghet för de intervjuade. För att få så exakt material som möjligt har jag med de intervjuades tillstånd spelat in alla intervjuer och senare transkriberat dem. Att jag skulle spela in intervjuer, samt att allt som sades skulle förbli anonymt, har jag bestämt med de vuxna i förväg. Allt som allt blev det över 80 intervjutimmar med över 50 personer. En del informanter har jag träffat flera gånger, och med några av dem håller jag regelbunden kontakt. Förutom det har jag deltagit i aktiviteter och festivaler som hölls av föreningar där jag har kunnat uppleva och observera vilken plats kriget och krigserfarenheter har för både föräldrarna och barnen i Sverige i dag. Sist men inte minst har jag en del väsentliga gemensamma drag med mina informanter. Jag är född i det forna Jugoslavien, och trots att jag inte kom till Sverige på grund av kriget utan av egen vilja, har jag själv upplevt kriget i Bosnien under fältarbetet för min doktorsavhandling, och har ett barn som är fött i Sverige efter kriget. Allt detta öppnade många dörrar som hade förblivit stängda för någon som inte har samma bakgrund. Det gjorde det också möjligt för mig att använda mig av mina egna erfarenheter och reflektioner när jag pratade med mina informanter, ställde frågor och delade med mig av mina erfarenheter och tankar. På det viset kunde jag använda mig av den antropologiska metoden av deltagande observation, och vidga mitt material från intervjuer.

Bosnier i Sverige

Människor från Bosnien som har fått asyl i Sverige har klarat sig ovanligt bra jämfört med andra invandrade grupper i Sverige. En undersökning från 2007 visar att 80 procent av dem som kom från Bosnien i början under 1990-talet hade arbete nio år efter att de

kommit hit. Det påpekas ofta att deras barn har en hög utbildningsnivå – ungefär 80 procent av dem läser eller har läst vid högskolor och universitet.

Genom mina samtal med både föräldrar och barn har jag fått den bilden stärkt. I analysen som följer kommer vi att möta ovanligt kapabla och ambitiösa barn, födda och uppvuxna i Sverige, och deras bild av det krig som förde deras föräldrar hit.

Det sägs ofta att den bosniska flyktinggruppen var ovanligt högt utbildad från början, och att många kom från städer. Det stämmer, men mitt material visar att det inte finns några större skillnader mellan högt utbildade stadsbor och de som saknade högre utbildning eller kom från landsbygden då det gäller förmågan att skaffa jobb och barnens utbildningsnivå och ambitioner.

Många av dem jag träffat påpekade att de inte hade upplevt kriget "på riktigt". Med det menar de att de inte varit i strid, inte varit sårade, fångade i koncentrationsläger, torterade eller våldtagna. Kriget har visserligen lämnat existentiella spår för resten av deras liv, men de har ändå inte blivit traumatiserade. Det är underförstått att de med "riktiga" krigserfarenheter, de som blev traumatiserade, har haft det svårare att tillgodogöra sig de möjligheter som funnits i Sverige.

De människor som jag mött som faktiskt har varit i strid, sårats, torterats eller suttit i koncentrationsläger, skiljer sig dock inte avsevärt från de andra – också de och deras familjer har klarat sig bra i Sverige. Även när en eller kanske flera medlemmar i familjen torterats, traumatiserats och skadats för livet med psykiska men och förtidspensionering som följd, har andra i familjen kunnat utbilda sig, blivit eftertraktade yrkesmänniskor, säkrat en bra levnadsstandard och kunnat hålla ihop familjen.

I de familjer som den här artikeln är baserad på har ungefär hälften av barnen haft minst en förälder som har "riktiga" krigserfarenheter. Av de andra föräldrarna, de utan "riktiga" krigserfarenheter, beskriver nästan alla minst en situation där de trott att de skulle bli dödade

under kriget, de alla har levt på svältgränsen en tid, varit under beskjutning och/eller förföljda av myndigheter, och alla har övergett sina hem, jobb, familj och vänner utan att veta vad som väntade dem i Sverige.

Livet i krig – barnens förståelse och föreställningar

I vissa familjer var kriget ett samtalsämne som kom spontant. Det kunde ske genom att föräldrarna under exempelvis semestrar i Bosnien associerade något i vardagen till hur det var under kriget eller före kriget. Under sådana besök visade en del föräldrar, framför allt fäder, sina barn platser där för dem viktiga händelser ägt rum under kriget, men utan att då visa några känslor eller ge ideologiska förklaringar. Barnen tycks ha tagit in den informationen så som den har levererats – torra fakta utan någon större betydelse. Somrarna i Bosnien har för barnen varit ett tillfälle att träffa släktingar som nu är spridda runtom i världen, vara lediga, leka, bada och äta glass. De har upplevt ett sätt att umgås som de uppfattat som varmare och mer spontant, men de har också haft det tråkigt då det inte alltid funnits jämnåriga med samma intressen. Nästan alla har dock förstått att dessa besök betytt mycket för föräldrarna, som haft fullt upp med att träffa vänner, grannar och släktingar.

I en del familjer talades det aldrig om kriget – varken generellt eller om vad föräldrarna varit med om. Några barn berättade att de frågade sina föräldrar när de velat veta mer, men flera har känt att föräldrarna inte velat berätta. En del uppgav att de trodde att krigsupplevelserna var jobbiga för föräldrarna och att de därför av hänsyn inte frågat föräldrarna om dem. Andra menade att de förstätt att föräldrarna ville skydda dem från obehagliga berättelser. Många förstod också att föräldrar hade svårt att berätta om kriget för att det var komplicerat – de ville inte förenkla och förmedla bilden av krigets orsaker i termer av etnisk fiendskap. Det uppfattade barnen som en

förklaring till varför en del föräldrar hade svårt att berätta när barnen var mindre.

För många av de barn jag intervjuade blev vänner som kom på besök ett indirekt sätt att få veta mer om föräldrarnas erfarenheter från kriget. När föräldrarnas vänner kom förklarade föräldrarna ofta hur de kände varandra och det visade sig nästan alltid handla om kriget. Barnens vänner kunde mer obekymrat fråga direkt om kriget och föräldrarna brukade då svara. En annan källa till information om kriget var när någon av mor- eller farföräldrarna hade tid med barnbarnen; då kom berättelser om hur det var förr i världen, både före och under kriget.

Äldre tonåringar och unga vuxna

De flesta av de äldre barnen jag intervjuat, tonåringarna och de unga vuxna, kunde själva ta reda på fakta om kriget om de var intresserade av det. Många hade exempelvis skrivit uppsatser om kriget i skolan. De ville dock veta mer om föräldrarnas känslor. När de försökte föreställa sig hur det var för föräldrarna, kände de mest ur sitt eget perspektiv: överväldigande rädsla eller en mer otydlig tyngd och ett obehag, som inte sällan knöts till förstörda byggnader som de kunde se vid besök i Bosnien. De berättade för mig att de inte kunde föreställa sig hur det var för föräldrarna under kriget, och inte riktigt kunde få ihop dagens familjeliv med familjens förflutna.

En viss ambivalens var tydlig hos de flesta i den här gruppen. I första hand fanns en osäkerhet kring bristande kunskaper om kriget och föräldrarnas erfarenheter. Å ena sidan skämdes de för att de inte visste så mycket om kriget som de tyckte att de borde, å den andra kände de ett motstånd mot att fråga föräldrarna om kriget, eftersom de uppfattade att föräldrarna varit med om så svåra och känsliga upplevelser att de hade svårt att tala om dem. Liksom de mindre barnen uppfattade även de äldre att föräldrarnas ovilja att berätta var

ett sätt att skydda dem från obehagliga detaljer, men också från nationalistiskt betonade förenklingar i en ytterst komplicerad historisk tragedi.

Alla uppfattade sina föräldrar som starka människor, med hög arbetsmoral och höga livsambitioner som de också lyckats förverkliga. Detta satte en tydlig press på barnen, som visserligen sade sig vara nöjda med att de blivit tvingade att arbeta hårt, men som också var tveksamma till **föräldrarnas oförmåga att, till följd av sina ambitioner, njuta av livet här och nu.** De flesta kände stor respekt för föräldrarnas erfarenheter och livsval, och eftersom föräldrarna oftast haft barnens bästa i fokus, kände barnen stark lojalitet med deras livsstil och också en skyldighet att arbeta lika hårt.

Sommarsemestrarna i föräldrarnas hemland var ytterligare en källa till ambivalens för de äldre barnen. De förstod att det betydde mycket för föräldrarna att återknyta kontakten med släktingar, vänner och grannar, men hade själv andra preferenser. De flesta tyckte bättre om solsemestrar vid kroatiska kusten, vilket ofta följde på resorna till Bosnien, för då kunde de vara lediga tillsammans som familj. De vuxna barnens planer för de viktiga semesterveckorna låg inte heller i linje med föräldrarnas behov. De uppgav i intervjuerna att de var mer intresserade av att tillbringa tiden på andra platser, med vänner och partner som inte nödvändigtvis hade rötter i Bosnien.

De flesta av dem som jag intervjuat kände sig dock starkt kopplade till Bosnien, även om ingen ville leva där. De uttryckte heller ingen tvekan kring sin svenska identitet, men var stolta över de bosniska eller ex-jugoslaviska inslagen i sitt och sina föräldrars beteende och personlighet. En ung kvinna berättade som exempel på detta att hon inte tyckte det var pinsamt utan skönt att hennes mor brukade pussa på hennes besökande väninnor, trots att det chockerade vännerna.

De intervjuade barnen sade sig trivas i Sverige för att samhället är välordnat och ger dem många möjligheter till en bra framtid. De värdesatte svenska ideal om alla människors lika värde och de demo-

kratiska rättigheter som finns här. Ändå sågs de ofta som utlänningar i sin kontakt med det svenska samhället.

En del av dem funderade över sina föräldrars val och livslärdom, som handlade dels om att arbeta hårt och göra rätt för sig, dels om att vara solidarisk med andra. Ibland kändes detta som en paradox. Vad hade hänt med föräldrarna om de hade väntat på att någon skulle vara solidarisk och ta hand om dem? frågade många av dem retoriskt.

Ändå tycks de flesta av de barn jag träffat ha tagit till sig föräldrarnas syn på livet. De kände att de hade ansvar såväl för att lyckas, som för att föra vidare idealen om allas lika värde och solidaritet med andra. Det är ideal som passar både en svensk urban medelklass och en tidigare jugoslavisk. De gamla jugoslaviska idealen om ”broderskap och enighet” (*bratstvo i jedinstvo*), som i grund och botten handlade om alla människors lika värde och solidaritet och som många föräldrar kommit till Sverige med, klingade väl med de svenska urbana medelklassungdomarnas ideal som barnen i den här undersökningen umgåtts med. Den typen av uppfattningar hade dessutom stärkts av kriget – föräldrarnas krigserfarenheter hade tydligt lärt dem att det kunde vara direkt farligt att döma folk efter religion, nation, utseende eller ursprung.

Alla barn menade att kriget och flykten till Sverige påverkat deras föräldrar i grunden. De flesta upplevde att föräldrarna hade blivit starkare och bättre människor; många uppfattade att föräldrarna hade blivit mer ängsliga vad det gällde barnen, men det hade de överseende med.

Skam och skuld i ett internationellt perspektiv

Det barnen kanske har svårast att handskas med beträffande föräldrarnas erfarenheter är den känslomässigt tunga och ofattbara sidan av kriget, den som de fortfarande ser i de förstörda byggnaderna och

i spåren av granatexplosionerna. De uppger i intervjuerna att detta är något som de ofrånkomligt känner i kroppen som ett obehag av varierande styrka. Visst har många av de förstörda byggnaderna, också föräldrarnas hus, byggts upp, och flera föräldrar hade berättat att husen blivit finare än vad de varit förut. Men föräldrarna har också berättat historier om de granater som tog sig in i husen. Det är den här aspekten som barnens föreställningar fångar. Hur kändes det för mamma att vakna av att granaten flög genom sovrumsväggen? Hur var det för pappa att sitta i koncentrationsläger utan mat, och där de slog folk? En ung vuxen son i en av de familjer som jag intervjuat berättar om detta. Båda föräldrarna satt i koncentrationsläger, och pappan hölls kvar och torterades. Sonens undran hur detta kändes delade han med många barn. Under intervjun kom vi in på att han inte förmådde fråga sina föräldrar om detta. Och fadern hade inte heller haft något bra svar att ge sin son, när jag frågade honom. Hur mycket barnen än har försökt skaffa sig kunskaper och reflektera för att göra själva kriget hanterbart, finns en obegriplig och hotfull sida kvar.

Men de förstörda byggnaderna vittnar inte bara om rädslan för att bli skadad eller dödad. De berättar också om två andra starka känslor som barnen själva inte har erfarit: ilska och sorg. Hos föräldrarna som jag talat med fanns en ilska över att de tvingades fly för livet samtidigt som de kände en dold, djup sorg över en plats och ett sätt att leva på som gått förlorat – en sorg som de äldre barnen kunde fånga upp bland annat under besök i Bosnien. Otydligheten i känslorna av tyngd och obehag som barnen berättar om i intervjuerna kommer från det faktum att det är föräldrarnas upplevelser och inte barnens egna som känslorna hanterar.

För de flesta jämnåriga i Sverige är det möjligt att inte bry sig om krig, men för de barn vars föräldrar har levt i ett krig går inte det. Den hotfulla och ofattbara sidan av kriget fanns också under själva kriget i Bosnien, men där försvann den hela tiden i de nödvändiga hand-

lingarna i nuet – människor var tvungna att handskas med sin dagliga överlevnad och hade inte mycket utrymme att ta itu med skrällen, ilskan, sorgen och den överklighetskänsla som kriget ibland gav. Man kan säga att även barnen i Sverige har försökt att handlingskraftigt möta denna obehagskänsla då de gett sig in på att utforska kriget och exempelvis skriva uppsatser om det. Men uppsatserna höll sig på en logisk och faktisk sida, och de har inte kunnat upplösa känslan av att deras familj varit med om något obegripligt.

Jag kallar det här fenomenet för en "sekundär erfarenhet": en erfarenhet som inte är ens egen och därför inte går att komma åt. Det faktum att de flesta barn uttryckt skam över att de inte visste mer om kriget och föräldrarnas upplevelser – trots att de hade lärt sig mycket fakta, och trots att de kände att föräldrarna inte *ville* berätta mer – vittnar om att barnen hade en inre, omedveten, förståelse av att här fattades det ursprungliga erfarenheter för att handskas med känslan. De upplevde bristen på krigserfarenheter som en brist i sin egen person, därav skamkänslan. Föräldrar med svåra och till och med traumatiska erfarenheter kan ofta komma åt den ursprungliga upplevelsen, och på det viset förstå känslor och integrera dem i form av minnen. Men barnen hade ingen ursprunglig upplevelse, och ingen-ting att minnas, bara sina "sekundära erfarenheter".

Överföring av känslomässiga erfarenheter på det här inexacta sättet ligger till grund för det som har kallats för "sekundär traumatisering", och handlar om psykiskt överväldigande upplevelser hos familjemedlemmar som själva inte har varit utsatta för massivt politiskt våld. Jag har inte sett någon sekundär traumatisering hos barnen i min undersökning, vilket kan bero på att de tagit till sig sina föräldrars livsstrategi när det gällt att handskas med upplevelser som hotat att bli övermäktiga: de har handlat kraftfullt och utan rädsla, oavsett hur mycket jobb och ansträngning som krävts. Alla uppsatser om kriget i Bosnien som de flesta unga vuxna har skrivit under sin skoltid i Sverige utgör bevis på denna stora arbetsinsats och

intellektuella ansträngning. De har gjort obehagskänslorna hanterbara och inte låtit dem påverka livet i någon större utsträckning.

De flesta äldre barn uppfattade föräldrarna som starka människor och som sina förebilder, medan de yngre inte var lika upptagna av just denna aspekt. Möjligen för att det är först i tonåren som barn slutar att ta föräldrar för givna och börjar fundera på hur de har blivit de människor som de är. De yngre barnen tog troligen sina föräldrar för givna, medan de äldre var överens om att kriget hade gjort föräldrarna till just de starka och framgångsrika människor som de var. Föräldrarnas livshistoria hade lärt barnen att allt kunde försvinna plötsligt, att man måste leva "i nuet" som barnen ofta uttryckte det, och anstränga sig själv för att skapa sina livsvillkor. Barnen har upplevt en press från föräldrarna, men de har också själva känt en plikt gentemot dem, en skyldighet att förverkliga deras förväntningar och ta vara på de möjligheter som erbjöds dem. Denna skuld känsla gentemot föräldrarna har beskrivits också i forskningen om erfarenheterna av Förintelsen, och den har vissa gemensamma drag också med "de överlevandes skuld" gentemot dem som dog.

Upprättelse i ett internationellt perspektiv

Barnen i mina intervjuer har som jag nämnde ovan integrerat föräldrarnas uppfattningar om alla människors lika värde. Eller omvänt, formulerat utifrån föräldrarnas krigserfarenheter: att döma folk efter religion, nation, utseende eller ursprung är inte bara dumt och oetiskt, utan också farligt. Det kan leda till krig, något som barnen i föräldrarnas efterföljd ansåg oförsvarbart. I det här sammanhanget passade de gamla jugoslaviska idealen om "broderskap och enighet" som sagt väl med idealen hos de svenska urbana medelklassungdomar som barnen i min undersökning mest umgåtts med. Möjligen hade ungdomarna med bosniska föräldrar större medvetenhet och allvar, och hade därför sökt mer kunskap och tänkt mer på dessa

frågor än deras genomsnittliga jämnåriga i Sverige. Men de ideologiska ståndpunkterna hade enligt barnen på ett oproblematiskt sätt integrerats i det nutida svenska ideologiska sammanhanget, vilket underlättade barnens identitetsskapande och känsla av att vara svenskar snarare än bosnier eller invandrare. Det faktum att de ofta på grund av namn och utseende identifierades som icke-svenskar skapade därför en del ambivalens, och i några få fall till och med en känsla av utanförskap.

Än mer ambivalens fanns i relationen till Bosnien, framför allt bland de äldre barnen som jag talade med. Medan de yngre barnen följde med familjen och oftast hittade åtminstone någon jämnårig som de kunde leka med, hade tonåringarna och de unga vuxna svårare att hitta likasinnade och kände att de inte riktigt tillhörde samhället, inte minst till följd av sina dramatiskt annorlunda levnadsvillkor och politiska erfarenheter från Sverige. Trots det förstod de och respekterade föräldrarnas behov av besök i Bosnien.

Det här fenomenet, där barngenerationen inte har lika meningsfulla kopplingar till ursprungslandet, är känt också från andra migrations-sammanhang som inte har direkt med krig att göra.

De äldre barnen i mina intervjuer verkade mest förbluffade över att ett krig kunde ske, något som förenade dem med de flesta andra jämnåriga i Sverige. De äldre barnen betonade gärna föräldrarnas framgångsrika flykt och situation här i Sverige, vilket ofta sågs som en upprättelse. Genom sitt hårda arbete i det fredliga Sverige ansågs föräldrarna ha fått upprättelse för den förnedring som de upplevt i kriget. För det fick de barnens stora beundran, och i likhet med barn till förintelseöverlevare kände barnen en stark förpliktelse att fullfölja föräldrarnas seger över kriget genom att lyckas i livet.

Forskningen om framför allt Förintelsen, men också om några andra fall av massivt politiskt våld, har gått isär när det gäller det sätt på vilket föräldrarnas erfarenheter kan påverka barnen. Den första forskningen som kom efter andra världskriget menade att barnen till

överlevare hade svårare att klara sig i livet än andra jämnåriga, men senare forskning har visat att det också kunde vara tvärtom: att barnen kunde bli stärkta av föräldrarnas erfarenheter. I min undersökning förekommer nästan enbart starka barn, men det som framför allt är genomgående är att deras föräldrar har visat styrka och handlingsförmåga i svåra situationer och kunnat skapa en bättre framtid för sig själva och sina familjer. Det är i så fall inte kriget i sig som skapar starka personer, utan snarare att handlingskraftiga föräldrar får handlingskraftiga barn. I jämförelse med de få undersökningar som är gjorda i Bosnien efter kriget, står det klart att en annan viktig faktor för barnens framgång och välmående varit just den svenska omgivningen som möjliggjort föräldrarnas yrkesmässiga etablering, en relativt hög levnadsstandard, möjlighet till utbildning och rörlighet för både föräldrar och barn, samt ett politiskt öppet, nyfiket och respektfullt klimat.

De yngre barnen och deras teckningar

Tidigt i undersökningen märkte jag att yngre tonåringar och barn blev blyga för mig – en främling, som kom för att prata med dem och deras föräldrar om kriget. Därför bad jag föräldrarna att se om barnen ville rita en bild av hur de föreställde sig kriget och sedan bara förklara bilden för mig när jag kom. Här tänkte jag presentera fyra av dessa teckningar och barnens förklaringar av vad bilderna föreställer.

Vi börjar med en åttaårig pojke vars far kom från Bosnien och vars mor var svensk. När han frågade om kriget och varifrån fadern kom, tog fadern med honom på en resa till sin forna hemstad. På teckningen (1) ser vi ett rött höghus och en grön pansarvagn med fönster och kikare, eld som börjar flamma framför huset och höga vita moln längst upp. Alla fönster på huset är förstörda och glasskärvor syns tydligt, men dörren verkar hel, och kanske bor det folk där inne. Det

2

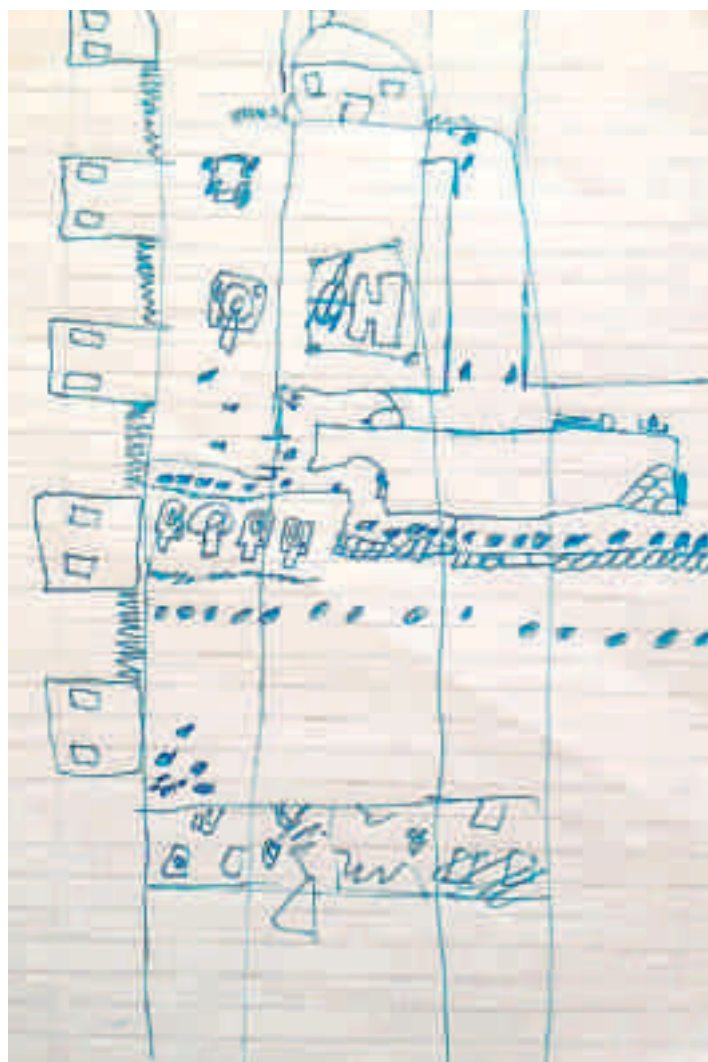

finns också spår av granater på fasaden, och det finns även något på taket, möjligen en veranda.

Liksom för de äldre tonåringarna och de unga vuxna, var det mest karaktäristiska intrycket av kriget för den här pojken de förstörda husen som fortfarande fanns kvar. I det röda huset hade han fångat det som är barnens vanligaste uppfattning av kriget: skräck och ilska över all den onödiga förstörelsen.

Det är intressant att jämföra den här pojken teckning med teckningen (2) av en jämnårig flicka vars båda föräldrar från Bosnien, och vars familjer hade drabbats hårdare än pojken. Dock fanns det även i den här familjen en vilja att berätta för barnen om kriget.

På flickans teckning finns det en pansarvagn med en arg man med mustasch som skjuter en rund bomb som ser ut som en rymdraket med radarvåg och bränsleled. Här finns också en helikopter med

två allvarliga kommandosoldater. Det finns två vägar lite längre bort; på den vänstra ligger en person som ropar på hjälp, på den högra kommer en polisbil i hög fart. Fåglar syns mot den blå himlen. Framme i gräset ligger en blodig död människa. En sårad hund skäller, en pojke i grönt springer och gråter. Någon som inte syns på bilden säger "kom" till en större flicka i blått med långt brunt hår, som säger "jag vågar inte" och gråter för att hon har blivit slagen eller skjuten i armen.

Polisbilen på bilden är inte framme hos den döde, och upplevelsen av att hjälpen inte kom fram i tid eller inte alls kom fanns hos alla äldre tonåringar jag pratade med. Också de yngre vuxna som jag intervjuade menade att omvärlden inte hade hjälpt till tillräckligt. Det påverkade föräldrarnas erfarenheter fortfarande tjugo år senare.

Det enda som det inte talades mycket om, apropå denna teckning, var just de elaka fiendesoldaterna. De flesta av de unga vuxna påpekade därtill att de inte ville ge sig in i förenklingar och var noga med att betona alla människors unika och lika värde – de ville därmed inte dra in etnicitet eller grupptillhörighet som en förklaring till kriget.

Nästa teckning (3) är ritad av en elvaårig pojke och föreställer skyttegravar, soldater (markerade som prickar), pansarvagnar, bakom dem en helikopter och en bil samt ännu längre bak en oförstörd moské. Längst fram på bilden finns förstörda hus och några människor. På vänster sida är det en rad av anonyma hela hus med gräsplättar.

I mitten händer det saker: militärbasen med soldater (prickar) som skjuter, en bil som står parkerad (men går att köra), längre fram förstörda hus med krossade glasrutor och något (en triangel) som har ramlat på husen, någon ligger framför husen och några soldater försöker hjälpa (flera prickar på den vänstra sidan).

Den sista bilden (4) visar tydligt det som är mest påfallande för barnen när de berättar om hur de uppfattar kriget: spår av granat-

explosioner. Till det har tecknaren lagt till två scener: när hans mors rum träffades av en granat, vilket var en av hennes mest dramatiska krigsupplevelser, och en bild av den förstörda staden.

MO YAN

Det röda fältet

Järnnävarnas kulor flög rakt upp i luften och Jiao Gao-soldaterna, som ryckte allt närmare, kastade ett dussin granater mot männen som slängde sina vapen och sprang i panik, förföljda av det obarmhärtiga splittret som skar sönder deras kroppar. Den här omgången handgranater drabbade också musikanterna, lejonen och männen på styltor. Spelmännens sorgsna toner steg genom luften tillsammans med deras avslitna lemmar och föll långsamt till marken igen. Männen på styltorna hade benen fastbundna och det var svårt för dem att ta sig någonstans; i kaoset knuffades de flesta av dem ned från vägen där deras träpinnar till ben fastnade i den svarta jorden och planterade dem i sorghumfältet som vissnade träd. De som träffades av granatsplittret skrek ömkligt med ansiktena förvridna av skräck.

När Fem Trassel såg Järnnävarnas nederlag uppe på vägen blev han orolig och förvirrad. Ilsken hackade han vilt med svärdet mot männen runt omkring honom och den fläckiga hästen bet alla som kom i närheten som om den hade varit en hund. Framför och bakom honom genljöd det klara ljudet av svärd som skar genom kött och de dödsförskräckta människornas vansinniga skratt.

Översättning Anna Gustafsson Chen

Mo Yan betyder "Tala inte", och det är författarnamnet för den kinesiske författaren Guan Moye, nobelpristagare i litteratur 2012. Han skrev sina första texter just som soldat. I *Det röda fältet* (1987) berättas bland annat om den japanska ockupationen av Manchuriet som inleddes 1931 och senare ledde till andra kinesisk-japanska kriget 1937–1945.

Liksom i många andra av Mo Yans böcker skildras Kinas moderna historia i *Det röda fältet* utifrån enskilda, vanliga människors perspektiv – från fattigdomen via kamp mot banditer och myndigheter till kampen mot japanerna och ockupationen. 1937 ockuperade japanerna Shanghai, Nanjing och delar av Shanxi. Mellan 200 000 och 400 000 beräknas ha dött i den så kallade Nanjingmassakern, då japanerna luciadagen 1937 enligt vittnen intog staden, våldförde sig på kvinnorna och dödade alla män som antogs vara soldater. Det har förstås diskuterats vad som fick de japanska soldaterna att begå sådana övergrepp. Masshysteri? Det totala förbudet mot att kapitulera? Att man fostrats till soldat sedan barnsben? Den strikta hierarkin mellan de samurajfostrade officerarna och deras beredvillighet att dö och de lägre, fattiga, meniga soldaterna, klent utrustade och ofta sedda som kanonmat?

Övergreppen och dödandet i Nanjing påverkar än i dag relationen mellan Kina och Japan.

Red.

ANDREAS GRYPHIUS

Es ist alles eitel

HWart man sijn Ögon här i denna Werlden wänder/
Det fåfångt är all'städz/ sigh hoopetals framteer/
Det nu i Bloma står/ man snart nedtrampat seer/
Det som byggis vp i Dagh/ rijffz medh förwetne händer
I mårgon neer igen: Medh ach sin lefnad änder
Rätt oförmodelig/ den nu så tråtziget leer.
Den hårda Marmorsteen sigh och omsijder geer;
Ty tiden fräter vp alt medh deß hwassa tänder.
Snart teer sigh lyckan an/ snart dundrar plågor mång
Bedriffers stora Loff förswinner på en gång.
Ach! Ach hwad är thet alt/ som wij så högt här skatta?
En skugga/ Blomster/ Röök/ en Bläd'r en fåfång Dröm.
Alt/ alt/ O tijdsens Speel! Bortrinner lijk en Ström;
Doch will det ewigt är/ slätt ingen rätt betrachta.

Såväl de stora krigen under 1600- och 1700-talen som första och andra världskriget framkallade starka litterära reaktioner. Men bataljerna har inte bara lett till att man reflekterat över krigets fasor – man har även begrundat dess motsats, freden. Det är dock krigsskildringarna man minns tydligast.

I Tyskland rasade mellan 1618 och 1648 det trettioåriga kriget. Ruiner producerades dagligen. Den i Glogau i Schlesien (nuvarande Polen) födde diktaren och dramatiken Andreas Gryphius (1616–1664) är sänär som på två år jämgammal med detta blodiga krig, och flera av hans dikter kan ses som direkta reaktioner på det. Sonetten "Es ist alles eitel" (Allt är fåfängligt) från 1643 är en betraktelse över förgängelsen, som är kronisk och drabbar alla som lever. Dikten genomsyras av *vanitas*-metaforik (av lat. *vanus*, 'tom, fåfång, meningslös').

De abstrakta stämningarna och känslotillstånden gestaltades i tidens litteratur och måleri emblematiskt – med hjälp av sinnebilder som dödskallar, timglas, benknotor, slocknade ljus, bortvirvlande rök, spruckna glas, vissnande blommor, brutna grässtrån och såpbubblor. En spöklik undergångsvärld blir i "Es ist alles eitel" resultatet av krigets och förgängelsens framfart, en värld där mänsklig lycka förbyts i olycka lika rappt som man vänder handen. Hos Gryphius är världen ingenting annat än en smyckad ruin, en utstyrd öken. Döden är inskriven i födelsen: människan föds inte till livet utan till döden – och hon dör dagligen.

"Es ist alles eitel" finns i en samtida svensk översättning av den i Åbo verksamme poeten och professorn i vältalighet Daniel Achrelius (1644–1692). Den publicerades 1692 i boken *MORALIA, eller Några korta Regler* under titeln "Den Siunde Reglan".

D.M.

Propaganda bringar ordning i krigets kaos

ANNA MARIA FORSSBERG

1600-talets krigspropaganda i Sverige och Frankrike skulle få människor att bidra med skatter och soldater. Genom kyrkan förmedlades bilden av ständigt segrande kungar, trots att krigets vardag såg helt annorlunda ut.

På 1600-talet spred de ständiga krigen död och kaos på den europeiska kontinenten. Hundratusentals civila tvingades på flykt undan de marscherande arméerna och de stridande soldaterna visste att deras egna överlevnadschanser var mycket små. Trots kungamaktens starka ställning var det nödvändigt att försöka mobilisera befolkningen. Krig och skattehöjningar var impopulära och de styrande ville gärna få igenom sin politik utan alltför många bondeuppror. Kriget framställdes således ofta som välorganiserat och vackert. Bataljmålningar är kanske det tydligaste exemplet. De visar ett slags fantasibild av hur kriget borde gå till: Överblick. Raka led. Ordning och reda. Skinande hjälmar och sablar. De positiva bilderna av kriget motsvarade ett behov hos makthavarna att legitimera det.

Både Frankrikes och Sveriges befolkningar fick uppleva fler krigs- än fredsår under perioden 1610–1710. De stred ofta på samma sida

i krigen och båda länderna är kända för att ha bedrivit skicklig propaganda. I den här artikeln jämför jag krigspropagandan i respektive land, och särskilt de tacksägelsebrev som spreds efter segrar. Finns det en gemensam berättelse om kriget, och hur ser den i så fall ut? I båda länderna hölls tacksägelsedagar (Te Deum) i kyrkorna efter segrar och de åtföljdes av en predikan som berättade om det slag eller den belägring som firades. Det var naturligtvis en tillrättalagd version som förmedlades – tacksägelsedagarna var ju en del av den kungliga krigspropagandan. Men texterna berättar om hur man såg på kriget, vad som ingick i krigets berättelse och vad som inte gjorde det. I denna artikel vill jag visa att propagandans sätt att bringa ordning i kaos var politiskt motiverat, men fick mer långtgående konsekvenser.

Krig på 1600-talet

I 1600-talets Europa var freden en nåd att stilla be om. Stora delar av Tyskland och Polen ödelades av passerande arméer, som krävde kontributioner eller helt enkelt försåg sig med vad de behövde genom plundring. Av denna krigiska tillvaro är det i dag slagen och kungarna som är ihågkomna (i alla fall några av dem). Men såväl slaget vid Lützen 1632 som det vid Poltava 1709 var undantag. Större fältslag ägde rum någon gång per år eller ännu mer sällan. Historikern John Lynn har betonat att det är omöjligt att beskriva Ludvig XIV:s krig på ett dramaturgiskt tilltalande sätt utan att göra våld på sanningen. Kriget var inte pärlband av dramatiska händelser. Lynn talar om tidens krigföring som ”war as process”. Fem saker karakteriserar detta: att slag och belägringar inte avgjorde kriget, långsamheten i operationerna, föresatsen att låta kriget föda sig självt, karaktären av utmattningskrig och den stora vikt som lades vid pågående diplomatiska förhandlingar.¹

Att bli uttagen till soldat i dessa krig eller att ta värvning minskade

ens chanser till ett långt liv radikalt: ungefär 85 procent av de svenska utskrivna soldaterna återvände aldrig hem. De allra flesta av dem dog av sjukdomar. Men även de som bodde på tryggt avstånd från krigsskådeplatserna drabbades. De fick ta avsked av söner, män, och grannar som aldrig återvände hem och de fick betala ständigt ökande skatter. Ett stort problem i alla krigförande länder var transporterna av soldater till fronten. Soldaterna behövde hjälp med mat, husrum och skjutsningar – något som ofta blev en obehaglig upplevelse för civilbefolkningen. Kriget medförde också andra krav: skansar skulle byggas, timmer skulle fällas, skor skulle skänkas till soldaterna och så vidare. Krigstillstånden hade dessutom en förmåga att upphäva tidigare överenskommelser. Kungen kunde motivera höga skatter med att de behövdes för att försvara landet, men när kriget väl var ett faktum, blev undersåtarna ändå tvungna att delvis sköta sitt eget försvar.²

Vår tids historiker har blivit allt mer medvetna om detta och börjat teckna militärhistoria utifrån vardagen i fält och ekonomiska och logistiska utmaningar. Dessa perspektiv är också ytterst närvarande i exempelvis Axel Oxenstiernas eller Richelieus brev. Men i statens information till undersåtarna var det helt andra berättelser som dominerade.

Information om kriget

Strategierna för att informera befolkningen om kriget skilde sig åt mellan Sverige och Frankrike. Generellt sett kan man säga att man i Sverige var betydligt mer angelägen om att tala till hela befolkningen, inklusive bönderna. Information om kriget spreds genom riksdagar, landshövdingar och fogdar, och framför allt genom kyrkan.

I Sverige hölls böndagar med obligatorisk närvaro tre eller fyra gånger om året och i början av året lästes en kunglig kallelse, ett böndagsplakat, upp från predikstolarna. Vanligen förklarade regenten

i dessa att kriget var ett gudsstraff som berodde på människornas synder.

Den franska propagandan riktades i första hand till rikets högre samhällsskikt och spreds genom tryckta tidningar och flygblad (sådana fanns även i Sverige, men nådde endast en begränsad krets). De franska prästerna var inte alls lika villiga att läsa propagandatekster från predikstolen som de svenska, men bidrog ändå i viss mån till krigens legitimering. Dels lästes särskilda böner i kyrkorna för att Gud skulle skänka framgång åt kungens vapen (så var det också i Sverige), dels firades tacksägelsedagar för segrar.

Vid en jämförelse mellan länderna är det tydligt att ekonomiska faktorer varit viktiga när det gäller vilka målgrupper man vände sig till. Även om de franska bönderna drabbades hårt av höga skatter var det främst andra grupper som kungen ville blidka: potentiella långivare och de olika parlament och andra institutioner som godkände finansiella förordningar. I källmaterialet omnämns kriget ofta, och det får motivera varför nya tjänster ska inrättas (ämbetsmännen fick köpa sina tjänster av staten) eller skatter höjas. När Frankrike startade krig kungjordes detta på gator och torg och också via olika juridiska instanser.

Om man jämför tacksägelseexterna med tidningarnas rapportering är likheterna stora när det gäller grundläggande fakta, men tidningarna var ofta mer detaljerade. Detta gäller i synnerhet i Frankrike där tidningarna och tacksägelserna fungerade nästan i symbios. Det var vanligt att tacksägelsebrevet var kortfattat men att en eller flera längre redogörelser publicerades i *La Gazette de France* precis före firandet.

Trots att informationssystemen skilde sig åt fanns det alltså ett gemensamt medium: tacksägelsedagarna. I båda länderna författades en text i fältkansliet eller av någon i kungens närhet som beskrev framgången. I Sverige lästes dessa texter upp i kyrkan, och för många var det förmodligen den bästa krigsrapportering de hade tillgång till.

Också i Frankrike fick människor kännedom om kungens framgångar via kyrkan, men texterna lästes inte upp högt. I stället tycks de främst ha använts som ett slags inbjudan till de olika personer och institutioner som förväntades delta i kyrkoceremonin; dessutom trycktes texterna ofta och fick därmed en vidare spridning.

Det intressanta med tacksägelsestexterna är att de tillåter en jämförelse av krigspropagandan i Sverige och Frankrike.

Krigsframgångar och segrar

Från och med respektive lands inträde i trettioåriga kriget firades tacksägelsedagar minst en gång om året och ofta mer, ibland så många som fyra–fem gånger. I Sverige utgick tacksägelserna från ett ”vi” – alla Sveriges invånare skulle tillsammans tacka Gud och sjunga lovpsalmen *O Gud vi love dig*. I Frankrike vände man sig, som tidigare nämnts, till en elit och psalmen *Te Deum Laudamus* framfördes av präster och kyrkomusiker. De franska texterna var kortare än de svenska, men trots det finns många dramaturgiska likheter. I båda fallen utgick texterna från händelser – de berättade om en belägring eller ett slag, men sa inte så mycket om kriget i stort. Inför firandet av *Te Deum* i Frankrike 1635 gav Richelieu instruktioner om att texterna skulle berätta om förluster på fiendesidan (med särskild tonvikt på högre befäl) och om erövrade troféer, samtidigt som det skulle framhävas att de egna förlusterna var små. De franska befälen skulle berömmas, men det allra viktigaste var att tillskriva Gud segern.³ Det var alltså resultatet av slaget som skulle förmedlas, inte dess förlopp. En av de svenska tacksägelseförfattarna förklarade också att han endast beskrev de ”förnämste och tänkvärdaste” omständigheterna.⁴

I båda länderna förmedlade tacksägelsestexterna en mycket selektiv bild av kriget. Precis som dagens nyhetsrapportering utgick de från dramatiska händelser, vilket innebar att krigets vardag aldrig förmedlades. De händelselösa marscherna och den ständiga jakten på mat

var inte en del av denna berättelse, och inte heller kylan, hungern eller sjukdomarna. Det var kungarnas och de höga befälens namn som nämndes – aldrig de menigas. Ibland omtalades inte soldaterna över huvud taget; den som läser tacksägelsepredikningarna får snarast intrycket av att furstarna och generalerna utkämpade alla strider på egen hand. Vanligt var att soldaterna kallades ”våra soldater” eller bara ”de våra”, men det var inte möjligt för de hemmavarande att få information om sina anhöriga soldater från texterna eftersom det inte sades vilka regementen som hade deltagit. Kriget förstods i texterna dessutom som en helt manlig aktivitet trots att det brukade finnas många kvinnor och barn med på fälttågen, i trossen.⁵

En av de mest missvisande aspekterna handlar om döden. Många människor dog i dessa krig – på slagfälten, och ännu oftare av sjukdomar. Men av tacksägelseexterna att döma var det nästan bara fienden som kom till skada; de egna förlusterna var ringa eller inga, bara soldaterna på andra sidan fick sätta livet till. Dödssiffror på motståndarsidan noterades dessutom alltid med glädje – aldrig med empati.

Både de franska och svenska regenterna framställdes som krigets herrar. Det var de som fattade alla beslut. I det svenska fallet var ju kungarna de facto härförare – och betalade ett högt pris för det. De franska kungarna stred inte i främsta ledet, men befann sig ofta i fält. Att framgångar vanns utan kungen på plats kunde därför vålla vissa retoriska problem. Kort efter Ludvig XIII:s död 1643 vann fransmännen en psykologiskt betydelsefull seger över spanjorerna vid Rocroi under befäl av hertig d’Enghien (senare kallad Condé). Även om denne fick beröm i tacksägelseexterna betonades att äran framför allt tillföll Gud, som ju var den som fördelade framgång och seger.⁶ Det var viktigt att inte alltför stor ära tilldelades den högadlige befälhavaren.

Belägringar utgjorde en stor del av krigföringen och erövrade städer och fästningar uppmärksammades också. I dessa sammanhang betonades gärna hur stark, välplacerad och svårintaglig den aktuella

fästningen var, och hur stor strategisk betydelse den hade. Fästningarna beskrevs vällustigt. Om Hesdin, erövrad av fransmännen 1639, heter det: "fästningen är en av de viktigaste som den spanske kungen har i Nederländerna, den täcker och säkrar den bästa delen av denna gräns till Picardie, och ger bra räckvidd in i Artois, dess fortifikation är så regelbunden och perfekt och dess placering så fördelaktig".⁷

Det var så många erövrade fästningar som räknades upp och beskrevs under Te Deum att det sannolikt var svårt för åhörarna att bedöma deras betydelse. Senare tiders historiker har också ifrågasatt belägringskrigets effektivitet.⁸ Det var därtill sällsynt att dödssiffror nämndes i samband med belägringar, trots att de skördade många människoliv.

Den största skevheten var emellertid alla de krigshändelser som aldrig över huvud taget nämndes. Eftersom hela logiken byggde på framgång skildrades aldrig nederlag som de i Nördlingen eller Honnecourt. Även andra problematiska händelser, som ödeläggelsen av Magdeburg (som Gustav II Adolf inte gjorde något för att förhindra trots att stadens invånare vädjade till honom om hjälp), stod okommenterade. Framgången blev således konkret och levande, medan motgångar förblev abstrakta.

Diplomati och bildandet av allianser var en viktig del av tidens krigsföring, men förekom liksom motgångarna sällan i tacksägelseberättelserna. I det franska materialet framställdes trettioåriga kriget i hög grad som en fransk-spansk affär. Både landets allierade och de ständiga diplomatiska förhandlingarna var helt frånvarande i texterna – men de kunde beskrivas i *La Gazette de France*. I Sverige firades bundsförvanten Frankrikes segrar med tacksägelsedagar vid några tillfällen, men svenska segrar firades inte i Frankrike.

Tacksägelsedagarna bidrog trots allt till förståelsen av kriget. Namn på städer och floder lästes upp liksom namn på befälhavare som Banér, la Meilleraye, Bernhard av Sachsen-Weimar, hertig d'Enghien,

Gallas och Piccolomini. Men det måste ha varit svårt att sammanställa alla fragment till en förstälilig händelsekedja. Eftersom tacksägelsetexterna alltid följde samma mönster var det svårt att urskilja vilka som var verkliga segrar och mer obetydliga framgångar. Detta gäller exempelvis två svensk-danska sjöslag under kriget 1643–1645, Kolberger Heide och Femern. När man läser tacksägelsetexterna får man intrycket av att de var ungefär lika stora framgångar, men i själva verket var det förstnämnda slaget snarast oavgjort medan det andra var en stor svensk seger.

Freden var också en del av berättelsen – det betonades ofta att det var för att åstadkomma fred som regenterna gått ut i krig. Detta budskap blev allt vanligare ju längre striderna höll på. Det var inte ovanligt att kunglig ära och framgång stod i fokus i början medan de sista krigsårens tacksägelsetexter ägnades åt att beskriva hur hårt kungen arbetade för att uppnå fred, men hindrades i sin strävan av fienden som inte ville ha fred.

Förlusterna mellan raderna

Tacksägelsetexterna förmedlade en positiv bild av kriget, men parallellt med detta förmedlades andra budskap. Inte minst genom olika militära förordningar framkommer de problem som kriget orsakade. Året efter Frankrikes inträde i trettioåriga kriget invaderades de norra delarna av landet och genom en rad kungörelser fick befolkningen veta vad de förväntades bidra med. Alla män som kunde avvaras skulle sändas till fronten.⁹

Efter att det långvariga kriget mellan Frankrike och Spanien tagit slut i och med undertecknandet av freden vid Pyrenéerna 1659, utfärdade Ludvig XIV en amnesti. Anledningen var de övergrepp som soldaterna begått mot lokalbefolkningen. Kungen medgav därvid att några soldater hade uppfört sig illa i de byar där de blivit logerade, ”i vilka de har slagit och begått övergrepp på invånarna och tvingat dem

att ge pengar eller mat, och genom vilka skador några människor dog”. I texten beskrevs också hur soldater plundrade husen och till och med rev vissa. Men bönderna var enligt texten inga oskyldiga offer. Vissa av bönderna hade revolterat och skjutit några av soldaterna. Kungen hade därför bestämt att utfärda en allmän amnesti för soldaterna, med undantag för några riktigt grova överträdelser, som kvinnorov. Avslutningsvis påbjöd han evig tystnad om det som hade inträffat under kriget – det var förbjudet att minnas det eller tala om det igen.¹⁰

Tacksägelsedagstexterna förmedlade framgång, motgångarna synes bara mellan raderna. Det faktum att kungen ibland var tvungen att erövra samma stad två gånger avslöjade till exempel att den någon gång förlorats. När segrar vanns på det egna territoriet, som när fransmännen lyckades bryta belägringen av Corbie 1636, var det ett tydligt tecken på att landet var invaderat. Alla de svenska tacksägelser som hölls under skånska kriget bekräftade samma sak. Efter inledande framgångar i anfallskriget mot Holland fick Ludvig XIV:s trupper problem. 1674 blev de tvungna att möta en armé bestående av holländare, tyskar och spanjorer som tågade mot Paris. Anfallet avvärjdes i och med slaget vid Seneffe, men de franska förlusterna var mycket stora. Efter att ha mottagit listor med de stupades namn skrev madame de Sévigné: “Vi har förlorat så mycket vid denna seger att man skulle ha trott att det var ett nederlag om det inte var för att Te Deum firats och några erövrade fanor förts till Notre Dame.”¹¹ I tacksägelsestexten sades inget om dessa franska förluster, men desto mer om dem på fiendesidan, och om kungens stora vilja till fred.¹² Det faktum att ett offensivt krig, vars avsikt var att tvinga holländarna att ödmjuka sig, hade lett till att Frankrike hotades av invasion kommenterades inte alls.

Åhörarna tycks ändå ha haft en viss medvetenhet om att framgångarna som firades med Te Deum ofta överdrevs eller gav en skev syn på kriget. En kungakritisk fransman skrev 1690:

Varje gång kungen vinner ett slag, erövrar en stad eller lägger under sig ett landområde tänder vi glädjeeldar och varje oansenlig person känner sig upphöjd och förknippad med kungens ära: detta kompenserar honom för hans förluster och tröstar honom i hans elände.¹³

I den franska beskrivningen av erövringen av Breisach 1638 framhölls att fästningen varit svår att erövra på grund av att den var så väl placerad och befäst, men också för att soldaterna hade tvingats utstå stora prövningar och hela tiden blivit attackerade av fienden.¹⁴ I beskrivningen av erövringen av Bapaume slogs fast att den varit svår att genomföra eftersom det rådde brist på vatten.¹⁵

Också vissa händelser kunde ställa narrativet på ända. Efter Gustav II Adolfs död på slagfältet 1632 bytte texterna tillfälligt dramaturgi. De började i den tragiska händelsen, som förvisso var ett gudsstraff, för att sedan peka på en krigisk framgång och betona att Gud trots allt inte helt övergivit sitt folk. Den mörka tonen varade i många år, och motståndarna framställdes som gammaltestamentliga fiender, utsända av Gud. Denna mörka fond är betydligt vanligare i det svenska materialet än i det franska. Den svenska förlusten vid slaget vid Öland 1676, som beredde vägen för den danska invasionen av Skåne, hade en liknande effekt. Det föranledde också rådet att formulera ett brev som lästes från alla predikstolar och som förklarade att förlusten inte var lika stor som ryktet sa. Likväl gavs flera segrar under skånska kriget en dyster inramning – *trots* alla motgångar hade Gud hjälpt svenskarna till sist. Tacksägelseexterna bör också ses som ett slags pendang till böndagsplakaten som ofta beskrev kriget som ett syndastraff.

När allt går åt helvete

Men hur länge var det möjligt att sitta i kyrkan och tacka Gud för framgångar som egentligen var undantag i ett allt mer katastrofalt krig? Att studera hur propagandan fungerade när allt gick förlorat är

särskilt intressant. För både Sverige och Frankrike blev krigen i början av 1700-talet en verklig prövning. I stora nordiska kriget vann Karl XII nästan omedelbart en triumf – slaget vid Narva år 1700 – som firades med en tacksägelsedag vars prakt och omfattning aldrig skådats tidigare i Sverige. Men kriget blev efterhand mer komplicerat och gick sämre, vilket kulminerade i nederlaget vid Poltava 1709. Åren innan hade Sverige drabbats av missväxt och ungefär samtidigt med budskapet om nederlaget började pesten spridas i Sverige.

I Sverige visade Karl XII inget större intresse för opinionsbildning och tillvaratog inte tidigare upparbetade informationsvägar. Det blev glesare mellan tacksägelsedagarna och fältslagsskildringarna fick vika till förmån för bön och botgöring. Även böndagsplakaten blev under denna tid korta och formelartade.¹⁶ Rådet, som befann sig hemma i Sverige, lade större vikt vid informationsspridning. När de fått definitivt besked om nederlaget vid Poltava skrev de ett brev som skulle kungöras från alla predikstolar. De medgav utan omsvep att nästan hela armén hade förintats vid slaget, men betonade att kungen hade överlevt med Guds försorg.

Det faktum att rådet vinnlade sig om att sprida informationen om nederlaget innan ryktena fick fart har inte uppmärksammats tidigare.¹⁷ Ingenting sägs om själva slaget annat än att armén är "för-lorad och undergjord". Detta står i stark kontrast till de vanliga slag-fältsskildringarna och påståendena om att förlusterna på fiendesidan var stora medan de på den egna var försumbara. Fokus ligger i stället dels på det glädjande budskapet att kungen är vid liv, dels på att alla nu måste kraftsamla för att kunna möta fienden. Kriget är inte längre en angelägenhet för kungen och hans soldater långt borta i främmande land, det är ett gemensamt ansvar här och nu. Det handlar inte om anfall utan försvar. Rådet hoppades att det faktum att kungen levde, och kunde förmodas vara på väg hem till riket, skulle ge undersåtarna mod och kraft att organisera rikets försvar både till lands och till sjöss så att man kunde hålla fienden borta. Prästerskapet instruerades

särskilt att hålla sina åhörare vid gott hopp och att uppmana dem att hjälpa till med "försvarsverket".¹⁸ Samtidigt skickade rådet ut en ny krigsbön som skulle läsas i alla kyrkor.

I början av 1710 publicerade guvernören i Skåne, Magnus Stenbock, ett öppet brev till alla Sveriges undersåtar med anledning av den danska invasionen. Kriget skildras här på ett nytt sätt: som ett stort hot mot alla invånare och mot deras handel och vandel. Stenbock använde sig av ett högstämt patriotiskt tonfall till "värdaste Svea medbröder" och målade upp en dyster hotbild. Enligt hans text hade nederlaget i Poltava satt svärdet i handen på fienden, och hela riket var hotat.¹⁹

I krisläget förändrades alltså krigsberättelsen på flera sätt. Fokus flyttades från den frånvarande kungen till fäderneslandet och bilden av ett avlägset och framgångsrikt krig ersattes med den av ett hotande krig på hemmaplan. Plötsligt blev det uppenbart att kriget hade praktiska sidor: en förlust som vid Poltava kunde få svåra följder och för att försvara sig behövdes soldater.

Vid samma tidpunkt var läget svårt också i Frankrike – det spanska tronföljdskriget (1697–1714) gick inte alls kungens väg.²⁰ Ludvig XIV hade förlorat flera viktiga slag, svårt rådde och de fredsförhandlingar han inlett i hemlighet hade misslyckats. Kungens propagandist och rådgivare Colbert de Torcy skrev i juni 1709 ett brev i kungens namn, som skickades till alla guvernörer med uppdraget att sprida det vidare till undersåtarna. Det är ett unikt dokument eftersom det tillerkänner de franska undersåtarna en rätt att få veta något om kriget. Det inleds så här:

Fredshoppet är så allmänt utbrett i mitt kungarike, att jag, med tanke på den trohet mitt folk har visat mig under min regeringstid, tror mig vara skyldig att trösta dem genom att informera dem om de orsaker som förhindrar dem att njuta av det lugn som jag hade för avsikt att ge dem.²¹

Kriget beskrivs genomgående som något tungt och svårt, och som något som kungen gärna vill bespara sina undersåtar. De olika diplo-

matiska förhandlingarna beskrivs också ovanligt detaljerat – även om perspektivet givetvis är franskt. Enligt texten vill kungen ha fred men fienderna erbjuder helt orimliga villkor som i förlängningen skulle vara farliga för Frankrike. Han tror sig vara säker på att även undersåtarna skulle betacka sig för en fred på så orättvisa villkor med tanke på ”det franska namnets ära”. Kungen framträder som en fadersfigur och intygar att han har lika starka känslor för sina undersåtar som för sina egna barn.²²

Samtidigt skickades ett brev till biskoparna, som fick i uppgift att elda på massorna och leda kollektiva böner för att kungens vapen skulle vinna framgång. I detta brev berättade Ludvig XIV att han hade försökt ingå fred med fienden utan att lyckas, och att allt nu låg i Guds händer. För ovanlighetens skull beskrevs kriget som ett gudsstraff.²³ Båda breven fick stor spridning och det faktum att kungen vände sig till folket tycks ha haft en gynnsam effekt. I jämförelse med de tidigare texterna är det en helt ny bild av kriget som framträder. Det är visserligen fortfarande en fråga om ära, och kungen räknar med gudomligt stöd, men det spännande och ärorika har fått lämna plats för det svåra och prövande. Dessa sidor av kriget var ju knappast okända, men de var ett nytt inslag i den franska kungamaktens kommunikation med undersåtarna.

1600-talets propaganda

Skildringarna av kriget var ofta motsägelsefulla. Å ena sidan framhövdes krigets positiva sidor: framgång och ära. I det svenska källmaterialet talas det ofta om ”en övermåttan skön viktoria” och i det franska om en ”belle victoire”. Kriget är estetiserat och abstraherat och kopplat till Gud. Det finns skillnader mellan länderna. I Sverige fanns hela tiden idén om kriget som syndastraff närvarande, men också en tydligare bild av en nationell gemenskap, ett ”vi” som kunde tacka Gud tillsammans. I Frankrike var segrarna på ett tydligare sätt

förknippade med glädje och fest, men också med kungens person – kriget var i första hand hans angelägenhet.

Ändå bör det betonas att det finns en tydlig gemensam berättelse om kriget. Beskrivningarna av slag och belägringar följer vissa givna mönster. Vardagens vedermödor och ovisshet osynliggjordes, liksom de meniga soldaterna och alla andra som befann sig i fält utan att vara kungar eller höga befäl. Tacksägelsedagarna var också dåliga på att förmedla de parallella skeenden som var krigets verklighet. Det som lyftes fram var regenterna, befälhavarna och slaguppställningarna, samt fiendens styrka och högmot, flykt och fall, liksom alla de troféer de tvingats lämna ifrån sig. Segrarna togs hela tiden ur sitt sammanhang, och diplomatin som var så viktig för krigens utgång försvann ur berättelsen. Detsamma gällde den logistik av mat och dryck som ofta var helt avgörande. Kriget framställdes som ett pärlband av framgångar. Även när det gick dåligt framhärade man i att förmedla positiva nyheter och förbigå negativa med tystnad. Bara vid riktiga katastrofer var det inte längre möjligt. Då förändrades narrativet totalt. Bilden av det ärofulla kriget ersattes då med en annan: kriget var ett gudsstraff som hotade alla.

Tacksägelsedagarna användes för att tacka Gud för framgång och för att legitimera krigen inför befolkningen. De gav undersåtarna en möjlighet att förknippas med kungen och få känna att man var på rätt sida i kriget – den vinnande sidan som hade Guds stöd. Det förenklade och stiliserade sättet att beskriva kriget hade dock långtgående konsekvenser. Genom att ersätta krigets verkliga kaos med ordning och dess urskillningslösa dödande med ära kunde det göras mer attraktivt för soldater och befolkning – en mekanism som levde kvar långt efter 1710. De segrar som lyftes fram av dåtidens propaganda är fortfarande ihågkomna i dag. Kungarnas hjältemod gick till historien, medan vardagen och våldets offer glömdes bort. Vi lever fortfarande med 1600-talets tillrättalagda berättelse om vad kriget är.

Noter

1. John A. Lynn, *The Wars of Louis XIV 1667–1714*, London & New York: Longman, 1999, s. 2–3.
2. Anna Maria Forssberg, "The Final Argument: War and the merging of the military and civilian spheres in 17th-century Sweden", *Scandinavian Journal of History*, vol. 39, nr 2, 2014.
3. M. Avenel (red.), *Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'état du cardinal de Richelieu (1635–1637)*, vol. 5, Paris: Imprimerie Nationale, 1863, s. 30.
4. Citerat i Helge Almquist, "Bidrag till kännedom om den karolinska tidens politiska publicistik", *Historisk tidskrift* vol. 56, 1936, s. 171.
5. Maria Sjöberg, *Kvinnor i fält 1550–1850*, Möklinta: Gidlunds 2008.
6. *Lettre du Roy, escrite à Mgr. le duc de Montbazou, ... gouverneur et lieutenant général pour le Roy de Paris et Isle de France, sur le sujet de la victoire emportée par l'armée du Roy, commandée par Mgr. le duc d'Enguyen, sur l'armée du Roy d'Espagne*, Paris 1643.
7. Hesdin: Archives Nationales, Paris (AN), K999, fol. 160. "la place est une des plus importantes que le Roy d'Espagne aye aux Pay Bas, Elle couvre et assure la meilleure partie de cette frontiere de Picardie, et nous donne une grande estendue dans l'Arthois, sa fortification est si reguliere et parfaite; et sa scituation si aduantageuse".
8. David Parrott, *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624–1642*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 162.
9. *Ordonnance Du Roy pour enjoindre aux habitans de la Prouince de Bretagne de lever incessamment les plus des soldats quils pourront, et les Soldoyer pour deux ou trois mois, 11 augusti 1636*.
10. DÉCLARATION portant pardon en faveur des militaires qui ont commis des excès et désordres durant la guerre, Paris, novembre 1660, återgiven i François André Isambert, *Recueil general des anciennes lois Françaises*, vol. 17, Paris: Belin-Leprieur, 1829, nr 559.
11. Lynn 1999, s. 126.
12. *Lettre... à Mgr l'archevesque de Paris ... pour faire chanter le Te Deum, mercredi 22 aoust 1674, en action de grâce de la victoire remportée par l'armée du Roy, commandée par Mgr. le prince de Condé, sur les troupes impériale, espagnole et des Holandais*, Paris: F. Muguet, 1674.
13. Joseph Klaitz, *Printed Propaganda under Louis XIV: Absolute Monarchy and Public Opinion*, Princeton: Princeton University Press, 1976, s. 18.

14. Breisach: AN, K999, nr 141; Theodore Godefroy, *Le Ceremonial François: Contenant Les Ceremonies Observées en France aux Sacres & Couronnemens de Roys, & Reynes, & de quelques anciens Ducs de Normandie, d'Aquitaine, & de Bretagne ...* tome 2, Paris 1649, s. 1017–1018.

15. Baupaume: Matheu Molé, *Mémoires de Mathieu Molé*, vol. 2, Paris 1855, s. 521–524.

16. Göran Malmstedt, *Helgdagsreduktionen: Övergången från ett medeltida till ett modernt år i Sverige 1500–1800*, Göteborg: Historiska institutionen, Göteborgs universitet, 1994, s. 170; Peter Ericsson, *Stora nordiska kriget förklarar: Karl XII och det ideologiska tilltalet*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2002, s. 93–97.

17. Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Stockholm & Stehag: Symposion, 2000, s. 149–150. Martin Linde nämner att brevet lästes från predikstolarna, men fäster ingen vikt vid det. Martin Linde, *Statsmakt och bondemotstånd: Allmoges och överhet under stora nordiska kriget*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2000, s. 69–70.

18. Rådets brev: Uppsala landsarkiv (ULA), Strängnäs domkapitel, E1 vol. 3, 1/9 1709, diskussionen: ULA, Strängnäs domkapitel, A1 vol. 18, 17 september 1709. Se också diskussionen i Uppsala domkapitel, ULA, Uppsala domkapitel, A1, vol. 17, 15 september 1709.

19. *Ett Bref Skrifwit af Kongl. May:tz högtbetrodde Mann, General och Gouverneur, Högwälborne Herr Grefwe Magnus Stenbock, Till alla Sweriges Rijkets Underståtare den 17 jan. 1710*, Stockholm 1710.

20. Lynn 1999, s. 41.

21. *Lettre du Roy à M. le duc de Tresmes, ... gouverneur de la ville de Paris, au sujet des propositions extraordinaires qui avoient esté faites pour la paix de la part des puissances alliées*, Paris 1709.

22. Angående detta, se också Klaitis 1976, s. 212–219.

23. *Lettre du Roy à Mgr. le cardinal de Noailles, archevêque de Paris, pour faire de nouvelles prières publiques*, Paris 1709.

HÅLLBAR

FRED

• KRIG •

• FRED •

ASEA
Spärringet
hisskoppling

ASEA
100
11

”Världsmedborgarskap. Mitt namn är människa”

Ur en intervju med Gunnar Ekelöf

Gunnar Ekelöf: I julas fick jag ett korsband från Paris, från en person som jag inte har träffat på en fjorton–femton år, en svensk målarinna som önskar vara okänd. Och av de tidningsurklippen framgick det att de svenska tidningarnas referat av Garry Davis aktion var lite väl medlidsamma, och att det låg allvar bakom: att det helt enkelt fanns en praktisk idé i hans handling. Och framför allt fäste jag vid mig att Albert Camus var med. Det var ju ett slags garant för att karln inte var någon humbug.

Kristina Leeb-Lundberg: Vad är det i Davis idé eller handling som särskilt har gripit er?

GE: För det första tror jag att det var en premediterad [uppsätlig] handling. Han hade helt enkelt funderat ut det bästa sättet han kunde hitta på att väcka en opinion till liv, då han satte sig där på trappan, medan FN-delegaterna höll på därinne och molteg eller långpratade eller helt enkelt skällde ut varandra för obetydligheter.

KL-L: Om man nu skulle tänka sig att praktiskt kunna förverkliga idén om världsmedborgarskapet, hur skulle ni för er del vilja arbeta på det?

GE: Ja, antingen är man världsmedborgare eller också är man det inte, så att den där frågan tycker jag kommer så långt bort i det utopiska så det behöver man inte gå in på. Huvudsaken är ju just nu freden.

KL-L: Menar ni att det har med människans sinnelag att göra då?

GE: Ja, jag tror att det måste skapas något slags opinion. Och eftersom det visade sig att det inte bara var författare och sådana som napade på den där kroken, utan det var vanliga enkla parisare, det var mannen från gatan. Och på mötena samlades det ju ända upp till tjugotusen personer. Jag vet inte om det var i november eller december i höstas, på Vélodrome d’Hiver och Salle Pleyel, så visade det ju sig att det verkligen finns en grogrund för en opinion. Det finns det här i Sverige också säkert.

Den amerikanske fredsaktivisten Garry Davis (1921–2013) brände i Paris 1949 sitt pass, proklamerade sig som världsmedborgare och startade "mondialismen". Hans uppsats "Varför jag avstod från min nationalitet" debatterades flitigt, även i Sverige, där författare och andra intellektuella intresserade sig för Davis aktion och gjorde uttalanden i media. Tidskriften *Prisma* (nr 2 1949) publicerade uppsatsen i översättning av Gunnar Ekelöf (1907–1968). Flera kända författare kommenterar uppsatsen, utöver Ekelöf bland andra Stina Aronson, Stig Dagerman, Johannes Edfelt och Erik Lindegren. När Ekelöf den 25 mars samma år intervjuas i Sveriges Radio av Kristina Leeb-Lundberg, talar han om freden och Davis "världsmedborgarrörelse", som han gripits av men anser att svenska medier framställt på ett felaktigt sätt.

D.M.

Jämställdhet för fredens skull

ERIK MELANDER

Det har aldrig gått att bevisa att världen skulle vara fredligare om kvinnor styrde. Nu finns emellertid en rad studier som tyder på att ökad jämställdhet förbättrar förutsättningarna för en fredlig utveckling både på samhällelig nivå och bland individer.

Frågan om vad som utmärker samhällen med få våldsamma konflikter är central inom samhällsvetenskaperna, och den har varit föremål för tusentals studier. En fråga har handlat om vilken roll män och manlighet spelat. Historien igenom är det män som stått för det mesta av allt dödligt våld. Kvinnor har visserligen både dödat och visat sig vara ytterst kompetenta krigare, men de har alltid varit färre än männen. När kvinnor väl tagit till vapen har det därtill ofta tystats ner.

Det är således inte så konstigt att feminister i mer än hundra år hävdar att förtryck av kvinnor och krig hänger ihop, men trots det är det bara sedan ett drygt årtionde som forskare systematiskt börjat undersöka om det finns något samband mellan jämställdhet och fred.

Tack vare dessa studier vet vi i dag att mer jämställda samhällen är fredligare. Detta samband är bland de starkaste som påvisats i forskningen om krig och fred. Resultaten har därtill varit överraskande tydliga.

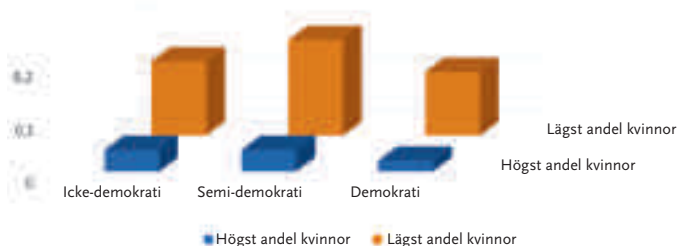
Att mäta jämställdhet på ett jämförbart sätt i hela världen innebär förstås en stor utmaning, och eftersom krig är relativt sällsynta krävs långa tidsserier för effektiva tester. I de flesta studier används därför mått på jämställdhet som finns tillgängliga för alla länder och under många år. Det kan handla om sådant som andelen kvinnor i parlamentet, andelen kvinnor i arbetskraften, hur vanligt det är att kvinnor har högre utbildning jämfört med män, och kvinnors lika rättigheter i lagen. Det visar sig att sådana indirekta mått på jämställdhet starkt samvarierar med en lägre risk för inbördeskrig, tortyr och andra brott mot mänskliga rättigheter, liksom med konflikter med andra stater och andra former av våld och konflikter.

En sund skeptisk reaktion när forskare stöter på sådana här resultat för första gången är förstås att fråga sig om inte samvariationen kan bero på en tredje faktor som orsakar *både* jämställdhet och fred. Det är till exempel rimligt att fråga sig om inte jämställda länder är mer fredliga eftersom de också är mer ekonomiskt utvecklade, mer demokratiska eller kanske präglade av någon viss religions inflytande.

Forskningen om sambandet mellan jämställdhet och fred har emellertid tagit hänsyn till en lång rad sådana alternativa förklaringar, och sambandet kvarstår. I dag finns de allra flesta data som använts i dessa studier fritt tillgängliga på internet, och vem som helst kan alltså kontrollera resultaten och lägga till kontroller för ytterligare andra möjliga orsaker som man anser att forskningen har förbisett.

Det är med andra ord rimligt att sätta stark tilltro till att jämställdhet faktiskt främjar fred. Sambandet mellan jämställdhet och fred är faktiskt inte bara statistiskt robust, som det heter, utan också ovanligt starkt. Figur 1 och 2 visar förenklat hur sambandet kan se ut. I graferna jämförs de länder som har högst andel kvinnor i parlamentet (13 procent eller mer) med de länder som har lägst andel kvinnor i parlamentet (1 procent eller mindre) över tidsperioden 1946–2002 med avseende på hur stor risken är att ett sådant land under ett år ska ha minst en inomstatlig väpnad konflikt (y-axeln). I grafen jämförs

Figur 1. Risk för inomstatlig väpnad konflikt

Figur 2. Risk för inomstatlig väpnad konflikt

Källa: Elin Bjarnegård & Erik Melander, "Disentangling gender, peace and democratization: The negative effects of militarized masculinity" (2011).

länder med samma nivå av demokrati: icke-demokratier, semi-demokratier och demokratier. De blå staplarna som representerar länderna med högst andel kvinnor i parlamentet är klart lägre än motsvarande bruna staplar (de minst jämställda länderna) för alla tre nivåerna av demokrati.

Figur 2 är konstruerad på samma sätt men i stället för demokratinivå tas här hänsyn till hur ekonomiskt utvecklade länderna är. Med andra ord jämförs risken för inomstatlig väpnad konflikt för de mest

jämställda länderna och de minst jämställda länderna, först för fattiga länder, sedan för medelinkomstländer, och sist för rika länder. Återigen är det tydligt att de mest jämställda länderna löper klart mindre risk för inomstatlig väpnad konflikt än de minst jämställda länderna oavsett ekonomisk utvecklingsnivå.

Figur 1 och 2 illustrerar alltså på ett förenklat sätt mönster som i forskningen analyserats med statistiska metoder i stora datamängder.

Den forskare som ska välja en egenskap för att försöka bedöma vilka länder som är mest benägna att uppvisa höga våldsnivåer, hamna i konflikt med grannländer eller bryta mot internationella konventioner relaterade till säkerhet kan med fördel välja kvinnors status i respektive land som måttstock. Det är den faktor som bäst skiljer stater med hög risk från stater med låg risk, och alltså inte i första hand traditionellt mer uppmärksammade egenskaper som ekonomisk utvecklingsnivå och demokrati.

Fredliga kvinnor?

Sambandet mellan jämställdhet och fred är alltså både starkt och robust och inte någon statistisk artefakt, men vad förklarar sambandet? Är det att kvinnor generellt är fredligare än män eller är det snarare jämställdheten som gör både män och kvinnor fredligare?

Den första förklaringen utgår från att kvinnor helt enkelt är fredligare till sin natur än män, och när kvinnor i jämställda samhällen får mer makt, kan också kvinnors naturliga fredlighet få större inflytande och därmed medverka till ett fredligare samhälle. Den andra förklaringen utgår från att både mäns och kvinnors förhållningssätt till våld förändras när förtryckande könsroller bryts sönder i mer jämställda samhällen. Den första förklaringen fäster alltså större vikt vid egenskaper som antas vara starkt förknippade med könstillhörighet i sig, medan den andra förklaringen betonar hur manlighet och kvinnlighet konstrueras och re-konstrueras i ett socialt samspel.

Det är svårt att observera de mekanismer som gör att jämställdhet leder till fred på samhällsnivå annat än indirekt. I stället kan man testa de olika förklaringarnas styrka genom att undersöka individer. Den extrema överrepresentationen av män bland kombattanter och utövare av dödligt våld i allmänhet, i alla samhällen, talar för att det finns en evolutionär bakgrund som bidrar till att förklara vilka individer som utövar våld. En rent socialkonstruktivistisk ansats kan inte förklara varför det är maskulinitet och inte femininitet som är mest förknippat med krig i alla kända kulturer; om vår biologiska natur inte hade någonting med saken att göra borde en del kulturer ha konstruerat könsroller där krigandet i första hand förknippas med kvinnlighet eller där det inte finns någon skillnad mellan män och kvinnor avseende deltagande i krig och andra former av dödligt våld. Men några sådana samhällen finns inte och den ofrånkomliga slutsatsen blir därför att vårt evolutionära arv spelar roll.

Ett stort antal undersökningar om attityder till krig och andra former av våld har funnit systematiska skillnader mellan män och kvinnor på så sätt att kvinnor generellt sett brukar vara mindre positiva till våld, krig och militarism. Exempelvis visade en undersökning genomförd i Ankara, Bryssel, Frankfurt, Lagos, London, Mexico City, Moskva, Paris, Rom, Tel Aviv och Tokyo hösten 1990, efter Iraks invasion av Kuwait, att kvinnor var mindre benägna att stödja ett krig för att driva ut Irak ur Kuwait överallt utom i Ankara och Lagos.¹ Det finns också experimentella studier som tyder på att kvinnor hanterar konflikter med mer fredsfrämjande metoder än män. I ett experiment spenderade till exempel manliga försökspersoner mer av sitt simulerade lands inkomster på militären och de attackerade också andra länder oftare än vad kvinnor gjorde.²

Studier som utgår från individen ger alltså visst stöd för teorier om den kvinnliga naturen som förklaring till varför jämställda samhällen också är mer fredliga. Men det finns även tunga invändningar mot detta och flera studier som pekar mot att andra förklaringar är bättre.

En första invändning mot att fästa alltför stor vikt vid den kvinnliga naturen är den enkla observationen att det finns en enorm variation på hur sambandet mellan kön och våld ser ut. Till exempel förekommer det att kvinnor strider i krig i nästan lika hög omfattning som män inom vissa miliser och rebellgrupper (exempel på grupper med hög andel kvinnor är Tamilska Befrielsestrupperna, maoistgerillan i Nepal och flera kurdiska grupper med socialistisk ideologi). Vidare förändras samhällen och kulturer dramatiskt över tid, vilket kan illustreras med Islands historia. I det vikingatida isländska samhället var det livsavgörande för en man att bevara sin heder och ofta var demonstrerad villighet att utöva dödligt våld det enda sättet att försvara eller återupprätta manlig heder. I dag är Island ett av världens mest jämställda samhällen med väldigt låg brottslighet. 2013 var exempelvis första gången som isländsk polis sköt en människa till döds i modern tid.

Det är således uppenbart att attityder till våld och våldsamt beteende inte är förprogrammerat av evolutionen. Vår biologiska natur förändras så långsamt att den kan betraktas som en konstant och den enorma variation och förändring som kan observeras måste därför förklaras med kulturell utveckling och förändrade betingelser i omgivningen. Dessutom är skillnaderna mellan män och kvinnor för det mesta inte särskilt stora.

Krigiska manliga ideal

Om man i stället för att se på den manliga och kvinnliga naturen fokuserar på individens syn på jämställdhet, visar det sig att skillnaderna mellan könen uppfattning om krig och relationen till andra länder och grupper förändras. **Ännu viktigare att notera är att forskare i studier som tar hänsyn också till individernas uppfattning om jämställdhet kan visa att könstillhörigheten inte längre spelar någon roll för synen på krig och relationer till andra länder och grupper. I**

stället har både män och kvinnor som är positiva till jämställdhet fredligare attityder. Män och kvinnor tycks fungera på ungefär samma sätt i detta avseende, och alltså har kön inte någon förklaringskraft om man tar hänsyn till synen på jämställdhet. Att kvinnor har fredligare attityder än män skulle enligt detta resonemang snarare bero på att det är vanligare att kvinnor är feminister än att män är det. Också bland män är det så att de män som är positiva till jämställdhet har fredligare attityder än andra män. Förklaringskraften ligger i synen på jämställdhet snarare än på könstillhörighet. Den vanligaste förklaring som brukar anges till varför kvinnor i högre grad än män är feminister är att kvinnor ofta själva upplever hur samhället brister i jämställdhet och därför både är mer benägna att se problemet och vara motiverade att bekämpa det.

Också den traditionella mansrollen påverkar vilken inställning som män har till våld. En traditionell mansroll kan sägas vara ett ideal där unga pojkar får lära sig att de måste visa hårdhet och vara beredda att utöva våld för att vinna respekt. Män anses då i kraft av sin styrka och i egenskap av att vara verkliga eller potentiella krigare förtjäna privilegier såväl i familjen som i samhället, medan kvinnor uppfattas som omvårdande och underlägsna männen. Män som inte vill eller kan vara krigare riskerar att förlora sin status och sina privilegier, vilket gör att systemet upprätthålls och att (andra) män axlar rollen som krigare.

Om det är vårt förhållande till jämställdhet och en ökad jämställdhet i sig som förklarar jämställda samhällens mer fredliga utveckling, skulle man kunna gissa att freden beror på att konstruktionen av maskulinitet och femininitet har förändrats på så sätt att manlighet inte lika starkt förknippas med krigare, våld och rätt till privilegier, och kvinnor inte i lika hög grad definieras av moderskap och underordning. Resultatet blir ett samhälle som är både fredligare och mer jämställt, och dessa effekter beror alltså på att både män och kvinnor har förändrats i sin uppfattning om vad som är manligt och kvinnligt.

En mängd studier på individnivå visar just detta: Personer som är mer negativt inställda till jämställdhet mellan kvinnor och män brukar också vara mer positiva till våld som ett sätt att hantera konflikter. Sådana personer tenderar också att vara positiva till ökade militärutgifter, tortyr av misstänkta terrorister, dödsstraff och liknande. Mer misogyna individer tenderar dessutom att vara mer rasistiska och fientliga till andra religioner och nationer.

Ett problem är att dessa studier rör attityder och inte verkligt beteende. Kriminologisk forskning har dock visat att unga män i socialt utsatta områden som identifierar sig särskilt starkt med våldsbejakande manlighetsideal faktiskt också begår våldsbrott i högre utsträckning än andra unga män i samma omständigheter. När det gäller deltagande i politiskt våld finns ännu inga publicerade studier på individnivå som undersöker om manlighetsideal och synen på jämställdhet spelar någon roll för vilka som tar till vapen. Forskningsproblemet är komplicerat och känsligt i sig, och blir ännu svårare att angripa i och med att de personer som utövar politiskt våld är väldigt få till antalet. Till och med i länder med inbördeskrig är det en liten andel som faktiskt strider. Även om män är mycket starkt överrepresenterade (i förhållande till kvinnor) så är det nästan alltid bara en liten andel av alla män som verkligen tar till vapen.

Politiskt våld och jämställdhet

En nu pågående studie av deltagande i politiskt våld i Thailand ger unika resultat som tyder på att synen på jämställdhet och manlighetsideal förklarar deltagande i politiskt våld bättre än alla andra konkurrerande förklaringar som prövas. Ett syfte med studien är att försöka urskilja vad som skiljer den minoritet som tar till våld från andra thailändare.

Bakgrunden är en stor surveyundersökning som genomfördes i Thailand 2012–2013, det vill säga under tidsperioden före den senaste

militärkuppen. Utöver ett urval som är representativt för Thailandets befolkning undersöktes också ett särskilt urval av politiska aktivister från två olika politiska rörelser, de så kallade gulskjortorna och rödskjortorna. Gulskjortorna är bittra motståndare till Thaksin Shinawatra och den politiska inriktning som denne företräder, och anklagar klanen Shinawatra för korruption och för illojalitet gentemot kungahuset. Rödskjortorna organiserade sig först för att protestera mot den regim som installerades efter att militären år 2006 störtat Thaksins regering. Gulskjortorna har framför allt stöd bland landets privilegierade elit i städerna, särskilt i huvudstaden Bangkok, medan rödskjortorna har sitt starkaste stöd bland landsbygdsbefolkningen i norra och nordöstra Thailand.

Thailandets moderna historia präglas av politisk turbulens med kraftiga våldsinslag. Gulskjortorna och rödskjortorna har omväxlande uttryckt sitt missnöje på våldsamma sätt, och även om båda rörelserna officiellt och huvudsakligen är icke-väpnade proteströrelser förekommer vapen och våld bland deras anhängare. Över 100 människor har dödats och enorma ekonomiska värden har förstörts i samband med dessa sammanstötningar.

Bland de 1200 personer som intervjuades i surveyundersökningen var det endast 33 män och 13 kvinnor som sade sig ha deltagit i politiskt våld och uppgav att de under en politisk protest burit vapen, använt ett vapen eller orsakat materiell skada. Av dessa få men våldsamma politiska aktivister var alltså tre fjärdedelar män. Bland aktivisterna i stort var det dock en majoritet av båda könen som inte använde politiskt våld. Intervjupersonerna tillfrågades bland mycket annat om sin inställning till lika rättigheter för män och kvinnor i samhället och i familjen. Man frågade dem också om deras syn på manlighet och om vad den uppfattningen i sin tur innebar. Utifrån svaren skapades sedan ett mått som avspeglar kombinationen av patriarkala värderingar, det vill säga att män är överlägsna kvinnor och förtjänar privilegier, och en syn på manlighet som förknippad

med hårdhet och med en mans rätt att ta till våld mot den som anklagar honom för feighet. Måttet uppvisar en stark samvariation med deltagande i politiskt våld. Analysen av dessa samband använder sig av statistiska metoder men för att få en förenklad bild av hur mönstren ser ut kan man se på hur de två frågorna om synen på manlighet förhåller sig till deltagande i politiskt våld. Den första frågan är om intervjupersonen håller med eller inte håller med om att en riktig man inte bör visa svaghet eller känslor. Den andra frågan avser om en man har rätt att misshandla någon som anklagat honom för feighet. Bland dem som svarade på båda frågorna att de inte höll med hade 2 procent deltagit i politiskt våld. Bland dem som höll med i en fråga men inte i båda var motsvarande andel som använt våld 6 procent, och bland dem som höll med i båda frågorna hade hela 15 procent deltagit i politiskt våld.

I Thailand visar sig synen på jämställdhet och manlighet vara viktigare för att förstå deltagande i politiskt våld än traditionella förklaringsfaktorer såsom inkomst, arbetslöshet, utbildning, religiös övertygelse och så vidare. Sambandet håller vid kontroll för en lång rad alternativa förklaringsfaktorer. Resultaten visar för första gången att konstruktionen av manlighet är en viktig förklaring till politiskt våld ner på individnivån. Detta är i linje med det tidigare belagda sambandet mellan olika mått på jämställdhet och fred på samhällsnivå.

Tillsammans med den stora mängden resultat avseende våldsamma attityder och kriminellt våld ger studien av deltagande i politiskt våld i Thailand stöd för att en individs inställning till jämställdhet och manlighetsideal är en viktig förklaring till våldsanvändning.

Nationella kränkningar och jämställdhet

Forskning visar också att personer som har ett våldsbejakande manlighetsideal är benägna att uppfatta relationen mellan stater på

ett likartat sätt. Om ens egen nation utsatts för en kränkning eller ett angrepp anser dessa personer att våldsamt vedergällning, eller åtminstone hot om våld, är nödvändigt för att återupprätta respekten för nationen i omvärlden.

I de delar av världen där jämställdhet mellan män och kvinnor kommit längst, i första hand Västeuropa, ägnar statsledningar inte särskilt mycket uppmärksamhet åt historiska oförrätter eller risken att uppfattas som svag i andras ögon. Vapenskrimmel och lättkränkt-het premieras i allmänhet inte av befolkningen i dessa samhällen.

Kontrasten är stor mot exempelvis Östasien. Här kan historiska oförrätter hållas levande och krav på förnyade ursäkter blandas med militära hot. Ledare i Östasien måste ta hänsyn till en stark nationalistisk opinion, och att spela på historisk fiendskap är en strategi med mycket större förutsättningar att lyckas i Östasien än i Västeuropa.

Samtidigt är det i ett historiskt perspektiv inte så länge sedan som krigsförhärjande hypernationalism dominerade även i Västeuropa och höjden av manlighet ansågs vara att dra ut i strid för sitt folk. Utvecklingen från våldsbejakande och förtryckande konstruktioner av maskulinitet till en annan, mer jämställd manlighet blir därmed en samhällelig förändringsprocess av enorm vikt, inte bara för jämställdheten mellan kvinnor och män, utan också för freden inom och mellan samhällen.

Ett jämställt fredsarbete

Fröet till de teorier som preciserar dessa samband är som påpekats inte nytt, och antalet systematiska empiriska studier är ännu begränsat. Genusperspektivet inom freds- och konfliktforskningen utgör därför ett forskningsområde i snabb utveckling där ökade insatser krävs. Att främja jämställdhet mellan kvinnor och män framstår med vetskap om sambanden med fred som mycket viktigt. Praktiskt arbete med att skapa fred, till exempel fredsbevarande operationer

och bistånd till återuppbyggnaden efter väpnade konflikter, bör utformas så att genusaspekter beaktas.

Samtidigt kan man fråga sig om vi vill och kan göra oss av helt med gamla tiders krigiska manlighetsideal. Är inte styrka, tapperhet och självupppoffring beundransvärda egenskaper? Och kommer vi möjligen att behöva krigare också i framtiden, om inte annat för avskräckande självförsvar och fredsbevarande uppdrag? Utmaningen för en modern militär (liksom för polisen och andra grupper med uppgift att använda våld) är att fostra effektiva krigare av båda könen utan att bygga på de misogyna, chauvinistiska och våldsförhållande ideal som i mer eller mindre utsträckning präglat militära organisationer genom historien.

Noter

1. Clyde Wilcox, Lara Hewitt & Dee Allsop, "The gender gap in attitudes toward the Gulf War: A cross-national perspective", *Journal of Peace Research* vol. 33, nr 1, 1996, s. 67–82.
2. Rose McDermott & Jonathan A. Cowden, "The effects of uncertainty and sex in a crisis simulation game", *International Interactions* vol. 27, nr 4, 2001, s. 353–380.

Referenser och tips för vidare läsning

- Anderson, Elijah, *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*, New York: W. W. Norton & Company, 1999.
- Barnes, Collin D., Ryan P. Brown, Joshua Lenex, Jennifer Bosson & Mauricio Carvallo, "My Country, My Self: Honor, Identity, and defensive responses to national threats", *Self and Identity* vol. 13, nr 6, 2014, s. 638–662, doi:10.1080/15298868.2014.892529.
- Barnes, Lindsey L., Collin D. Brown & Ryan P. Osterman, "Don't Tread on Me: Masculine honor ideology in the U.S. and militant responses to terrorism", *Personality and Social Psychology Bulletin* vol. 38, nr 8, 2012, s. 1018–1029.
- Bjarnegård, Elin, Karen Brounéus & Erik Melander, "Patterns of peace in Thailand: Exploring the relationship between attitudes to gender equality and

- violent behavior”, i *APSA 2014 Annual Meeting Paper*, American Political Science Association, 2014.
- Bjarnegård, Elin & Erik Melander, ”Disentangling gender, peace and democratization: The negative effects of militarized masculinity”, *Journal of Gender Studies* vol. 20, nr 2, 2011, s. 139–154.
- Bjarnegård, Elin & Erik Melander, ”Thailand’s Missing Democrats: Reds, Yellows and the silent majority”, *Foreign Affairs*, 22 May, 2014, www.foreignaffairs.com/articles/thailand/2014-05-22/thailands-missing-democrats, hämtat 12 april 2016.
- Bjarnegård, Elin, Erik Melander, Gabrielle Bardall, Karen Brounéus, Erika Forsberg, Karin Johansson, Angela Muvumba Sällström & Louise Olsson, ”Gender, peace, and armed conflict”, i *SIPRI Yearbook 2015*, Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 101–109.
- Brezina, Timothy, Robert Agnew, Francis T Cullen & John Paul Wright, ”The Code of the Street: A quantitative assessment of Elijah Anderson’s subculture of violence thesis and its contribution to youth violence research”, *Youth Violence and Juvenile Justice* vol. 2, nr 4, 2004, s. 303–328.
- Caprioli, Mary, ”Gendered conflict”, *Journal of Peace Research* vol. 37, nr 1, 2000, s. 51–68.
- Caprioli, Mary, ”Primed for violence: The role of gender inequality in predicting internal conflict”, *International Studies Quarterly* vol. 49, nr 2, 2005, s. 161–178.
- Goldstein, Joshua S., *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Hudson, Valerie, Bonnie Ballif-Spanvill, Mary Capriolo & Chad Emmett, *Sex and World Peace*, New York: Columbia University Press, 2012.
- Hudson, Valerie M. & Andrea M. den Boer, ”A feminist evolutionary analysis of the relationship between violence against and inequitable treatment of women, and conflict within and between human collectives, including national states”, i Tood K. Shackelford & Viviana A. Weekes-Schackelford (red.), *The Oxford Handbook of Evolutionary Perspectives on Violence, Homicide, and War*, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 301–323.
- Hudson, Valerie M., Mary Caprioli, Bonnie Ballif-Spanvill, Rose McDermott & Chad F. Emmett, ”The heart of the matter: The security of women and the security of states”, *International Security* vol. 33, nr 3, 2009, s. 7–45.
- McDermott, Rose & Jonathan A. Cowden, ”The effects of uncertainty and sex in a crisis simulation game”, *International Interactions* vol. 27, nr 4, 2001, s. 353–380.

- Melander, Erik, "Gender equality and intrastate armed conflict", *International Studies Quarterly* vol. 49, nr 4, 2005, s. 695–714.
- Melander, Erik, "Gender and masculine honor ideology: Why they matter for peace", *Global Asia* vol. 10, nr 4, 2015, s. 40–45.
- Melander, Erik, "Gender and civil wars", i T. David Mason & Sara McLaughlin Mitchell (red.), *What Do We Know About Civil War*, Lanham: Rowman & Littlefield, 2016, s. 197–214.
- Nisbett, Richard E. & Dov Cohen, *Culture of Honor: The Psychology of Violence in the South*, Boulder: Westview Press, 1996.
- Reiter, Dan, "The positivist study of gender and international relations", *Journal of Conflict Resolution*, vol. 59, nr 7, 2014, s. 1301–1326.
- Tessler, Mark, Jodi Nachtwey & Audra Grant, "Further tests of the Women and Peace Hypothesis: Evidence from cross-national survey research in the Middle East", *International Studies Quarterly* vol. 43, nr 3, 1999, s. 519–531.
- Tickner, J. Ann, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York: Columbia University Press, 1992.
- Tickner, J. Ann, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, New York: Columbia University Press, 2001.
- Togeby, Lise, "The gender gap in foreign policy attitudes", *Journal of Peace Research* vol. 31, nr 4, 1994, s. 375–392.
- Wilcox, Clyde, Lara Hewitt & Dee Allsop, "The gender gap in attitudes toward the Gulf War: A cross-national perspective", *Journal of Peace Research* vol. 33, nr 1, 1996, s. 67–82.

Den demokratiska freden

JAN TEORELL

Det finns tydliga samband mellan demokrati och fred. Demokratier tycks helt enkelt inte kriga med varandra. Men det är fortfarande oklart vad det beror på, och om sambandet håller för mer kvalitativa analyser.

Demokratier. Krigar inte. Med varandra.

Så kan man i tre korta fraser formulera den starka empiriska regelbundenhet som brukar gå under benämningen ”den demokratiska freden”. Det finns i dag otaliga studier som funnit belägg för denna regelbundenhet. Vissa har till och med gått så långt som till att hävda att den demokratiska freden är **en av samhällslivets få lagbundenheter**. Ändå är påståendet kontroversiellt. Är det verkligen så att demokratier inte krigar med varandra? Om det är så, vad beror det i så fall på? Och beror det verkligen på att de är demokratier, eller är sambandet skenbart och orsakat av något annat?

Syftet med denna text är att kort sammanfatta det samhällsvetenskapliga forskningsfältet om den demokratiska freden: vilka belägg som finns för att den existerar, hur man teoretiskt brukar försöka förklara den, samt vilka alternativa förklaringar som brukar framhävas. Avslutningsvis skjuter jag in mig på några av de många ännu obesvarade frågorna i detta avseende.

”Demokratier”

Om man vill förstå sig på den demokratiska freden är det första man bör fundera på vad som menas med ”demokrati”. Begreppet har många innebörder, men i forskningsfältet om den demokratiska freden är det hyfsat avgränsat och väldefinierat. Med ”demokrati” menar man i huvudsak ett politiskt system med allmänna och fria val där flera partier tillåts konkurrera om den politiska makten och där vissa demokratiska fri- och rättigheter upprätthålls, varav de viktigaste är organisations- och yttrandefrihet.

Det empiriska mått som helt dominerar studiet av den demokratiska freden är det så kallade Politymättet, en kodning av ett antal demokratiska kriterier som sträcker sig tillbaka till tidigt 1800-tal för alla världens större länder, genomförd av ett amerikanskt forskarlag vid Center for Systemic Peace i Virginia (www.systemicpeace.org/inscrdata.html). Med hjälp av detta mått kan man konstatera hur demokratiskt ett land är på en skala från -10 till $+10$, och man kan även utgå från ett tröskelvärde (i regel $+6$) ovanför vilket ett land anses vara en ”demokrati” (i denna minimala bemärkelse).

Detta är ett kontroversiellt sätt att definiera eller mäta demokrati. Många menar att en mer krävande standard borde användas, som till exempel krav på ett visst folkligt deltagande, att andra demokratiska mekanismer än enbart valen är utbyggda och fungerande, eller att landet ifråga är en fungerande rättsstat. Ett exempel på ett omtvistat fall, som ibland lyfts fram som ett undantag från den demokratiska freden, är det så kallade Kargilkriget mellan Indien och Pakistan sommaren 1999. Enligt Polity levde båda dessa länder upp till minimikravet för att räknas som demokratier, men många bedömare anser att framför allt den pakistanska demokratin var väldigt ofullgånget och skör vid denna tidpunkt. Faktum är att den pinsamma krigsförlusten mot Indien var en av de direkta orsakerna till det militära maktövertagandet senare samma år. Detta inte sagt som ett ad hoc-försvar för teorin, utan för att understryka att den pakistanska

demokratin vid denna tidpunkt hade ett mycket bräckligt skal. Likväl utgör Kargilkriget, om man förlitar sig på Politymättet, ett av den demokratiska fredens mer välkända undantag.

”Krigar inte”

En andra frågeställning gäller vad som menas med att ”kriga”. Ett krig är givetvis en väpnad konflikt, men en konflikt kan utspela sig på olika nivåer i samhället och kan dessutom vara allt från en skärmytsling till ett fullskaligt fältslag mellan mobiliserade arméer. Var går gränsen för vad som ska räknas som ett krig?

I den forskningsriktning där teorin om den demokratiska freden vuxit fram har det traditionella svaret på denna fråga varit att dra gränsen vid 1000 döda i strid under ett givet år. När en väpnad konflikt når den nivån klassificeras den alltså som ett krig. Och med det sättet att mäta finns det väldigt få undantag från regeln att båda de ”krigande” parterna aldrig är demokratier. En anomali utöver Kargilkriget som ibland brukar lyftas fram är konflikten mellan Finland och de allierade under andra världskriget, som även innebar att Storbritannien fällde bomber över finskt territorium. Dessa räder uppnådde dock aldrig den kritiska nivån ”1000 döda i strid”.

Senare forskning om den demokratiska freden har dock övergivit metoden att ställa upp ett absolut men godtyckligt kriterium för vad som ska räknas som ”krig”, och sedan undersöka om det finns några undantag från regeln att demokratier inte krigar med varandra. I stället undersöker forskarna alla sorters konflikter som inbegriper våld eller hot om militariserat våld, inklusive mindre skärmytslingar, för att utröna huruvida *sannolikheten* är lägre att demokratier befinner sig i våldsamt konflikt med varandra. Med detta mer adekvata statistiska angreppssätt är det mycket svårt att avvisa den demokratiska freden. Det empiriska sambandet brukar stå sig på basis av data som går ända tillbaka till början av 1800-talet.

”Med varandra”

En tredje och sista kritisk aspekt av den demokratiska freden är att den handlar om interaktionen *mellan* stater, inte om enskilda staters konfliktbenägenhet. Det finns först och främst mycket svag evidens för påståendet att demokratier skulle vara mindre konfliktbenägna än diktaturer, allmänt sett. Det skulle exempelvis göra USA:s mycket aggressiva agerande på den internationella scenen högst svårklarligt.

Vad den demokratiska freden implicerar är dock något annat, nämligen att demokratier är mindre konfliktbenägna *gentemot andra demokratier*. Detta är en helt avgörande distinktion, som ofta förbises i allmänt hållna diskussioner om den demokratiska fredens vara eller icke vara.

Samma sak gäller länders interna konflikter, alltså inbördeskrig. Inte heller här finns något tydligt påvisbart samband mellan demokrati och frånvaron av våldskonflikter; det är ungefär lika sannolikt att demokratier drabbas av inbördeskrig som diktaturer, men betydligt mer sannolikt att länder någonstans halvvägs mellan demokrati och diktatur gör det. Den demokratiska freden är alltså inte en inhemsk fred utan en mellanstatlig sådan.

Detta innebär i sin tur att det inte finns något självklart samband mellan demokratins utbredning i världen och en minskande förekomst av krig och konflikter. Om *alla* världens länder i en utopisk framtid utvecklas till demokratier, och vi accepterar förekomsten av en demokratisk fred, bör vi förvisso vänta oss mellanstatlig fred överallt på jorden. Men vägen dit är mer omstridd. Eftersom vissa studier visar att demokratier är mer benägna att kriga mot diktaturer än vad diktaturer är att kriga mot varandra, kan rent av konfliktnivån i världen på kort sikt *gå upp* när demokratierna blir fler.

Förklaringar

Det finns ett antal försök att förklara *varför* demokratier inte krigar med varandra. Vanligast är en kulturell respektive en institutionell förklaring.

Enligt den kulturella förklaringen är demokratiska ledare mer fredligt sinnade än politiska ledare i auktoritära regimer. Att vara en ledare som underkastat sig det demokratiska styrelseskicket innebär enligt denna teori att man som person accepterat fredliga framför våldsamma konfliktlösningsmetoder. Den fredliga inrikespolitiska kulturen externaliseras sedan till att innefatta de utrikespolitiska relationerna till ledare från andra stater. Fred på hemmaplan omvandlas till fred på bortaplan.

Den institutionella förklaringen bygger inte på antaganden om skillnad mellan personlighetstyper, utan utgår från att strävan efter makt utmärker politiska ledare från såväl demokratier som diktaturer. Skillnaden är att de förra verkar under vissa institutionella begränsningar som motiverar dem att välja fred framför krig. Det finns olika varianter på denna förklaring, men de bygger alla på det faktum att demokratiska ledare verkar under hotet att bli avsatta vid kommande val, vilket antas minska deras incitament att dra ut i krig.

De enklare varianterna av den kulturella och den institutionella förklaringen lider dock båda av bristen att de inte kan förklara varför demokratier bara är mindre konfliktbenägna gentemot just andra demokratier, snarare än i allmänhet. Mer sofistikerade försök till förklaring fokuserar därför just på interaktionen mellan stater, och hur väl politiska ledare kan signalera sina avsikter beroende på om de är demokratier eller diktaturer. Enligt en annan modell är demokratiska ledare mer omsorgsfulla med hur de väljer sina strider: eftersom demokratier tenderar att vara bättre på att mobilisera de nödvändiga resurserna för krig är de också oftare framgångsrika i krig. Därför väljer de också att i första hand undvika krig mot just andra demokratier, som ju delar samma egenskap.

Alternativa teorier

De som ifrågasätter den demokratiska freden brukar numera sällan invända mot den statistiskt grundade observationen att demokratiska stater avhåller sig från att kriga med varandra. De brukar i stället göra gällande att detta samband inte beror på att de inblandade staterna är demokratier.

Enligt en sådan alternativ förklaring skulle sambandet i själva verket bero på att demokratiska stater tenderar att ha gemensamma intressen av helt andra skäl än att de är demokratiska. Exempelvis har det framhållits att kalla kriget innebar en period i världspolitiken historia då demokratier tenderade att ha en inbyggd intressekonflikt gentemot diktaturer som följde av polariseringen mellan öst och väst. Studier som har visat att den demokratiska freden var verksam i synnerhet under kalla kriget brukar därvid åberopas för att visa att den demokratiska freden bara var en historisk sinkadus.

Andra studier har emellertid visat att den demokratiska freden även gäller före och efter kalla kriget, och att den står sig även om man statistiskt kontrollerar för olika mått på staters intressen eller utrikespolitiska preferenser.

En annan och under senare tid än mer livaktig invändning bygger på idén att både demokrati och benägenheten att undvika väpnad konflikt i själva verket är resultatet av en annan gemensam bakomliggande faktor: graden av ekonomisk utveckling eller framväxten av en kapitalistisk marknadsekonomi. Enligt denna teoribildning, som kommit att gå under beteckningen "den kapitalistiska freden", är demokrati som styrelseskick i själva verket ett resultat av ekonomisk utveckling. På samma gång är även oviljan att kriga "demokratier emellan" ett utslag av de kapitalistiska ekonomiernas intressegemenskap, inte av det demokratiska styrelseskicket i sig.

Återigen finns dock studier som visar att det demokratiska freds-sambandet står sig även om man kontrollerar för ekonomisk utveckling eller framväxten av en kapitalistisk marknadsekonomi.

Den demokratiska fredens framtid

Den demokratiska freden är med andra ord ett exempel på vad vi samhällsvetare brukar kalla ett "robust samband". I statistiska undersökningar håller den oftast måttet även när den utsätts för hårda kontroller. Det betyder emellertid inte att den utan invändningar kan accepteras som en vetenskaplig "sanning", än mindre som något slags samhällsvetenskaplig motsvarighet till en naturlag.

En första utmaning gäller det empiriska Politymåttet på demokrati. Det är ett kontroversiellt mått. Kritikpunkterna är många. Dels är det inte uppenbart att det som faktiskt mäts överensstämmer med den grundläggande synen på demokrati som allmänna, fria och rättvisa val samt demokratiska fri- och rättigheter. Politymåttet tenderar till exempel att gravt överskatta demokratinivån i länder utan allmän rösträtt. Det tar heller inte särskilt utförlig hänsyn till politiska fri- och rättigheter såsom mötes-, organisations-, yttrande- och pressfrihet. I gengäld inkluderar Polity en annan komponent, begränsningar av regeringsmakten, som inte direkt svarar mot den teoretiska definitionen av demokrati.

Det är inte heller helt uppenbart hur Polityprojektet exakt går till väga när det betygsätter ett land efter sina kriterier. Exakt vilken information som inhämtas, vem som inhämtar och bedömer den, eller hur den sedan omvandlas till numeriska koder, är inte särskilt fullödigt beskrivet. Måttet brister med andra ord i genomskinlighet och transparens.

Vad som skulle hända med det statistiska sambandet mellan demokrati och konflikt om ett annat demokratimått än Polity användes är en obesvarad fråga. Häri ligger en stor utmaning för det här forskningsfältet.

En annan minst lika viktig utmaning består i att inte bara utveckla alternativa teorier om vad som kan förklara den demokratiska freden utan att även empiriskt testa dessa. För detta krävs både ytterligare teoretisk precisering och insamling av nya data, kvantitativa såväl

som kvalitativa. Det har redan länge hävdats att en av den demokratiska fredens svagheter består i att den i första hand testats statistiskt, på kvantitativa data, men i alltför liten utsträckning konfronterats med kvalitativ information från noggrant genomförda fallstudier av hur politiska ledare tänker och agerar när de fattar beslut om att dra ut i krig (eller att avstå från detta). Detta är **en brist som forskningen** om den demokratiska freden bör söka avhjälpa. På så sätt kan vi förhoppningsvis säkrare avgöra om teorin om den demokratiska freden verkar stämma och vad det i så fall beror på.

Litteratur för vidare läsning

- Brown, Michael, Sean Lynn-Jones & Steven Miller (red.), *Debating the Democratic Peace*, Cambridge, MA: MIT Press, 1995.
- Bueno de Mesquita, Bruce, James D. Morrow, Randolph M. Siverson & Alastair Smith, *The Logic of Political Survival*, Cambridge, MA: MIT Press, 2003.
- Dafoe, Allan, John Oneal & Bruce Russett, "The Democratic Peace: Weighing the Evidence and Cautious Inference", *International Studies Quarterly* 57(1), 2013, s. 201–214.
- Elman, Miriam Fendius, "The need for a Qualitative Test of the Democratic Peace Theory", i M. F. Elman (red.), *Paths to Peace: Is Democracy the answer?*, Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
- Rosato, Sebastian, "The Flawed Logic of Democratic Peace Theory", *American Political Science Review* 97(4), 2003, s. 585–602.
- Russett, Bruce & John Oneal, *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*, New York: Norton, 2001.
- Schneider, Gerald & Nils Petter Gleditsch, "The Capitalist Peace: The Origins and Prospects of a Liberal Idea", *International Interactions* 36, 2010, s. 107–114.

Genus, medling och fredsdiplomati

KARIN AGGESTAM

Underrepresentationen av kvinnor inom internationell fredsdiplomati och förhandlingar är slående. Ett ökat deltagande och fler kvinnliga medlare kan leda både till en mer hållbar och en mer rättvis fred.

Vid millennieskiftet antog FN:s säkerhetsråd resolution 1325. Den lyfter fram sexuellt våld i konflikter och vikten av att utöka och bredda kvinnlig representation i fredsprocesser. Resolutionen nämner också betydelsen av att tänka nytt och genusmedvetet kring fredsprocesser i syfte att nå en långsiktigt hållbar och positiv fred.

Forskning visar på stora svårigheter när man försöker implementera fredsavtal.¹ Fredsprocesser hamnar ofta i en gråzon kantad av fortsatt våld och nya våldsspiraler som äventyrar framförhandlade fredsavtal. Forskning visar också på att det finns ett stort antal fredsavtal som kollapsar inom fem år.² Det är alltså inte tillräckligt med att nå vapenstillestånd och avtal som genererar en negativ fred, det vill säga en tillfällig nedtrappning av det fysiska våldet. Mer kunskap och förståelse behövs därför kring förutsättningar för skapandet av en positiv och långsiktigt hållbar fred.

Även om det är mer än femton år sedan resolution 1325 antogs kan vi notera hur få kvinnor som sitter med vid dagens förhandlingsbord.

De senaste försöken att återuppliva fredsförhandlingar om Syrien är bara några i raden av exempel på underrepresentation av kvinnor inom internationell diplomati och förhandling.³ Internationella medlare har en strategisk och central maktposition i utformningen av fredsprocesser, vilket spelar en avgörande roll för vem som inbjuds att delta i förhandlingsprocessen. Mary Robinson utgör ett lysande exempel på hur viktig denna funktion är. Hon utsågs 2013 av FN som chefsmedlare till flera av de konflikter som finns runt Afrikas stora sjöar. I denna position arbetade hon aktivt och medvetet för att inkludera fler kvinnor som fredsaktörer och förhandlare.

I detta kapitel utgår jag från det pågående forskningsprojekt som jag bedriver om genus och internationella förhandlingar. Jag kommer att belysa två aspekter: dels den problembild som finns kring representation inom fredsdiplomatin när det gäller kvinnor, dels de policydiskurser som argumenterar för ett ökat kvinnligt deltagande som fredsmedlare.

Genus och fredsdiplomati

Övergångsperioden från krig till fred är mycket instabil och osäker och inbegriper stora säkerhetspolitiska utmaningar. I både krig och fred tillskrivs kvinnor och män olika roller, vilket reflekterar en genusbaserad maktordning. När det gäller fredsförhandlingar är det ofta männen, i rollen som krigförande parter, som bjuds in. Det sker även i fall där krigsförbrytelser begåtts, vilket förhandlingarna som resulterade i Dayton-avtalet 1995 visar. Denna ”maskulina hegemoni” vid förhandlingsbordet gör att kvinnor till stora delar exkluderas helt eller är mycket underrepresenterade.⁴ Bland internationella fredsmedlare finns samma skeva maktförhållanden och samma homosociala mönster. Enligt social nätverksteori kan denna homosocialitet bero på att män, i högre grad än kvinnor, föredrar att relatera till andra av samma kön.⁵ Obalans mellan könen kan

emellertid få stora konsekvenser för fredsprocesser som har som målsättning att (åter)uppbygga demokratiska och fredliga samhällen och stater.⁶

Under det senaste årtiondet har en intensiv debatt pågått kring hur strävanden efter fred och rättvisa kan balanseras i förhandlingar och fredsbyggande.⁷ På ena sidan finns en utbredd uppfattning om att den överordnade prioriteringen måste vara att åstadkomma vapenstillestånd och en hantering av konflikter, även om det innebär att krigsförbrytare sitter med vid förhandlingsbordet. På den andra befinner sig förespråkare som anser att folkrätt, internationella normer och mänskliga rättigheter ska vara vägledande i fredsdiplomatin och därmed avgöra både när förhandlingar ska påbörjas och vilka förhandlingsparter som ska anses legitima.

I ett antal pågående forskningsprojekt tillsammans med kollegor vid Göteborgs och Uppsala universitet strävar vi efter att synliggöra och analysera hur genus genomsyrar den diplomatiska infrastrukturen, det vill säga vilken typ av institutionaliserat system av normer och praktiker som uppmuntrar respektive förhindrar kvinnors deltagande.⁸ Vilka möjligheter finns det och vilka stötestenar konfronteras kvinnliga fredsmedlare och förhandlare med?

Den statistik som finns tillgänglig visar på en tydlig mansdominans inom den diplomatiska sfären. I en studie av UNIFEM från 2012, som baserade sig på 31 fredsöverenskommelser mellan 1992 och 2011, konstaterades att kvinnor utgör 2,5 procent av alla chefsmedlare, 9 procent av alla fredsförhandlare och 4 procent av alla undertecknare till fredsavtal.⁹ Den bilden stämmer väl överens med den pilotstudie jag genomförde år 2012 tillsammans med Isak Svensson vid Uppsala universitet för att kartlägga kvinnor som internationella medlare.¹⁰ I studien kunde vi notera en liten ökning av antalet kvinnliga medlare sedan FN:s resolution 1325 antagits. Mer överraskande var emellertid resultatet att av det totala antalet kvinnliga medlare utgör de nordiska cirka 25 procent. En bidragande orsak kan vara att

de nordiska länderna har mer jämställda samhällen, vilket ger bättre möjlighet för kvinnor att avancera till ledande toppositioner på den diplomatiska arenan. Andra bidragande faktorer kan vara det internationella engagemanget för fred och säkerhet som de nordiska länderna har integrerat i sin utrikespolitik. Dessa länder har inte heller en kolonialt belastad historia som kan ha en negativ inverkan på en medlares uppdrag. I studien kunde vi även utläsa en tydlig överrepresentation av amerikanska medlare (23 procent). Det återspeglar det faktum att USA haft tre kvinnliga utrikesministrar. Även afrikanska kvinnliga medlare utgör en betydande andel (20 procent), vilket delvis kan härledas till ett generellt konfliktmönster bestående av att ett stort antal konflikter de senaste årtionden utspelats i Afrika.

Internationella policydiskurser kring kvinnor och fredsmäklande

Med FN:s resolution 1325 har det skett en kraftfull mobilisering i internationella forum för ökat kvinnligt deltagande i fredsprocesser. En rad initiativ har lanserats och flera utrikesministrar har agerat för att integrera en agenda om kvinnors fred och säkerhet inom diplomatin och utrikespolitiken. Den svenska utrikesministern Margot Wallström har haft en framträdande och drivande roll i detta, dels genom sina tidigare uppdrag som FN:s speciella ombud med ansvar för att bekämpa sexuellt våld i konflikter, dels som utrikesminister där hon tillsammans med den svenska regeringen lanserat en feministisk utrikespolitik.¹¹ De tidigare utrikesministrarna Hillary Clinton (USA), William Hague (Storbritannien) och Julie Bishop (Australien) har också engagerat sig i frågan och kraftfullt propagerat för ökat kvinnligt deltagande i fredsprocesser och mot sexuellt våld i internationella konflikter. När det gäller internationell medling specifikt har ett nordiskt (och även ett svenskt) nätverk av kvinnliga medlare nyligen etablerats för att utnyttja den kompetens som finns inom området.¹²

Samtidigt kan det noteras att förändringsarbetet går mycket långsamt på global nivå, där kvinnors representation i internationella diplomatiska forum är fortsatt begränsat. För att mobilisera och övertyga internationell opinion finns det för närvarande ett antal dominerande internationella policydiskurser.

Rättvisa, hållbarhet och effektivitet

Det främsta argumentet för ett ökat kvinnligt deltagande i fredsbyggande är kravet på en mer jämställd representation vid förhandlingsbordet, vilket i sin tur är intimt sammankopplat med strävan efter en rättvis fred. Fredsprocesser öppnar upp nya politiska möjligheter och nya möjligheter till inflytande och makt som kan transformera krigshärjade samhällen och omförhandla förtryckande strukturer till mer jämlika relationer.¹³ En mer inkluderande fredsprocess får helt enkelt fler grupper att känna engagemang och delaktighet i fredsbyggandet. Det skapar legitimitet för fredsprocesserna, vilket begränsar freds-sabotörers inverkan.¹⁴

Internationella medlare har alltså en central position i att kunna påverka, strukturera och designa en mer inkluderande förhandlingsprocess och säkra också kvinnors aktiva deltagande. Kvinnogrupper på lokal nivå kan dessutom göras mer delaktiga för att i högre utsträckning samspela med de officiella elitorienterade fredsförhandlingarna. Ett exempel på detta är fredsprocessen på Nordirland som resulterade i Good Friday Agreement, Långfredagsavtalet, 1998.¹⁵

Ett andra argument som ofta nämns är att ökat kvinnligt deltagande skapar bättre förutsättningar för en hållbar och långsiktig fred. Genom att involvera kvinnor och delar av civilsamhället i själva fredsförhandlingen antas implementeringen av fredsavtalen fungera bättre och därmed generera långsiktiga resultat. Desirée Nilsson vid Uppsala universitet har till exempel funnit att ett bredare deltagande av det civila samhället i fredsförhandlingarna gör fredsavtal mer hållbara.¹⁶

När fler kvinnor närvarar vid fredsförhandlingarna tycks även fler frågor tas upp. Det kan handla om underliggande krigsorsaker och strukturella problem av ekonomisk och social natur. Att sådant diskuteras skapar också bättre förutsättningar för att en robust och jämlik fred utvecklas över tid. Detta syns direkt i fredsavtal som har mer genusspecifikt språk i avtalstexten.¹⁷ På så sätt blir freden del av större samhälleliga skeenden, vilket minskar risken för att fredsprocessen kollapsar med nya våldsspiraler som följd.

Hillary Clinton har sagt att "including more women in peacemaking is not just the right thing to do, it's also the smart thing to do".¹⁸ Kvinnliga förhandlare kan nämligen enligt vissa studier göra fredsprocessen mer effektiv. Det underliggande antagandet är att kvinnor kan bidra med nya alternativa förhandlings- och medlingsstrategier. Inom detta fält finns mycket lite forskning, men av de få studier som gjorts lyfts två distinkta förhandlings- och medlingsstilar fram: *distributiva* och *transformativa*.¹⁹

Den distributiva förhandlingsstilen innebär en mer konkurrensinriktad och instrumentell taktik där manipulering av makt (hot/belöning), egenintresse (oförenliga mål) och autonomi står i centrum. I den transformativa förhandlingsstilen betonas relationer (kommunikation), empati (gemensamma intressen) och problemlösning (vinna-vinna-lösningar). Den första anses korrelera mer med maskulina egenskaper medan den andra associeras med feminina egenskaper. Flera forskare hävdar att kvinnor och män närmar sig förhandlingar på olika sätt. I simulering har man funnit att fler kvinnor tillämpar den andra modellen medan ett större antal män använder sig av den första modellen.²⁰

Här finns uppenbara risker för en essentialisering av kvinnor som biologiskt fredligt sinnade, och män som mer aggressiva och tävlingsinriktade. Samtidigt lyfter både förhandlings- och genusforskningen fram kontextens betydelse, vilket innebär att det kan vara svårt att empiriskt verifiera ovanstående teser. Intersektionell genus-

forskning betonar till exempel att kön bör analyseras i samspel med andra faktorer som etnicitet och klass.²¹ Det finns också forskning som lyfter fram vikten av en kritisk massa av kvinnor för att förändra förhandlingsdynamiken. Det är mycket svårt för enstaka kvinnor att bryta rådande normsystem inom en institution. EU:s höga representant för utrikesfrågor och säkerhetspolitik, Federica Mogherini, kommenterade betydelsen av kvinnliga förhandlare efter att ha lyckats nå ett avtal med Iran om begränsning av deras kärnenergi-program: "Having many women at the table in key positions [...] helped us to be concrete and pragmatic the whole way."²²

Slutord

De senaste åren har forskningen om kvinnor, genus och fredsbyggnad i bredare bemärkelse expanderat kraftigt.²³ Samtidigt är forskning om kvinnor och internationell fredsdiplomati specifikt ganska begränsad. Fredsdiplomatien har traditionellt varit en manlig domän, vilken över tid skapat en diplomatisk infrastruktur med vissa specifika normer och principer som reglerar och konstruerar förväntade roller hos aktörerna när det gäller genus. Vi behöver veta mer om de hinder och möjligheter som kvinnor konfronteras med och om den roll som kvinnor faktiskt spelar i fredsprocesserna. Det är paradoxalt att genus inte har behandlats tidigare inom internationell förhandlingsteori eftersom området i övrigt lyfter fram betydelsen av kognitiva och socialpsykologiska faktorer.

Fler systematiska studier kan synliggöra kvinnors deltagande som medlare och förhandlare och producera ny empirisk kunskap och teoribildning. Förhandlingsforskningen har också goda förutsättningar att överbygga den klyfta som finns mellan teori och praktik eftersom den bygger på en stark tradition av att producera preskription (rekommendation) och deskription (empirisk analys). Om forskningsfältet och teoribildningen görs mer genuskänsliga har de därför

en stor potential att producera fler forskningsresultat som kan vara konstruktiva och policyrelevanta för praktiker och politiker.

Noter

1. Stephen Stedman, Donald S. Rothchild & Elizabeth M. Cousens (red.), *Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2002.

2. Roy Licklider, "The Consequences of Negotiated Settlements in Civil Wars, 1945–1993", *American Political Science Review* 89(3), 1995, s. 681–690.

3. *New York Times*, "No Women Seated Around the Table at Syria Talks in Paris", 14 december 2015.

4. Carol Cohn (red.), *Women and Wars*, Cambridge: Polity Press, 2013.

5. Annica Kronsell, "Negotiations in Networks: The Importance of Personal Relations and Homosociality", i Karin Aggestam & Magnus Jerneck (red.), *Diplomacy in Theory and Practice*, Malmö: Liber, 2009.

6. UN Women, "Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace: A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council resolution 1325", 2015, <http://wps.unwomen.org/~media/files/un%20women/wps/highlights/unw-global-study-1325-2015.pdf>, hämtat 4 mars 2016; Marie O'Reilly, Andrea Suilleabhain & Thania Paffenholz, *Reimagining Peacemaking: Women's Roles in Peace Processes*, New York: International Peace Institute, 2015.

7. Cecilia Albin, "Peace vs. Justice – and Beyond", i V. K. Jacob Bercovitch & I. William Zartman (red.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, London: Sage, 2009; William Zartman, "Looking Forward and Looking Backward on Negotiations Theory", i William Zartman & Victor Kremenyuk (red.), *Peace Versus Justice: Negotiating Forward- and Backward-Looking Outcomes*, Lanham: Rowman & Littlefield, 2005.

8. Karin Aggestam & Ann Towns (red.), *Gender and Diplomacy*, kommande 2016.

9. UN Women, "Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence", 2012, <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/03AWomenPeaceNeg.pdf>, hämtat 4 mars 2016.

10. Karin Aggestam & Isak Svensson, "Where are the Women in International Mediation?", paper till konferens, International Studies Association, San Diego, mars 2012.

11. Ann Bernes, intervju, UD, Stockholm, 15 december 2015; *Utrikesförvaltningens handlingsplan för feministisk utrikespolitik 2015–2018 med fokusområden för år 2016*, Regeringskansliet, 2015, www.regeringen.se/contentassets/a50b41904e1b44af927a02cea7debac8/handlingsplan-feministisk-utrikespolitik.pdf, hämtat 4 mars 2016.

12. Karin Aggestam, "Kvinnliga medlare och hållbara fredsprocesser", *Mänsklig säkerhet*, 7 december 2015, <http://manskligsakerhet.se/2015/12/07/kvinnliga-medlare-och-hallbara-fredsprocesser/>, hämtat 4 mars 2016.

13. Christine Bell, "Women and Peace Processes, Negotiations, and Agreements: Operational Opportunities and Challenges", Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF), Policy Brief, March, 2013, www.peacebuilding.no/var/ezflow_site/storage/original/application/b6f94e1df2977a0f3e0e17dd1dd7dcc4.pdf, hämtat 4 mars 2016; Karin Aggestam & Annika Björkdahl (red.), *Rethinking Peacebuilding*, London: Routledge, 2013.

14. Thania Paffenholz, "Civil Society and Peace Negotiations: Beyond the Inclusion-Exclusion Dichotomy", *Negotiation Journal* (30)1, 2014, s. 69–91.

15. Joyce Kaufmann & Kristen Williams, *Women at War, Women Building Peace. Challenging Gender Norms*, Boulder & London: Kumarian Press, 2013.

16. Desirée Nilsson, "Anchoring the Peace: Civil Society Actors in Peace Accords and Durable Peace", *International Interactions* 38(2), 2012, s. 243–266.

17. Christine Bell, "Text and Context: Evaluating Peace Agreements for their 'Gender Perspective'", rapport, Political Settlements Research Programme, 2015, www.politicalsettlements.org/files/2015/10/Text-and-Context-11-October-2015.pdf, hämtat 4 mars 2016.

18. Hillary Clinton, "Keynote Address at the International Crisis Group", New York, 16 december 2011, www.crisisgroup.org/en/events/event-calendar/past-events/annual-award-dinner/award-dinner-2011/keynote-address-us-secretary-of-state-hillary-rodham-clinton.aspx, hämtat 4 mars 2016; jfr Robert Egnell, "Feministisk utrikespolitik effektivaste vägen mot fred", *Dagens Nyheter*, debattsidan, 15 oktober 2014.

19. Mark Boyer m.fl., "Gender and Negotiation: Some Experimental Findings from an International Negotiation Simulation", *International Studies Quarterly* 53, 2009, s. 23–47.

20. Ibid.

21. Cohn (red.) 2013.

22. *New York Times*, "3 Women Played Central Role in Negotiating Historic Nuclear Deal with Iran", 8 juli 2015.

23. Elizabeth Porter, *Peacebuilding*, London: Routledge, 2007; Valerie Hudson, *Gender, Human Security and the United Nations*, London: Routledge, 2010; Sanam Naraghi Anderlini, *Women Building Peace*, Boulder & London: Lynne Rienner Publishers, 2007; Kaufmann & Williams 2013.

JOSEPH HELLER

Moment 22

"Visst kan jag göra det. Men först måste han be mig göra det. Det ingår i bestämmelserna."

"Varför ber han er inte göra det då?"

"Därför att han är tokig", sade doktor Daneeka. "Han måste vara tokig för att fortsätta med bombflygningar så många gånger som det har varit på håret när för honom. Visst kan jag stryka Orr ur aktiv tjänst. Men först måste han be mig om det."

"Är det allt han behöver göra för att bli avförd ur aktiv tjänst?"

"Det är allt. Låt honom be mig om det."

"Och sen kan ni stryka honom?" frågade Yossarian.

"Nej. Sen kan jag inte stryka honom."

"Menar ni att det finns en hake?"

"Visst finns det en hake", svarade doktor Daneeka. "Moment tjugotvå. Var och en som vill slippa aktiv tjänst är inte på allvar tokig."

Det fanns bara en hake och det var moment tjugotvå som fastslog att oro för egen trygghet inför faror som var verkliga och överhängande var en förnuftig tankeprocess. Orr var tokig och kunde avföras ur tjänst. Det enda han behövde göra var att anhålla om det; och så snart han gjorde det, skulle han inte längre vara tokig och skulle tvingas utföra fler bombflygningar. Orr skulle vara tokig om han utförde fler bombflygningar och normal om han inte gjorde det, men om han var normal måste han utföra dem. Om han utförde dem, var han tokig och behövde inte göra det; men om han inte ville utföra dem, var han normal och måste utföra dem. Yossarian blev djupt gripen av den absoluta enkelheten i moment tjugotvå och lät höra en aktningsfull vissling.

"Det var ingen dålig paragraf, det där moment tjugotvå" anmärkte han.

"Det är det bästa som finns", instämde doktor Daneeka.

Översättning Torsten Blomkvist

Joseph Hellers satiriska roman *Catch-22* (1961) räknas som en av de klassiska krigsskildringarna. Det är framför allt en antikrigsroman som utspelar sig under andra världskriget bland amerikanska stridsflygare stationerade i Italien. Skildringen av den bisarra militära byråkratin har gjort begreppet moment 22 till ett vardagligt uttryck både på svenska och engelska.

Heller (1923–1999) hade själv deltagit i andra världskriget, och boken bygger delvis på hans erfarenheter därifrån. Men författaren har senare hävdat att det snarare var 1950-talets Koreakrig, kalla-krigs-retorik och mccarthyism som han kritiserade. Det syns också i boken, som är full av anakronismer och hänvisningar till 1950-talets USA.

Red.

På väg mot världsfred eller världskrig?

En omläsning av Steven Pinkers
*The Better Angels of Our Nature:
Why Violence Has Declined*

ISAK SVENSSON

Trots alla uppmärksammade krig och konflikter menar somliga att den värld vi i dag lever i kan vara den fredligaste någonsin.

År 2011 utkom en bok som blev enormt uppmärksam, i den publika debatten såväl som inom forskningen. Kognitionsforskaren Steven Pinkers anslag i *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* är det bredast möjliga. Pinker går från mänsklighetens början till nutid och använder sig under de 700 välskrivna sidorna på ett utomordentligt sätt av överblickbara data och statistik för att belägga bokens huvudtes. Och den tesen är att våld (i alla dess former) har minskat över tid. Denna trend i riktning mot stegvis utfasning av våld är ”**det viktigaste som någonsin har hänt i mänsklighetens historia**”, skriver Pinker. Reduktionen av våld har skett på många olika nivåer: mellan nationer och stormakter, mellan grupper och stammar, inom familjer och mellan individer. Slutsatsen är att vi förmodligen lever ”in the most peaceable era in our species’ existence”.

Många har svårt att ta till sig denna tes. En orsak är logiken på idéernas marknad: det är lättare att sälja ett budskap om katastrofer och hot, än ett om fredlig utveckling och möjligheter. Och många organisationer har tyvärr utvecklat en vana att motivera sin egen existens i ljuset av en allt mörkare samtid. Men den främsta orsaken, menar Pinker, till att vi har så svårt att acceptera detta faktum är att inte bara det faktiska våldet har minskat, utan att också attityderna till våldet har förändrats markant. Det har skett en perceptionsförändring över tid genom att acceptansen för våld har minskat. Det gör att nutidsmänniskan är mer känslig för våld än människor var förr. Pinker visar övertygande hur det historiska normaliserandet eller glorifierandet av våldet har fått vika för attityder som ifrågasätter dess legitimitet i många av livets sfärer. Och eftersom vi i våra dagar i allt lägre grad accepterar våldet, ser och upprörs vi av dagens begränsade våld i större utsträckning än tidigare generationer gjorde av dåtidens mer utbredda våld. Därför *upplevs* världen som allt mer våldsamt, även om den inte är det.

Skiftet från ett våldsamt förflutet till en fredligare samtid har inte skett i ett slag. Pinker identifierar sex övergripande förändringar genom vilka våldet minskat under århundradena. Den första är förändringen från jägar- och samlarsamhällena till civilisationer i bofasta byar och städer. Den utbredda bilden av "den fredliga vilden" är alltför förenklad och missvisande, eftersom livet för de första människorna kunde vara mycket våldsamt. Nutida analyser av skelett och andra lämningar visar att många av dåtidens människor bragtes om livet på ett brutalt och våldsamt sätt. Genom jordbrukets inträde och upprättandet av vad man i någon bemärkelse kan kalla stater, minskade emellertid våldet mellan individer drastiskt. Med en svag statsmakt är individerna utlämnade till sig själva. Självhjälps (och förebyggande åtgärder för att skydda sig själv och sin grupp) skapar större osäkerhet och mer våld. Genom centralisering av makt och av möjligheterna att använda våld, sjönk våldsnivåerna samtidigt som våldet

skiftade karaktär. Hierarkier upprättades, med maktcentra som utövande betydande kontroll – Pinker använder sig av begreppet *pacifiering* för att beskriva vad som hände.

Genom den andra fasen – *the civilizing process* – som Pinker identifierar från medeltiden och framåt, internaliserades en serie beteenden som minskade våldet i samhället. Det handlar om impuls kontroll, empati för andra och att förutse de långsiktiga konsekvenserna av sitt handlande. Hederskultur och hämncykler gav vika för en ökad beredskap att kontrollera sina känslor och sitt beteende.

Upplysningen är den tredje epokskiftande förändringsprocessen, där det humanitära tänkandet revolutionerade utvecklingen. Detta var starten på ett antal samhällliga processer: slaveriets avskaffande, utveckling av den humanitära rätten, ifrågasättandet av tortyr och så vidare.

Den fjärde utvecklingsfasen kallar Pinker (i linje med tidigare forskning) den "långa freden", vilket syftar på freden mellan europeiska stormakter efter andra världskrigets slut. Under 1400-, 1500-, och 1600-talen bröt det ut nya krig mellan europeiska stater ungefär tre gånger per år. Efter andra världskrigets slut har dock det ständiga europeiska kriget lyst med sin frånvaro. Sedan Koreakrigets slut har stormakterna inte krigat med varandra en enda gång. Trots hotet från de nukleära vapnen, har dessa efter andra världskriget aldrig använts i strid. En vanlig förklaring till den långa freden är det som kallas den "nukleära freden", det vill säga en avsaknad av krig baserad på det faktum att nukleära sammandrabbningar skulle vara katastrofala för alla inblandade parter. Den nukleära freden kan dock inte förklara varför fred bestått mellan länder som inte har kärnvapen, eller varför länder utan kärnvapen har initierat eller deltagit i väpnade konflikter med kärnvapenmakter.

Den femte förändringsprocess Pinker identifierar, den "nya freden", inföll efter kalla krigets slut. Det handlar om ett minskat antal konflikter under de senaste årtiondena. Den sjätte och sista föränd-

ringsprocessen är den som Pinker benämner rättighetsrevolutionerna – där rättighetsbegreppet successivt utvidgats till att gälla kvinnor, barn, homosexuella, samt delvis och stegvis djur.

Våldets reträtt kan förklaras av fem historiska krafter: staternas inträde på scenen, en förändring av den militariserade maskulinitetsnormen, det kommersiella intresset, en framväxande kosmopolitism, samt ett ökat utrymme för förnuft och förnuftsbaseade resonemang. Pinker fäster särskild vikt vid förmågan att läsa; den allmänna läskunnigheten expanderade människornas emotionella horisont och utvidgade deras förståelse av andra människors situation bortom deras absoluta närhet, vilket bidrog till identifikation och vi-känsla som sträckte sig utanför den närmaste gruppen. Detta var den grund ur vilken rättighetsrevolutionerna kunde växa sig så starka och livskraftiga att de kunde blomma ut i den nu så gott som allmänt accepterade idén om generella mänskliga rättigheter.

Pinker är en mästare i hantverket att skriva välinformerade texter. Han är encyklopedisk i sin kunskap och spänner med lätthet över en mängd olika ämnen: arkeologi, historia, freds- och konfliktkunskap, antropologi, biologi, spelteori, psykologi, och neurovetenskap. Bokens kapitel om konfliktmönster över tid bygger i relativt stor utsträckning på data från Uppsala universitet. Uppsala Conflict Data Program (UCDP) är hans främsta källa för att beskriva utvecklingen sedan andra världskrigets slut. Pinker har inte själv samlat data, utan presenterar existerande data, som han sätter in i ett större sammanhang i en strävan att förstå dess betydelse. Han står på andras axlar, så som god forskning alltid gör.

Det Pinker gör i sin bok att är vända forskningsdebatten från att ställa frågan varför det blir krig, till att i stället fråga varför det är fred. Det är en avgörande förändring, som också öppnar för nya svar och forskningsansatser. *The Better Angels of Our Nature* bidrog till att skapa en förnyad debatt om krigets och våldets utfasning. Forskarna inspirerades och debatten fördjupades. Det är ingen tillfällighet att

ett av de större samhällsvetenskapliga forskningsprogrammen i Sverige under de senaste åren handlat om att förklara just minskningen av väpnat våld över tid. Under de senaste fem åren har Uppsala universitet bedrivit ett innovativt forskningsprogram, "The East Asian Peace Since 1979", med professor Stein Tønnesson i ledningen. Programmet syftar till att loda den östasiatiska fredens djup och förklara dess tillkomst. **Östasien är en helt avgörande region att studera för att förstå trenden i riktning mot minskat antal döda i strid.** En stor del av den globala variationen kan förklaras av förändringar i just **Östasien. Före 1979 (det år då konflikten mellan Kina och Vietnam avslutades)** var Östasien skådeplatsen för några av de allra mest blodiga konflikterna i modern tid: våldsamma strider under andra världskriget, Koreakriget, krigen i Vietnam och Kambodjakonflikten. Bara under Vietnamkriget (1962–1975) dog 1,6 miljoner människor på slagfältet. Konflikterna i Indokina var sammanlänkade, och där spelade regionala och globala stormakter ut sina konflikter mot varandra på ett sätt som inte är helt olik det som nu sker i Mellanöstern. Koreakriget (1950–1953) inkluderade ett tjugotal parter som stridande och resulterade i över en miljon döda samt ett permanent krigstillstånd mellan Nord- och Sydkorea. Längre tillbaka kan man nämna andra ohyggliga konflikter: 1,2 miljoner döda under kinesiska inbördeskriget 1946–1950. Och den enligt Pinker värsta konflikten genom tiderna, i termer av dödsoffer, utspelades i östra Asien: An Lushan-upproret i Kina under Tangdynastin på 700-talet, där över 30 miljoner människor dog.

Mot bakgrund av regionens våldsamma historia är dess utveckling mot fredligare förhållanden överraskande. Det har naturligtvis inte blivit helt fredligt – ett antal konflikter fortgår alltjämt i regionen. I södra Filippinerna står fredsprocesser just nu och väger, och det är ännu osäkert om parterna (framför allt regeringssidan) kommer att lyckas implementera det fredsavtal som förhandlats fram där. Fredsprocessen i södra Thailand gick i stå efter att militären tog över i

Bangkok. Situationen för de muslimska minoriteterna i Myanmar är besvärlig.

Det handlar alltså om en relativ snarare än en total fred, en fred som inte nödvändigtvis (och kanske inte ens främst) är baserad på ömsesidig förståelse, pluralistisk demokrati eller jämlikhet. Men sett i historiens ljus är den östasiatiska utvecklingen ändå anmärkningsvärd. I ett antal olika forskningsprojekt inom ramen för detta program försöker vi nu kartlägga och förklara denna fred utifrån faktorer som ledarnas omprioriteringar, staters förmåga till repression, ländernas ekonomiska interdependens, USA:s makt som garant, externa aktörers disassociation från regionen, samt strategibyte från våldsam motstånd till ickevåldsmotstånd för de grupper som är missnöjda med den rådande ordningen. Forskningsprocesserna pågår för fullt och jag ska inte här föregripa slutsatserna som ska presenteras senare under 2016.

Men våldets reträtt (och möjliga återkomst) är inte begränsad till Östasien, trots att kontrasterna syns tydligare där än på annat håll. Frågan är global. Mot bakgrund av den senaste tidens massiva flyktingströmmar till Europa, i synnerhet till Tyskland och Sverige, med ett Mellanöstern i fritt fall, och med framväxande globala stormakter som Kina och Ryssland som spänner sina muskler, kan Pinkers tes tyckas obsolet. Debatten i dag handlar inte om huruvida vi är på väg mot fredligare relationer, utan tvärtom huruvida vi befinner oss i något som kan sägas vara en uppstartsfas av ett tredje världskrig. Flera debattörer och auktoriteter svarade ja på den frågan under vintern 2015/2016. Mats Svegfors skrev på *Dagens Nyheters* debattsida att ett "rimligt sätt att beskriva det som nu händer är att vi är inne i ett tredje världskrig". Den välkände konflikt- och underrättelseforskaren Wilhelm Agrell uttryckte sig i liknande termer i *Aftonbladet*: "Vi befinner oss i något som bäst kan förstås som ett världskrig." Även påven Franciskus uttalade sig i samband med en resa i Latinamerika hösten 2015 om "detta tredje världskrig, som stegvis pågår, och som vi nu bevittnar".

Hur ska vi ställa oss till dessa motsägande perspektiv på den pågående utvecklingen? Är vi på väg mot världskrig eller mot världsfred? Först måste man konstatera att de senaste åren har minskningen av antalet döda i väpnade konflikter avstannat och i stället vänts i en uppgång. Trenden mot den ”nya freden” tycks alltså bruten. År 2014 dog över 100 000 människor i väpnade konflikter – det var det mest dödliga året sedan kalla krigets slut, enligt Uppsala Conflict Data Program. Mycket av detta drivs av situationen i Mellanöstern i allmänhet och krisen i Syrien i synnerhet. År 2014 krävdes drygt 50 000 dödsoffer bara i Syrien, med andra ord fler än i alla andra konflikter tillsammans det året. Det har skett en uppgång i antalet väpnade konflikter. År 2014 utkämpades det högsta antalet väpnade konflikter sedan 1999: hela 40 stycken (och med väpnad menas i detta sammanhang konflikter med mer än 25 personer dödade i strid). Men de mest intensiva typerna av väpnade konflikter har också ökat. Under år 2014 inträffade elva väpnade konflikter som kan karaktäriseras som krig (”krig” är en term som vi fredsforskare vanligen reserverar för de väpnade konflikter där mer än 1000 personer har dött i strid per år). En särskilt oroande tendens är det stigande (om än alltjämt begränsade) antalet konflikter där externa stater blandat sig i de lokala konflikterna. Vi ser en ökad grad av internationalisering av inomstatliga konflikter och det är just dessa konflikter som tenderar att bli som mest våldsamma: år 2014 var nio av de elva krigen internationaliserade. Det är det största antalet internationaliserade inomstatliga konflikter sedan slutet av andra världskriget.

Steven Pinkers bok kan hjälpa oss att få rätt proportioner på vår konfliktyllda samtid. Jag tror att det är både felaktigt och farligt att beskriva det som nu händer som världskrig. Trots de blodiga och fruktansvärda krigen i Syrien och Ukraina pekar den långsiktiga trenden mot mer, inte mindre fred. Flera av länderna i Mellanöstern befinner sig i fritt fall, men i många andra regioner runt om i världen har utvecklingen varit mer positiv. Eftersom krigen i Mellanöstern

utkämpas på tröskeln till Europa, upplever européer världen som mer konfliktfylld än annars. Men i ett globalt perspektiv kan vi notera ett antal svåra konflikter under årens lopp som inte har beskrivits som världskrig, eftersom de utspelats längre ifrån Europa än flera av dagens konflikter. Ta exempelvis kriget i östra Kongo på 1990-talet, med stridande trupp från Angola, Uganda, Rwanda, Tchad, Namibia och Zimbabwe, vilket skördade tusentals offer. Vidare, trots att det 2014 dog över 50 000 i strid i Syrien, ligger varken kriget där eller något av de andra pågående krigen i andra delar av världen i närheten av nivåerna för döda i de två världskrigen. Uppskattningsvis 55 miljoner dog i andra världskriget, vilket är omkring 10 miljoner per år. Det är också så att termen "världskrig" vanligen reserveras för konflikter där de flesta av världens stormakter ligger i krig mot varandra. Så är det inte i dagsläget.

Något världskrig rasar alltså inte i dag. Retoriken är inte heller helt riskfri; om man beskriver det som att det nu rasar ett världskrig riskerar det att bli en självuppfyllande profetia. Militanta extremister gynnas av apokalyptiska stämningar och världskrigsretorik. Dagens jihadisterna skulle nog gärna tala om ett tredje världskrig.

Vad är det egentligen som förändrats sedan *The Better Angels of Our Nature* kom ut? Två omständigheter bör särskilt nämnas: Rysslands agerande under Putin samt den arabiska vårens sammanbrott parallellt med jihadistkonflikternas framväxt.

Först Putin. Enligt Pinker är en viktig förklaring till stabilitet och mellanstatlig fred att gränser mellan länder ses som nästan "heliga". Denna norm om att man inte med våld får förändra gränser (*sacred border norm*) har bidragit till betydligt fredligare relationer mellan stater, eftersom det är just territoriella frågor som annars mest riskerar att trappas upp till väpnade konflikter och krig. Men det är just denna norm som Ryssland, genom sin annektering av Krimhalvön, så fundamentalt har hotat och rubbat. Brottet mot Ukrainas territoriella suveränitet hotar att sätta ur spel hela det normativa ramverk

som tjänat de mellanstatliga relationerna väl efter andra världskrigets slut. Det kan samtidigt konstateras att den kraftiga internationella reaktionen – Ryssland har gått från att vara en samarbetspartner till att betraktas som ett internationellt problem – visar att normen alltså är levande och viktig. Normen om att inte ändra gränser med våldsmakt är alltså hotad, men inte skjuten i sank.

Pinkers bok skickades till tryck just när den arabiska våren utbröt. Den arabiska våren möttes med stor entusiasm, men i eftertankens kranka blekhet kan vi inte beskriva utfallen som några framgångssagor. I Egypten sitter en ny auktoritär ledare med militärens stöd. Syrien är söndertrasat av radikala extremisters härjningar, sekteristiskt våld och regimens brutalitet. I Libyen blev den utländska interventionen ett fiasko och Irak är splittrat. Tunisien är det lysande undantaget, något som också uppmärksammades i samband med 2015 års fredspris. Pinker skriver att det sannolikt inte är några "[arab]länder som kommer att styras av den ideologi som förfäktas av al-Qaida" (s. 368). Det är således tydligt att inte heller han kunde förutse framväxten av Islamiska Staten, som ju är en terrorgrupp med ambitioner på att skapa och forma en egen statsbildning. Men fenomenet IS är ett tecken på en större problematik. Samtidigt som krig generellt sett har minskat, har vissa typer av konflikter följt ett annat mönster. Det gäller sådana väpnade konflikter där militanta grupper agerar utifrån islamistiska program ("jihadister"). Dessa ökar i proportion till antalet väpnade konflikter, vilket förklaras både av att de har blivit fler och av att andra typer av konflikter blivit mindre vanliga.

Världen har alltså generellt sett blivit bättre på att förebygga och lösa konflikter, men det gäller inte i samma utsträckning när det handlar om de väpnade konflikterna med rebellgrupper som använder islamistisk retorik. Varför är jihadistkonflikterna mer svårlösliga? Överhuvudtaget vet vi förvånansvärt lite om förutsättningarna för att lösa jihadistkonflikter med fredliga medel, helt eller delvis. Framför allt finns det en lucka i freds- och konfliktforskningen rörande om,

hur och i vilken omfattning våra befintliga teorier om konfliktlösning är tillämpliga för att lösa jihadistkonflikter. I viss mån kan dessa konflikters relativt höga frekvens förklaras av att de strukturella förklaringsfaktorer Pinker har identifierat bakom våldets allmänna reträtt inte har fått samma genomslag i arabvärlden. Statens försvagade roll och hedersnormen är kanske de två främsta faktorerna bakom utebliven fredsutveckling. Svårigheten att lösa dessa typer av konflikter kan delvis härledas till att flera av staterna i regionen i princip har brutit samman, samt till att makten i dessa samhällen, i frånvaro av en stark statsmakt, i hög grad baseras på klansystem. Dessutom har den militariserade maskulinitetsnormen inte utmanats och förändrats som på många andra ställen i världen. Men det handlar också om globaliseringen av denna konfliktlinje. När fler nationella konflikter och lokalt missnöje knyts samman i en global retorik, minskas förhandlingsutrymmet. Möjligheten att lösa de konkreta underliggande problemen försvåras om kampen internationaliseras, och både regeringar och rebeller ser sig som en del av en global maktkamp.

Omläsningen av Pinkers bok kan tjäna till att sätta dagens debatt och analys i djupare och vidare perspektiv. Lika lite som vi kan använda årets väder för att bedöma klimathotet i världen (temperaturen på kort sikt kan variera, men den långsiktiga trenden med varmare väder är tydlig), kan vi använda data om konflikter under enskilda år för att bedöma huruvida världen på längre sikt rör sig mot fredligare interaktion mellan människor. Här krävs alltså en balanseerad analys. Hoten från Putins Ryssland och från jihadisterna är verkliga och oroande, och den fredliga utvecklingskurvan har vänt, i alla fall på kort sikt. Men den trend som Pinker pekar på är inte avhängig utvecklingen under ett begränsat antal år – det är längre tidsperspektiv det handlar om. De strukturella faktorer som driver fram en fredligare värld kan mycket väl vinna över de mer nutida utmaningarna som vi nu står inför. Det finns därmed ingen anledning att ge efter

för en pessimistisk fatalism. Det minskade utrymmet för krig och våld i mellanmänskliga relationer (på olika nivåer) är en bedrift som mänskligheten genomfört. Däremot är denna *decline of violence* inte något vi kan ta för givet i framtiden.

Stolthet och lagar

*Ett rundabordssamtal med Hans Blix,
Katarina Engberg och Pierre Schori*

JENNY BJÖRKMAN

Årsboksredaktionen samlade tre erfarna diplomater och säkerhetspolitiskt sakkunniga för att samtala om krig och fred. Som en röd tråd genom samtalet löper insikten om att mänsklig värdighet är fundamental, och att lagar och regler utgör grunden för en fredligare värld.

Vi lever förmodligen i den fredligaste av tidsåldrar. Det hävdar både kognitionspsykologen Steven Pinker och historikern Yuval Harari. Harari har påpekat att det i dag dör fler människor av fetma än av våld. Ändå diskuteras krig, terror och våld dagligen; freden tycks ständigt hotad. För att diskutera just detta – krig och fred – träffas Hans Blix, Pierre Schori och Katarina Engberg en dag i början av våren. Alla tre har under lång tid ägnat sig åt fredslösning, konflikter och internationell politik. Samtalet leds av Arne Jarrick, professor i historia och en av redaktörerna för årsboken.

Hans Blix, en gång i tiden utrikesminister, är jurist och innehar en docentur i folkrätt vid Stockholms universitet. Sedan åtskilliga år har han sysslat med nedrustning i praktiken. Mellan 1981 och 1997 var han exempelvis generaldirektör för Internationella atomenergiorganet IAEA, och han har därtill haft en rad positioner inom FN. År 2000

blev han ordförande för UNMOVIC som bland annat undersökte förekomsten av massförstörelsevapen i Irak. Han kallar sig en folkrättsmänniska.

Pierre Schori har också ett långvarigt förhållande till utrikespolitiken. Redan som liten pojke mötte han överlevande från Hitlers koncentrationsläger som kom med de vita bussarna till Malmö och det hotell som hans föräldrar drev. Sedan många år har han arbetat som diplomat, och ett av hans senaste uppdrag var det som FN:s särskilda sändebud i Elfenbenskusten 2005–2007. Han tycker att det behövs självständiga aktörer som står upp för dialog, mänskliga rättigheter och nedrustning i dagens polariserade världspolitik.

Katarina Engberg har arbetat med säkerhetspolitik i hela sitt vuxna liv, både som journalist, i Regeringskansliet, i tankesmedjor och inom akademien – hon skrev sin avhandling om EU och multilateral intervention. Hon har bland annat varit diplomat med ansvar för försvarsfrågor vid den svenska EU-representationen och i Nato-delegationen.

Arne Jarrick börjar samtalet i Steven Pinkers tes om att världen successivt har blivit fredligare. Med tanke på Syrienkriget och andra aktuella konflikthärddar kan det vara svårt att tro.

– Jag är positiv till Pinker, säger Hans Blix direkt, men den rättsliga utvecklingen saknas helt i hans resonemang, och den är viktig. Det finns exempel på det ända sedan vikingatiden. Det är lagarna som reglerat våldet, exempelvis lagar om kvinnofrid och liknande.

Blix hänvisar till en intervju i *The Atlantic*, där också Barack Obama vittnar om sin tilltro till lagar. Den öppenhjärtiga intervjun visar att Obama är genuint intresserad av att lagar ska följas samt att detta har varit en viktig aspekt av hans utrikespolitiska insatser.

Samtalsdeltagarna är också överens om att samhället trots allt har blivit fredligare.

– Trots de många döda i Syrien-konflikten är den långsiktiga trenden positiv. Antalet döda i konflikter av olika slag sjunker, säger Katarina Engberg.

Mycket tyder på att stamsamhällen tillhör de mer våldsamma, vilket ju inte innebär att de är laglösa eller saknar konfliktlösningsmekanismer, fortsätter hon och berättar om en upplevelse i Afghanistan, som hon besökte under 1980-talet som representant för Svenska Afghanistan-kommittén.

– Krig rådde sedan landet invaderats av Sovjetunionen. Men det var slående att samhället var våldsamt också på mikronivå. Man slogs för att försvara sin stam, män slog sina kvinnor, och kvinnor slog sina barn. Men det innebär inte att samhället var anarkistiskt. Man hade sin hederskodex, den så kallade *Pashtunwali*, för när och hur våld fick användas. Jag själv sågs som hedersgäst och skulle därmed försvaras om så krävdes. Hedern var viktig, och jag såg kopplingar till Havamal och vikingasamhällenas regleringar av våld, där den som är gäst är gäst oavsett vad.

Normer och regler har alltid varit viktiga för att reglera våld. Tillkomsten av internationella normer har gett viktiga bidrag till den utveckling mot fred vi ser i dag, det gäller inte minst 1900-talets utveckling. Pierre Schori betonar att multilaterismen är grundläggande för världens fredliga utveckling. Samtidigt konstaterar han att våldet måste förstås som en del av en maktstruktur, ett uttryck för en maktordning. Också Katarina Engberg menar att man för att förstå våld måste förstå de samhällen och den situation som våldet uppkommer i. De människor hon mötte i Afghanistan var människor som levde på marginalen, de riskerade hela tiden att trängas undan. Osäkerheten var enorm och knappheten likaså.

– Detta är två viktiga förklaringar till våldet i stamsamhällena. Och det leder till en extrem könsrollsindelning, där manlig diktatur råder utanför hemmet, baserad bland annat på upprätthållandet av det yttre försvaret, och kvinnlig diktatur innanför hemmets väggar.

Det handlar helt enkelt om revir, konstaterar Hans Blix, och den insikten kommer tillbaka under samtalet. Människan är ett revirdjur, som, även om det inte finns gränser på marken, delar upp sin värld.

Med tiden har vi kommit överens om en rad regler för hur och när vi får försvara vårt revir. Vi har, som Pierre Schori understryker, enats om gemensamma normer, det vill säga lokala och regionala, multi-laterala lösningar.

En annan fråga är vilken roll jämlikhet spelar för freden och fredsviljan. Hans Blix påpekar att om värnplikten baserar sig på hela samhället kan den vara fredsfrämjande. Värnplikten bidrog därför till ett engagemang för fred eftersom alla i samhället riskerade att drabbas av krig, förklarar han. Det är ett sätt att se på jämlikhetens betydelse.

– I en yrkesarmé tar folk värvning och får betalt och då protesterar få mot krig, jämfört med värnpliktsarmén som leder till ett engagemang mot krig och för fred. Irakkriget 2003 hade knappast ägt rum om USA:s armé byggt på värnpliktiga, säger han.

Att ojämlikhet och en växande segregation främjar våld både inom och mellan samhällen är självklart, enas samtalsdeltagarna om.

Reviret, tron och äran

Det är viktigt att skilja på vad som driver fram konflikter och vad som bygger fred. Hans Blix menar att det finns tre viktiga skäl till att länder hamnar i krig. Det första är reviret, som redan nämnts. Gränsen eller territoriet försvaras mot väpnade angrepp. En positiv aspekt i dag är dock att många gränser och strider om gränser är avklarade.

Det andra som stater väljer att dra ut i krig för är tron – korstågen är det uppenbara exemplet. Det tredje är stoltheten eller äran. Det finns en rad exempel på hur kungar startat krig därför att någon har gått deras makt eller ära förnär.

– Drivkraften att demonstrera makt syns fortfarande i många dagsaktuella konflikter. Ta USA:s jakt på massförstörelsevapen! Det är ju inget tvivel om att USA skulle ha angripit Irak om man faktiskt hittat några vapen – detta oavsett om det stred mot lagen eller ingick i FN:s regi, säger Hans Blix och berättar om sina egna erfarenheter från Irak.

– Vi från IAEA kallades under 1990-talet för *bunnyhuggers* och hade föga problem att komma in i landet och utföra våra inspektioner. Det var IAEA:s erfarenhet att civila inspektioner gav bättre resultat än militära, och det var en anledning till att jag 2000 accepterade uppdraget. Det handlade om att få irakierna att känna att de behandlades med respekt. Hösten 2002 var jag positiv till resolution 1441 trots att den var brutal. Anledningen var att Irak fick en ny chans att deklarerera eventuella innehav av massförstörelsevapen. Jag trodde att det skulle ge dem en möjlighet att själva säga som det var med hedern i behåll.

Psykologin är alltså långt viktigare än man kanske kan tro. Liksom att undvika förödmjukelse. De inspektörer som under 1990-talet företrätt FN hade ibland uppträtt som cowboys och det förödmjukade Saddam Hussein så till den milda grad att han emellanåt stoppade dem – trots att han faktiskt inte hade något att dölja, menar Hans Blix.

Heder och prestige spelar en viktig roll också för freden eftersom en stukad stolthet kan leda till krig, summerar Arne Jarrick och återger ett citat av Piet Hein, en så kallad *gruk*, som Hans Blix gjort honom uppmärksam på: *The noble art of losing face, may some day save the human race*. Att förlora ansiktet utan att ta till våld kan vara en nyckel till fred. Här gör panelen dessutom en koppling till lagstiftningen. För rent historiskt har regleringen av hedern ofta knutits till framväxten av lagar och till ett rättssamhälle. Katarina Engberg påpekar att religionen till en början fick bära upp en rad funktioner som i ett modernt samhälle överförts på bland annat rättsstaten.

– I Afghanistan fanns ingen centralmakt och definitivt ingen rättsstat. Islamiseringen innebar ett stort framsteg i förhållande till stamhällets hedersbaserade rättsskipning. Med Nya Testamentet gick kristendomen från ”öga för öga och tand för tand” till ”Du skall älska Din nästa såsom Dig själv”, fröet till ett demokratiskt förhållningssätt.

Är det då så att religionen bidrar till krig, undrar Arne Jarrick, och frågar om sekulariseringen rent av är nödvändig för att fred ska komma till stånd. Men det vill ingen av samtalsdeltagarna tro. Det är rent av en ganska våldsamt slutsats, som Blix anser måste nyanteras. Kyrkan har i västvärlden varit såväl krigshetsare som fredsdrivande.

– I dag är vi ju dessutom tillbaka i det gammaltestamentliga i USA, där man talar inte om att vända andra kinden till utan om att krossa fienden. Det är vedergällning som gäller och *massive retaliation*. Där går vi tillbaka, säger Pierre Schori.

Sekularisering är alltså inte vad det handlar om, eftersom det inte rör sig om en sekularisering i absolut mening, utan om vilken roll religionen spelar för samhällets uppbyggnad. Religionen har fortsatt en viktig roll för moral, andlighet och tro, men hos oss har den befriats från sina "statliga" funktioner, konstaterar Katarina Engberg. Så har inte skett i exempelvis Mellanöstern. Där sammanfaller flera kriser. Stamsamhällena befinner sig i upplösning, med möjlig pånyttfödelse för kurderna. Regionen lider av efterchocker från det ottomanska rikets sammanbrott. Gränser som drogs upp efter första världskriget ifrågasätts, regimer som tillkom i den antikoloniala kampens spår kämpar för sin legitimitet. Människorna lever under stor press, och en del retirerar till så kallade traditionella värden, eller rentav in i radikala tolkningar av religionen, det sista som verkar finnas kvar. Vi skulle se liknande tendenser om vårt samhälle bröt samman, säger Katarina Engberg.

Det är således inte tron som måste vikas ner, utan staten som ska stärkas, konstaterar panelen.

Globalisering och nationalism

Det har också många gånger sagts att freden främjas av en globalisering. Tanken är att det i takt med att ekonomier och nationer flätas

samman kommer att bli svårare att bekriга varandra. Samtidigt konstaterar Arne Jarrick att Joseph Schumpeter slog fast just detta strax före första världskriget, vilket dock inte hindrade världskriget från att bryta ut. Han undrar därför om vår tids globala ekonomiska sammanflätande verkligen kan ha en fredsbevarande effekt, eller om det lika lite som för hundra år sedan spelar någon roll att vi dras ihop. Panelen är dock fortsatt positiv till ett ökat globalt beroende som en fredsfrämjande kraft.

– Även om det bröt ut krig 1914 så betyder det inte att tesen var fel. Jämför handelsutbytet 1921 med i dag – det är en enorm skillnad! Ryssland är beroende av att sälja sin olja och kan inte starta krig hur som helst, säger Hans Blix och pekar på det som kallas *mutual economic dependence*, MED. Det är viktigt för freden.

Mycket forskning tyder också på att ekonomiskt utbyte och ekonomiskt beroende spelar en viktig roll för en fredlig utveckling, och i dag är världens länder mycket mer beroende av varandra än för hundra år sedan. Det finns större skäl att handla med varandra än att skjuta ihjäl varandra. Katarina Engberg påpekar att perioden före första världskriget utmärktes av både globalisering och nationell osäkerhet. Samhällena orkade inte bära den febriga ökningen av utbyten och förändringar.

– Den osäkerheten bidrog till kriget! Det finns, som många påpekat, vissa gemensamma drag med vår egen tid. Det finns också nu en osäkerhet om maktförhållanden i olika delar av världen. Vi har genomgått en snabb globalisering, som i många länder möts av motreaktion och rädsla. Och ändå fortsätter världen att integreras i en rasande takt. Det globala samhället trycks ihop, vilket får många positiva effekter, men det utlöser också motreaktioner som kan vara konflikt drivande i sig, trots det ökande ekonomiska beroendet.

Det som bidrar till en viss instabilitet är att förändringarna kommer så snabbt och att det globala styrelseskicket släpar efter. Pierre Schori efterlyser en nutida motsvarighet till Schumanplanen, det vill

säga den plan som låg till grund för EU:s föregångare Europeiska kol- och stålunionen från 1950.

– Det är viktigt att komma ihåg att vi i dag lever med en ändrad maktordning i världen, fortsätter Katarina Engberg. Vi kommer allt längre ifrån andra världskriget och de maktförhållanden som uppstod då, och eftersom de nya maktförhållandena inte är reglerade är läget instabilt. Därtill finns en snabb tillväxt av nya makter och länder. Kina är visserligen nära förbundet med den amerikanska ekonomin och dess välstånd ökar. Men i Kina finns en stark känsla av att ha varit utsatt för historiska oförrätter, man kräver sin rättmätiga plats i världsordningen. Så långt är allt väl, men om denna strävan övergår i nationalism uppstår problem. Strävan efter att bli "stark" igen är ett oroväckande vanligt tema i den globala politiken. Se på Putin eller Donald Trump, som säger sig vilja göra sina länder starka igen. Om detta växer till en känsla av att man har rätt att utvidga sin maktsfär, kan det till och med vara farligt. Det gäller till exempel kontroll över delar av Syd kinesiska sjön. Kina hänvisar till sin historiska rätt som man anser föregår upprättandet av UNCLOS (United Nations Convention on the Law of the Sea), den multilaterala ordningen för reglering av denna typ av konflikter. Men det är viktigt att tvister av det slaget regleras via det multilaterala systemet.

Så glider samtalet ånyo in på stoltheten. De historiska oförrätterna och känslan av att ha blivit kränkt eller snuvad på något har med stolthet att göra, och det är snarare den än rätten till ett par öar som pockar på uppmärksamhet. Men spelet om historiska oförrätter i Syd kinesiska sjön kan bli farligt eftersom 30 procent av världshandeln passerar därigenom. Stolthet i kombination med nationalism är malignt, suckar Arne Jarrick. Och det är också just som en del av en nationalistisk agenda man måste se Putins insatser i Syrien, menar Pierre Schori.

– Piloterna hyllas som hjältar på hemmaplan och nationens ära är återupprättad. Känslan av att ha återupprättats är viktig, i synnerhet

i länder som har en eroderande maktbas, säger Pierre Schori, och lägger till att syftet trots allt kan ha varit att få Bashar al-Assad till förhandlingsbordet, och att det i sig kan ha bidragit till Putins behov av att vara en maktspelare – vilket naturligtvis har med stolthet att göra.

Även situationen i Krim går lättare att förstå om man tar hänsyn till Rysslands syn på sig själv och Putins behov av respekt. Risken för att Sevastopol skulle bli en amerikansk Nato-ledd marinbas var, om Ukraina blivit medlem av Nato, högst reell för Putin, konstaterar Hans Blix. Det måste ha uppfattats både som ett hot och en kränkning. Rysslands ingrepp i Syrien speglar också behovet av att hävda sig som stormakt.

Pierre Schori påminner också om att globaliseringen går åt alla håll. Likaväl som vi påverkar andra, påverkar de oss. Den västliga hegemonin är på väg att försvinna, säger han, och det kommer att innebära nya utmaningar, inte minst normativa sådana.

– Det handlar till exempel om kvinnors rättigheter eller hbtq-frågor, där en rad olika traditionella uppfattningar står mot det som vi betraktar som det upplysta. Det handlar ytterst om synen på mänskliga rättigheter. Här utmanas på allvar den nuvarande västliga agendan – det vi behöver är en *post-western strategy for human rights*. En sådan innebär bland annat att man inte ställer upp absoluta krav som ska genomföras omedelbart. I stället bör vi fokusera på uppnåbara mål och söka finna en kritisk massa av inhemska aktörer som själva måste leda processen. Dessutom måste vi, för att vara trovärdiga, samtidigt ta itu med vårt eget hycklande samarbete med olika diktaturer.

Det är avgörande att vi hittar nya sätt att argumentera för mänskliga rättigheter, så att de inte försvinner med motståndet mot västvärlden och den västliga hegemonin i globaliseringens fotspår. Katarina Engberg menar sig kunna se en illiberal motreaktion mot de universella rättigheterna, även inom Europa.

– Det finns en axel av länder, exempelvis Kina och Ryssland, där man till varje pris vill försvara sina regimer – eller revir – för att återknyta till den tidigare diskussionen. Bush-administrationens interventionspolitik och strävan efter ”regimförändring” skapade en motreaktion. Men här handlar det om att folkliga protester, oavsett om det handlar om paraplyer eller färger, avfärdas som västliga påfund och försök att störta landets regim. Samma tendenser ser man i Turkiet och Egypten och det är oroväckande.

Lagar om fred och krig

Pierre Schori återkommer flera gånger till vikten av multilaterala avtal, regler och lagar. Men en annan fråga är förstas om det direkt går att reglera krig med lagar. Kan man tala om rättfärdiga krig, undrar Arne Jarrick.

Det finns faktiskt regler för vad som är tillåtet våld. Men de är mycket restriktiva. Enligt FN-stadgan får väpnat våld mot annan stat bara användas om det sker i självförsvar mot ett väpnat angrepp eller då säkerhetsrådet godkänt det. FN har mot bakgrund av erfarenheterna från folkmordet och kriget i Rwanda samt massmorden i Srebrenica 2005 infört principen om *responsibility to protect*, där detta förtydligas. I den slås det fast att väpnade ingrepp bara kan godkännas av säkerhetsrådet om det handlar om länder och regeringar som hotar eller håller på att utrota eller förgöra sin egen befolkning. Men som alla doktriner kan denna tolkas. Många länder har blivit skeptiska till doktrinen efter bemyndigandet att gå in med vapenmakt i Libyen härom året.

– Konsekvensen är att doktrinen skadats. Det är en vacker doktrin, men den är nog egentligen mer ett konceptuellt genombrott än ett praktiskt. FN-ingripanden som verkligen kostar både pengar, människor och blod skulle stormakterna bara delta i om de själva hade ett starkt ekonomiskt eller säkerhetspolitiskt intresse, till exempel

om det gällde pengar eller olja. Gradvis kan dock en folklig vilja påverkad av medierna leda till en beredskap att ingripa mer. Folk i olika länder kan tack vare vad de ser på tv och läser om på nätet påverka sina regeringar att ingripa och stoppa övergrepp. Då finns incitament att ingripa trots att ekonomiska argument kanske saknas. På lång sikt kan det möjligen också innebära att det internationella samfundet samlar sig för att ingripa mot diverse inomstatliga övergrepp som etnisk rensning eller folkmord.

Katarina Engberg menar att det är bra att FN slagit fast att makt-havare inte kan göra vad som helst mot sin befolkning. Brott mot folkrätten kan göra en intervention rättmätig. Men innan man griper till våld kan och bör det internationella samfundet införa hårda sanktioner mot den här typen av statliga övergrepp. I likhet med Pierre Schori understryker hon också behovet av att fastställa normer och lagar som gäller internationellt och för alla. Den som ingriper bör dessutom vara förankrad i den lokala och regionala verkligheten. Det innebär att AU (Afrikanska unionen) ofta kan spela en viktigare roll i Afrika än EU. På så sätt legitimerar man interventionen, och det är viktigt för att den ska uppfattas som rättfärdig. Under Irakkriget försökte George W. Bush bland annat genom *pre-emptive strike* omtolka FN-stadgans paragrafer om rättfärdiga krig. USA ville få den typen av överraskningsattack som görs för att föregripa en fiendeattack att ses som självförsvar. De lyckades inte, vilket var bra enligt Pierre Schori, som menar att vi aldrig får underminera FN-stadgan på det sättet.

– Visst har Hans rätt i att undantaget om övergrepp mot den egna befolkningen har eroderat på grund av den långtgående Nato-insatsen i Libyen, som ju Afrikanska unionen motsatte sig. Det uppfattades som att Nato utnyttjade stadgan. Och det är i dessa fall alltid säkerhetsrådet som måste stå bakom. Man får dessutom precis som Katarina sade inte glömma det lokala och regionala. Exempelvis har ju ECOWAS (Economic Community of West African States) i vissa fall ingripit hårdhänt, som till exempel 2003 i Elfenbenskusten.

I Elfenbenskusten var det ECOWAS som först bestämde sig för att övergreppen var så stora att de kände sig tvingade att agera. Därefter förde man frågan vidare till Afrikanska unionen, som skickade en rad rekommendationer till säkerhetsrådet, som till slut ingrep med en FN-trupp. Detta är enligt Schori ett skolexempel på hur det bör gå till. Att normer och regelverk är viktiga är alla tre i panelen överens om, liksom att FN spelar en viktig roll. Ett mera adekvat säkerhetsråd skulle dock kunna åstadkomma än mer. Hans Blix tänker sig säkerhetsrådet som ett slags *junta of warlords* som håller ordning i världen.

– I dag spelar säkerhetsrådet faktiskt en viktig roll. Visserligen har många av de förslag till åtgärder som läggs fram redan tröskats igenom utanför rådet. Rådet ger framför allt ett formellt godkännande, en legitimering som inte är oviktig. Här är fem stormakter, en junta av militärmakter, som går samman och håller ordning. Själv tycker jag att det finns en viss hoppfullhet i det, säger Hans Blix.

Trots att det känns hoppfullt, är det emellertid oklart om säkerhetsrådet speglar dagens värld på ett bra sätt. Det tycker egentligen ingen av de församlade. Exakt hur ett bättre säkerhetsråd skulle se ut är förstås svårare att svara på. Hans Blix understryker att de maktförskjutningar som skett i världen sedan andra världskrigets slut bör avspegla sig i rådet, för att det ska vara relevant. När Kina häromåret inte fick ett rimligt antal röster i Internationella valutafonden (IMF) skapade man i stället helt enkelt en egen investeringsbank för Asien, och till amerikanernas förtret gick britterna och andra väststater med i den nya banken. Risken finns att rådets auktoritet minskar om det inte utvecklas.

Förutom en diskussion om huruvida Japan skulle ges ett permanent medlemskap har det diskuterats om Indien borde vara permanent medlem, eller om regionala organisationer som EU och AU skulle kunna ta plats i rådet permanent. Frågan kan tyckas vara teoretisk, men vilka som sitter i säkerhetsrådet spelar roll för FN:s legitimitet, menar Pierre Schori.

– Den svenska linjen är att rådet måste kunna lösa sin huvuduppgift, det vill säga upprätthålla internationell fred och säkerhet. En utvidgning är nödvändig, och när det gäller permanenta medlemmar verkar det logiskt att Indien får en plats, Afrika två att fördela inom sig och Latinamerika en. Samtidigt bör ett mindre antal icke-permanenta medlemmar tillföras. Vetoanvändningen bör dock begränsas, och på sikt är målet att de olika medlemskategorierna ska avskaffas helt och hållet.

Som Arne Jarrick påpekar skulle ett utvidgat säkerhetsråd riskera att bli mer handlingsförlamat och mindre beslutsfäligt, vilket Hans Blix menar är ett dilemma. Men, säger Blix, man vill inte heller ha ett alltför begränsat exekutivt organ. Flera FN-stater, i synnerhet de som diskuterats som nya permanenta medlemmar av säkerhetsrådet, som Brasilien, Indien och Japan, förespråkar en rak utvidgning av de permanenta medlemmarna. Ett alternativ vore enligt Blix att inte välja in fler medlemmar med exklusiv vetorätt utan i stället välja in nya men roterande medlemmar oftare, och möjligen dessutom begränsa vetorätten på olika sätt också för de permanenta medlemmarna. Vetorätten måste i någon mån eroderas, menar också Schori. Det är nödvändigt även om det kommer att ta lång tid.

– Men under tiden gäller det att medverka till delreformer, bidra till ökat utrymme och mer inflytande för de länder som exempelvis bidrar med trupper i FN-ledda insatser.

Arne Jarrick anar en viss pessimism – men ingen i panelen känner sig egentligen särskilt hotad vare sig av de utmaningar säkerhetsrådet och FN står inför eller av de hot som finns mot global säkerhet. Hans Blix är mer oroad av klimathotet än av ett eventuellt förestående tredje världskrig, säger han. Han läste häromdagen säkerhetsanalytikern Graham E. Fuller, som menar att de konflikter som finns i dag inte i sak är särskilt viktiga. Vem som äger *rocks and atolls* i Syd kinesiska sjön eller har makten vid Svarta havet är mindre viktigt

än det mycket större problemet med klimatförändringar, menar Fuller, och det håller Blix med om.

Fuller talar om *traditional armchair balance of power strategies* och frågar sig om det är rimligt att satsa pengar och kraft på maktbalans i klassisk mening, när den stora utmaning som världen står inför är en gigantisk global ojämlikhet. Också det tror Blix att det ligger något i.

– Visst har vi hot i exempelvis Kina, liksom kring gränsen mellan Kina och Indien, men det är hanterbart och egentligen mycket mindre hotfullt än klimatförändringar och global ojämlikhet.

Pierre Schori oroar sig inte för ett nytt kallt krig eller ett tredje världskrig. Han är mer oroad över debatten i Sverige, där utrikes- och säkerhetspolitik blivit slagord i en inrikespolitisk debatt. Han saknar en dialog med Ryssland. Det gör även Hans Blix. Båda menar att det behövs, med en så snarstucken ledare som Putin. Hans klumpiga försök att kränka luftrummet och liknande måste bemötas med dialog. Blix karakteriserar Putin och Ryssland som en fisk som blåser upp sig med taggar för att skrämmas, men som kanske inte egentligen är så stor och mäktig.

Och så var samtalet inne på stoltheten – igen. Som Arne Jarrick konstaterar är det en psykologisk kategori, och han frågar sig om man kanske skulle kunna träna unga människor i att förlora ansiktet i syfte att bevara freden. Panelen har inget tydligt svar på det, men som den erfarne diplomaten han är, påpekar Hans Blix att det aldrig är bra att använda alltför hårda ord.

– Man behöver inte klappa Saddam Hussein på ryggen, men man bör vara korrekt, konstaterar han, och Katarina Engberg fyller i att mänsklig värdighet är fundamental, i krig såväl som i fred.

Hans Blix är nedrustningsexpert, med bakgrund bland annat inom Internationella atomenergiorganet (IAEA). *Katarina Engberg* är säkerhetspolitisk expert, verksam i statsrådsberedningen. *Pierre Schori* är socialdemokratisk politiker och diplomat.

Citatkällor

- 11 Tage Danielsson, "Råd till ett nyfött barn" (1982), *Tage Danielsson i urval av Hans Alfredson*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1987; 1998. Skriften inför FN-dagen den 24 oktober 1982. © Tage Danielsson – licensierat genom ALIS.
- 24–25 Leo Tolstoj, *Krig och fred (Vojna i mir, 1868–69)*, band III, del 2. Översättning Barbara Lönnqvist. Stockholm: Lind & Co, kommande 2017. Kommentar: årsboksredaktionen.
- Not: Ernst von Pfuel (1779–1866) var preussisk general och politiker. Deltog från 1806 i kriget mot Napoleon, först i preussisk (till 1807), därefter i österrikisk (1809–1812) och till sist i rysk tjänst (1812–1814). Karl Friedrich von Toll (1777–1842) var rysk general, år 1812 generalkvartermästare hos överbefälhavare Kutuzov.
- 54–55 J. R. R. Tolkien, *Konungens återkomst (Ringarnas herre, III) (The Return of the King, 1955)*. Översättning Erik Andersson. Stockholm: Norstedts, 2005. Kommentar: årsboksredaktionen.
- 56–57 Erik Lindegren, *mannen utan väg*. Stockholm: eget förlag, 1942; 2:a utg. Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1945. Återutgiven i Erik Lindegren, *Samlade dikter*. Sammanställning och efterord: Daniel Pedersen. Stockholm: Themis förlag, 2010. Kommentar: Daniel Möller.
- Not: Anders Cullheds avhandling "Tiden söker sin röst". *Studier kring Erik Lindegrens mannen utan väg*, Stockholm: Bonniers, 1982, är den utförligaste studien om *mannen utan väg*. Där placeras dikterna in i sitt tidssammanhang. Roland Lysell har i *Dokumentation till Erik Lindegrens mannen utan väg*, Stockholm: Institutionen för litteraturvetenskap, Stockholms universitet, 1982, gjort en noggrann genomgång av författarens efterlämnade manuskript.

258 · CITATKÄLLOR

- 86–87 Svetlana Aleksijevitj, *De sista vittnena. Solo för barnröst (Poslednie svideteli. Solo dlja detskogo golosa*, 1985). Översättning Kajsa Öberg Lindsten. Stockholm: Ersatz, 2015. Kommentar: Daniel Möller.
- 88–89 Jacob Frese, "Fred och krig" (1726), *Avsked från världen. Dikter*. Urval, inledning och kommentarer: Daniel Möller. Lund: Ellerströms förlag, 2012. Återgiven med moderniserad stavning. Kommentar: Daniel Möller.
- 110–111 Georg Trakl, "Grodek" (1914). Översättningen av Harald Hultqvist är tidigare publicerad. Kommentar: Daniel Möller.
Not: Johannes Edfelts beskrivning citerad från "Inledning", i Georg Trakl, *Helian och andra dikter. Tolkningar av Johannes Edfelt*, Stockholm: FiB:s lyrikklubb, 1956. "Grodek" publicerades senare också i översättning av Peter Handberg, i Georg Trakl, *Ondskans förvandling. Dikter, prosa, dramer och brev*, Lund: Ellerströms förlag, 1999.
- 168–169 Mo Yan, *Det röda fältet (Hóng Gāoliáng Jiǎzú*, 1987). Översättning Anna Gustafsson Chen. Stockholm: Tranan, 1997, ny utgåva 2012. Kommentar: årsboksredaktionen.
- 170–171 Andreas Gryphius, "Es ist alles eitel" (1643), i *MORALIA, eller Några korta Regler*. Översättning Daniel Achrelius. Åbo: Johan Winter [1692]. Snedstrecken i dikten är frakturstilens kommatecken. Kommentar: Daniel Möller.
- 192–193 Intervjun med Gunnar Ekelöf i Sveriges Radio 25 mars 1949, av Kristina Leeb-Lundberg, är tryckt i Daniel Möller (red.), *Också jag har varit Alfred Vestlund. Intervjuer och enkätsvar med och av Gunnar Ekelöf*, Stockholm: Gunnar Ekelöf-sällskapet, 2016. Den av Ekelöf omnämnda konstnären är Greta Knutson-Tzara (gift med dadaisten Tristan Tzara). Kommentar: Daniel Möller.
- 228–229 Joseph Heller, *Moment 22 (Catch-22*, 1961). Översättning: Torsten Blomkvist. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1962. Kommentar: årsboksredaktionen.
- 262–263 Olov Jonason, *Parabellum*. Stockholm: Albert Bonniers förlag 1943. Återgiven i serien En bok för alla, Stockholm: Litteraturfrämjandet, 1988. Kommentar: årsboksredaktionen.

Medverkande författare

KARIN AGGESTAM är professor på Statsvetenskapliga institutionen vid Lunds universitet, hedersprofessor vid University of Queensland och gästprofessor vid Monash University, Australien.

JENNY BJÖRKMAN är fil.dr i historia och kommunikationsansvarig på Riksbankens Jubileumsfond.

ANNEMARIEKE DE BRUIN är forskarassistent vid Stockholm Environment Institute och University of York.

JOHAN EELLEND är fil.dr i baltisk och östeuropeisk historia, verksam som säkerhetspolitisk analytiker vid Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI) och gästforskare vid The Oxford Changing Character of War Programme (CCW).

CARMEN ELRICK-BARR är doktorand på Sustainability Research Centre vid University of the Sunshine Coast i Queensland.

HANNE FJELDE är docent och lektor vid Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet.

ANNA MARIA FORSSBERG är fil.dr i historia och 1:e intendent vid Armémuseum, Stockholm.

260 · MEDVERKANDE FÖRFATTARE

KRISTINE HÖGLUND är professor i freds- och konfliktforskning vid Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet.

ARNE JARRICK är professor i historia vid Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet.

PATRIK JOHANSSON är fil.dr i statsvetenskap, verksam vid Umeå universitet.

RASMUS KLØCKER LARSEN är fil.dr i kommunikations- och innovationsvetenskap, verksam som forskare vid Stockholm Environment Institute.

IVANA MAČEK är fil.dr och universitetslektor i socialantropologi vid Stockholms universitet.

ERIK MELANDER är professor i freds- och konfliktforskning vid Uppsala universitet och leder Uppsala Conflict Data Program, som kartlägger organiserat våld i världen.

DANIEL MÖLLER är docent i litteraturvetenskap vid Lunds universitet.

GAUDENCE NYIRABIKALI är fil.dr i freds- och konfliktforskning, verksam som seniorforskare vid SIPRI.

NEIL POWELL är professor i hållbar utveckling på Sustainability Research Centre vid University of the Sunshine Coast i Queensland och gästprofessor på Swedish International Centre of Education for Sustainable Development (SWEDESD) vid Uppsala universitet.

TIMO SMIT har en masterexamen i freds- och konfliktforskning och internationella relationer och är verksam som forskningsassistent vid SIPRI.

ISAK SVENSSON är professor i freds- och konfliktforskning vid Institutionen för freds- och konfliktforskning, Uppsala universitet.

JAN TEORELL är professor i statsvetenskap, verksam vid Lunds universitet.

PETER WALLENSTEEN är professor i freds- och konfliktforskning vid Uppsala universitet och University of Notre Dame, South Bend, Indiana.

Olov Jonason (1919–2007) publicerade bara en egen bok, men novellsamlingen *Parabellum* (1943) hyllades för sin karga stil i beredskapsskildringarna – nu hade det litterära 40-talet börjat på allvar. Titeln associerar till uttrycket *Si vis pacem, para bellum*, "om du vill ha fred, förbered dig för krig", men är också namnet på en sorts ammunition. Jonason blev sedan en likaledes hyllad översättare av prosa och dramatik, med Kurt Vonnegut, Graham Greene, Ernest Hemingway och James Joyce bland många andra på sin lista.

Red.

OLOV JONASON

Parabellum

På våren 1942 när dödsannonsen var fyra månader gammal eller kanske fem, träffade rekrytkamraten en annan kamrat som hade varit med om det hela. "Jag såg honom stupa", sa kamraten. "Först fick han ett eller två skott i magen och sen trampade han på en mina och fick armarna och bena avslitna men han var vid liv hela tiden. Jag stog hundra meter ifrån honom. Det var en bra grabb." Rekrytkamraten sa att det var snuskigt och sedan frågade han hur det hade varit där annars och den andre sa att det hade varit bra. "Det var bra", sa han. "Mycket bättre än här. Jag har begärt mig över igen men jag vet inte om jag får resa."

**RIKSBANKENS JUBILEUMSFOND:
FRÄMJAR, INSPIRERAR OCH DELTAR**

Riksbankens Jubileumsfond (RJ) är en fristående stiftelse, som har till ändamål att främja humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning i Sverige. Stiftelsen bildades genom ett beslut i riksdagen 1964, då en donation från Sveriges riksbank godkändes och stadgarna fastställdes. Jubileumsfondens tillkomst var en del av 300-årsfirandet av världens äldsta ännu verksamma centralbank, i vilket även ekonomipriset till Alfred Nobels minne och bankhuset vid Brunkebergstorg ingick. Med bildandet av en stiftelse önskade riksdag och riksbank gagna ett angeläget nationellt ändamål: vetenskaplig forskning med anknytning till Sverige.

I 50 år har stiftelsen nu gjort detta. Under 2015 uppgick de beviljade forskningsanslagen till drygt 540 miljoner kronor. Hela 43 projektanslag, 3 program och 9 projekt som syftar till att stödja forskningens infrastruktur beviljades. Utöver detta gjordes en rad riktade insatser, så som RJ Sabbatical, Pro Futura och den internationella satsningen Europe and Global Challenges II & III. Över 20 olika ämnen och åtminstone ett dussin olika anslagsförvaltare fick medel. Därtill gav fonden möjlighet åt hundratals forskare att genomföra konferenser och seminarier och bilda nätverk för att knyta kontakter och testa nya forskningsidéer.

RJ utger sedan 2008 en årsbok. Årsboken för 2016/2017 uppmärksammar den mycket framstående svenska forskningen om krig, och framför allt om fred och fredsarbete.